

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Кіровоградський національний технічний університет

Семикіна М. В., Петіна О. М.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ БІЗНЕС

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Навчальний посібник

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ БІЗНЕС

для студентів економічних спеціальностей денної та заочної форми навчання

Укладачі: Семикіна М. В.
Петіна О. М.

Підписано до друку 25.06.2015. Формат 84x108 1/16. Ум. друк. арк. 9,0.
Тираж 50 прим.

Кіровоград
2015

Семикіна М. В., Петіна О. М. Інтелектуальний бізнес: Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей денної та заочної форми навчання. За ред. М. В. Семикіної. – Кіровоград: КНТУ, 2015. – 141 с.

Рецензенти:

Гавкалова Н.Л., доктор економічних наук, професор (Харківський національний економічний університет)

Левченко О.М., доктор економічних наук, професор (Кіровоградський національний технічний університет)

Рекомендовано до друку Вченою радою Кіровоградського національного технічного університету (протокол № 4 від 18 грудня 2014 р.)

Навчальний посібник рекомендовано для вивчення студентами економічних спеціальностей денної та заочної форми навчання, зокрема студентами магістерського рівня підготовки зі спеціальності «Економіка підприємства». У посібнику висвітлено сутність та види інтелектуального бізнесу, основи управління таким бізнесом, значення інтелектуальної власності, роль її правового захисту, обґрунтовано сутність комерціалізації інтелектуальної діяльності, розкрито механізм здійснення інвестицій в інтелектуальний бізнес.

Вступ	5
I. Анотація навчальної дисципліни	7
II. Конспект лекцій та методичні рекомендації щодо вивчення курсу і закріплення знань	10
Тема 1. Інтелектуалізація світового економічного розвитку як передумова трансформацій у змісті людської праці та бізнесу.....	10
Тема 2. Інтелектуальний бізнес: сутність, призначення, цілі та види. Бізнес-інтелект як знання «про бізнес» і «для бізнесу»	17
Тема 3. Чинники та передумови розвитку інтелектуального бізнесу в світі та в Україні	23
Тема 4. Інтелектуальний потенціал організації і його роль у розвитку інтелектуального бізнесу	29
Тема 5. Інтелектуальні продукти: сутність і особливості створення	37
Тема 6. Інтелектуальна власність: сутність, правові засади захисту	42
Тема 7. Нормативно-правові засади розвитку інтелектуального бізнесу в Україні	50
Тема 8. Інформаційне забезпечення інтелектуального бізнесу.....	57
Тема 9. Ідеї для розвитку інтелектуального бізнесу. Конкуренція на ринку інтелектуального бізнесу	62
Тема 10. Розробка і комерціалізація проектів інтелектуального бізнесу...70	
Тема 11. Інвестиції в інтелектуальний бізнес, їх види, переваги та недоліки	77
Тема 12. Механізм управління інтелектуальним бізнесом	81
Тема 13. Мотивація розробників (творців) інтелектуальних продуктів ...87	

Тема 14. Компенсаційна політика як форма мотиваційного забезпечення розвитку інтелектуального бізнесу	96
Тема 15. Інтелектуальний бізнес і проблема довіри населення (соціальний капітал)	103
Тема 16. Економічна безпека інтелектуального бізнесу. Ризики втрат у сфері інтелектуального бізнесу	109
Тема 17. Віртуалізація інтелектуального бізнесу	116
Тема 18. Інтелектуальний бізнес в Україні: проблеми становлення, напрями розвитку	121
III. Основна та рекомендована література	126
IV. Тести для самоконтролю знань.....	132
V. Екзаменаційні питання	139

46. Застосування компенсаційних пакетів як важливої складової мотивації творців інтелектуальних продуктів.
47. Проблеми та особливості формування справедливої компенсаційної політики у сфері інтелектуального бізнесу в Україні.
48. Соціальний капітал як чинник розвитку інтелектуального бізнесу.
49. Причини недовіри населення до інтелектуального бізнесу та шляхи її подолання.
50. Економічна безпека інтелектуального бізнесу: сутність, цілі, принципи.
51. Механізм забезпечення економічної безпеки інтелектуального бізнесу.
52. Оцінка і склад економічних ризиків у сфері інтелектуального бізнесу.
53. Віртуалізація інтелектуального бізнесу, її особливості.
54. Переваги віртуалізації інтелектуального бізнесу.
55. Недоліки віртуалізації інтелектуального бізнесу.
56. Джерела прибутку у сфері інтелектуального бізнесу в Україні.
57. Витрати, пов'язані з організацією інтелектуального бізнесу в Україні.
58. Особливості організації інтелектуального бізнесу в Україні (розкрити на прикладі).
59. Напрямки подолання проблем становлення інтелектуального бізнесу в Україні.
60. Перспективи розвитку інтелектуального бізнесу, важелі його регулювання на різних економічних рівнях.

25. Завдання, цілі інформаційного забезпечення інтелектуального бізнесу.
26. Джерела інформаційного забезпечення інтелектуального бізнесу.
27. Значення інформаційного забезпечення для розвитку інтелектуального бізнесу.
28. Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт.
29. Ідеї, відбір та оформлення ідей на шляху до створення інтелектуального продукту.
30. Конкуренція на ринку інтелектуального бізнесу.
31. Розробка проектів інтелектуального бізнесу.
32. Зарубіжний досвід процесу комерціалізації продуктів інтелектуальної діяльності.
33. Шляхи комерціалізації об'єктів інтелектуального бізнесу в Україні.
34. Механізми комерціалізації об'єктів інтелектуального бізнесу в Україні.
35. Сутність та значення інвестицій в інтелектуальний бізнес.
36. Види інвестицій в інтелектуальний бізнес.
37. Умови залучення інвестицій в інтелектуальний бізнес.
38. Основні аспекти управління інтелектуальним бізнесом в Україні.
39. Структура управління інтелектуальним бізнесом.
40. Механізм управління інтелектуальним бізнесом та його основні елементи.
41. Сутність мотивації розробників інтелектуальних продуктів.
42. Особливості мотивації розробників інтелектуальних продуктів.
43. Мотивація творців інтелектуальних продуктів, чинники її підвищення.
44. Стимулювання працівників до розробки інтелектуальних продуктів.
45. Сутність та структура компенсаційного пакету підприємства.

Вступ

Прогресивний розвиток країни, її конкурентні позиції у сучасному світі великою мірою залежать від спроможності розвивати та активізувати інтелектуальні і творчі здібності кожної працюючої людини. Світовий досвід доводить, що будь-які прогресивні зрушення в економічному та соціальному розвитку суспільства мають безпосередній зв'язок з історією винаходів, створенням та удосконаленням знарядь праці, техніки, запровадженням нових технологій, матеріалів, речовин, різноманітних нововведень у різних сферах життя¹.

За даними Світового банку, національне багатство розвинених країн тільки на 5 % складається з природних ресурсів, на 18 % – із капіталу і на 77 % – із знань та вмінь їх застосовувати².

Отже, початок ХХІ століття засвідчує, що науково-технічний прогрес і зміни в усіх сферах життєдіяльності людей вже неможливо уявити без використання інтелектуальних ресурсів, отримання нового запасу знань, накопичення та переробки інформації, впровадження та використання інновацій.

В умовах ринкової економіки інноваційно-інтелектуальний розвиток країн відбувається передусім завдяки тому, що важливим ланцюгом між розробниками інновацій, нових інтелектуальних продуктів і споживачами інтелектуальних послуг виступає **інтелектуальний бізнес**.

Ступінь розвитку інтелектуального бізнесу визначає можливості «інноваційного прориву» країни, якісно нові засоби поліпшення якості людського розвитку, впливає на зростання конкурентоспроможності держави на світових ринках.

Інтелектуальний бізнес в Україні, на відміну від розвинених країн, розвивається повільно та неефективно.

¹ Інтелектуальний потенціал: соціальні виміри використання та розвитку [колективна монографія] / М. В. Семикіна, В. І. Гунько, С. Р. Пасєка / За ред. М. В. Семикіної. – Черкаси : видавництво ТОВ «МАКЛАУТ», 2012. – С. 5.

² Інтелектуальна власність в національній інноваційній системі: Науково-аналітична доповідь / Л.І.Федулова та ін.; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – С. 9.

Причини такої ситуації багатофакторні. Україні сьогодні притаманні гострі протиріччя між потребами інноваційного розвитку економіки, забезпечення її модернізації і реальним станом використання інтелектуального потенціалу країни, захистом прав інтелектуальної власності, підтримкою інтелектуального бізнесу.

Україна поки ще формується як правова держава, яка стала на шлях ринкової економіки. Керівникам підприємств та менеджерам, урядовцям не вистачає знань про сутність та завдання інтелектуального бізнесу, необхідного досвіду для його розвитку, уявлень щодо перспективних можливостей цієї сфери діяльності, сучасного усвідомлення важливості інвестиційної та правової підтримки, правового захисту авторів інтелектуальних розробок.

Існуюча в Україні комерціалізація інтелектуальних розробок, інновацій межує з порушенням прав інтелектуальної власності, деформацією мотивів і стимулів до прояву творчості раціоналізаторів, винахідників, авторів нових ідей, що загалом негативно позначається на стані розвитку інтелектуального бізнесу.

Перспективи формування конкурентоспроможної економіки безпосередньо залежатимуть від подолання відставання у сфері інтелектуально-інноваційного розвитку, належної уваги держави до розвитку інтелектуального бізнесу в країні, забезпеченні надійного захисту прав інтелектуальної власності.

Вихід української економіки на траєкторію зростання потребує кардинальних зрушень як у стимулюванні розробників інтелектуальних продуктів, їх правовому захисті, так і забезпеченні сприятливих умов для цивілізованого просування нових ідей на ринок, їх комерціалізації.

Знання засад інтелектуального бізнесу мають бути необхідними та корисними для студентів і практиків, для тих, хто організовує бізнес, хто опановує економічні спеціальності в нових умовах руху до економіки знань, хто прагне стати конкурентоспроможним та успішним.

V. Екзаменаційні питання

1. Сутність інтелектуалізації світового економічного розвитку.
2. Інтелектуалізація економіки як передумова трансформаційних процесів у змісті людської праці та бізнесу.
3. Сучасні тенденції трансформацій змісту та характеру праці.
4. Інтелектуальний бізнес: сутність та роль в ринковій економіці.
5. Призначення та цілі інтелектуального бізнесу.
6. Види інтелектуального бізнесу.
7. Бізнес-інтелект як знання «про бізнес» і «для бізнесу».
8. Передумови розвитку інтелектуального бізнесу в світі на сучасному етапі.
9. Світові тенденції становлення інтелектуального бізнесу.
10. Особливості становлення інтелектуального бізнесу в Україні.
11. Чинники сприяння та протидії розвитку інтелектуального бізнесу в Україні.
12. Інтелектуальний потенціал організації та умови його розвитку.
13. Структура інтелектуального потенціалу організації.
14. Роль інтелектуального потенціалу організації у розвитку інтелектуального бізнесу.
15. Сутність і специфіка інтелектуальних продуктів.
16. Види інтелектуальних продуктів.
17. Особливості створення інтелектуальних продуктів.
18. Сутність інтелектуальної власності як економічної категорії.
19. Види інтелектуальної власності.
20. Правові засади захисту інтелектуальної власності.
21. Необхідність нормативно-правового регулювання інтелектуального бізнесу в Україні.
22. Досвід державного регулювання інтелектуальної діяльності в світі.
23. Нормативно-правові засади формування та функціонування інтелектуального бізнесу в Україні.
24. Інформаційне забезпечення інтелектуального бізнесу.

- б) неефективне використання інтелектуальних ресурсів країни; нерозвинена інфраструктура економіки знань;
- в) становлення і домінування перспективних інформаційних технологій і телекомунікацій в різних сферах;
- г) швидке заміщення праці знаннями.

10. Який принцип забезпечення економічної безпеки інтелектуальної діяльності передбачає, що вибір заходів з подолання загроз відбувається в залежності від характеру загрози та рівня тяжкості її наслідків?

- а) принцип економічної доцільності;
- б) поєднання превентивних і реактивних заходів;
- в) принцип безперервності;
- г) принцип диференційованості.

I. Анотація навчальної дисципліни

Метою вивчення дисципліни «Інтелектуальний бізнес» є формування у студентів комплексу теоретичних знань і практичних навичок формування та управління інтелектуальним бізнесом, економічного обґрунтування напрямків його розвитку та забезпечення успішного функціонування.

Завдання дисципліни: вивчення основних теоретичних засад інтелектуального бізнесу як специфічного формату бізнесової діяльності; розкриття сутності та специфіки інтелектуальних продуктів; вивчення прийнятних бізнес-моделей та моделювання інтелектуального бізнесу; визначення ризиків інтелектуального бізнесу; розроблення моделей просування та комерціалізації інтелектуальних продуктів.

Предмет дисципліни: теоретико-методичні засади існування і розвитку інтелектуального бізнесу та практичні аспекти його функціонування.

Об'єкт вивчення: процес просування інтелектуальних продуктів на ринок.

Місце дисципліни в навчальному процесі підготовки магістрів. Вивчення дисципліни ґрунтується на знаннях, отриманих у процесі вивчення економіки підприємства, організації та управління інноваційною діяльністю, управління ресурсами підприємства, формування бізнес-моделі підприємства.

Знання та вміння, що формуються під час вивчення дисципліни. В результаті вивчення дисципліни студент має:

Знати:

- основні теоретико-методичні засади інтелектуального бізнесу;
- сутність і специфіку інтелектуальних продуктів та процесу їх створення;
- законодавчу базу започаткування та ведення інтелектуального бізнесу;
- моделювання інтелектуального бізнесу;
- особливості управління інтелектуальним бізнесом;
- методи управління ризиками інтелектуального бізнесу;
- схеми і моделі просування та комерціалізації інтелектуальних продуктів.

Уміти:

- створювати та виявляти інтелектуальні продукти;
- визначати прийнятні бізнес-моделі інтелектуального бізнесу;
- застосовувати законодавчу базу для створення та ведення інтелектуального бізнесу;
- розробляти моделі мотивації для творчих колективів;
- визначати ризики інтелектуального бізнесу;
- виявляти та застосовувати основні тенденції та перспективи віртуалізації інтелектуального бізнесу.

Тематика лекційних та практичних занять наведена у таблицях.

Тематика лекційних занять

№ п/п	Теми лекцій
1	Тема 1. Інтелектуалізація світового економічного розвитку як передумова трансформацій у змісті людської праці та бізнесу
2	Тема 2. Інтелектуальний бізнес: сутність, призначення, цілі та види. Бізнес-інтелект як знання «про бізнес» і «для бізнесу»
3	Тема 3. Чинники та передумови розвитку інтелектуального бізнесу в світі та в Україні
4	Тема 4. Інтелектуальний потенціал організації і його роль у розвитку інтелектуального бізнесу
5	Тема 5. Інтелектуальні продукти: сутність і особливості створення
6	Тема 6. Інтелектуальна власність: сутність, правові засади захисту
7	Тема 7. Нормативно-правові засади розвитку інтелектуального бізнесу в Україні
8	Тема 8. Інформаційне забезпечення інтелектуального бізнесу
9	Тема 9. Ідеї для розвитку інтелектуального бізнесу. Конкуренція на ринку інтелектуального бізнесу
КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ (тестування 1)	
10	Тема 10. Розробка і комерціалізація проектів інтелектуального бізнесу
11	Тема 11. Інвестиції в інтелектуальний бізнес, їх види, переваги та недоліки
12	Тема 12. Механізм управління інтелектуальним бізнесом
13	Тема 13. Мотивація розробників (творців) інтелектуальних продуктів
14	Тема 14. Компенсаційна політика як форма мотиваційного

6. Певний набір неформальних цінностей чи норм, яких дотримуються члени громадського руху, що дає можливість співпрацювати один з одним – це:

- а) етика ділового спілкування;
- б) соціальний капітал;
- в) соціальне партнерство;
- г) соціальна відповідальність.

7. Який принцип забезпечення економічної безпеки інтелектуальної діяльності передбачає, що функціонування комплексної системи забезпечення економічної безпеки має здійснюватися постійно?

- а) принцип диференційованості;
- б) координація;
- в) принцип безперервності;
- г) принцип економічної доцільності.

8. Для процесу віртуалізації інтелектуального бізнесу характерні такі технології, як:

- а) оренда програмного забезпечення; віртуальний офіс; хмарні технології;
- б) оренда програмного забезпечення; віртуальний офіс; хмарні технології; інтернет-представництво;
- в) комп'ютерні мережі; програмування; віртуальний офіс;
- г) електронне навчання; оренда програмного забезпечення; інтернет-представництво.

9. Що можна віднести до проблем розвитку інтелектуальної сфери на сучасному етапі?

- а) відсутність взаємодії між системою науки і освіти та системою підприємництва для здійснення зустрічного технологічного трансферу;

- в) інвестуванням;
- г) реінвестуванням.

3. Управління інтелектуальним бізнесом включає такі основні структурні складові:

- а) аналіз ринку; захист прав інтелектуальної власності;
- б) розвиток інтелектуального бізнесу; аналіз ринку; захист прав інтелектуальної власності; обмін об'єктами інтелектуального бізнесу;
- в) зародження ідеї інтелектуального бізнесу; аналіз ринку; захист прав інтелектуальної власності; обмін об'єктами інтелектуального бізнесу; комерціалізація;
- г) зародження ідеї інтелектуального бізнесу; створення прототипу; обмін об'єктами інтелектуального бізнесу; комерціалізація.

4. Що не належить до специфічних характеристик творців інтелектуальних продуктів?

- а) здатність до інтерпретації та трансформації знань;
- б) свідомо спрямованість на отримання морального задоволення від праці;
- в) прагнення до залежності від роботодавця;
- г) зорієнтованість на інновації.

5. Компенсаційний пакет складається із:

- а) заробітної плати;
- б) інших матеріальних винагород, що не належать до фонду заробітної плати;
- в) прибутку;
- г) виплат з прибутку та нематеріальних винагород і благ.

	забезпечення розвитку інтелектуального бізнесу
15	Тема 15. Інтелектуальний бізнес і проблема довіри населення (соціальний капітал)
16	Тема 16. Економічна безпека інтелектуального бізнесу. Ризики втрат у сфері інтелектуального бізнесу
17	Тема 17. Віртуалізація інтелектуального бізнесу
18	Тема 18. Інтелектуальний бізнес в Україні: проблеми становлення, напрями розвитку
КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ (тестування 2)	
Підсумковий контроль (іспит)	

Тематика практичних занять

№ п/п	Теми практичних занять
1	Інтелектуальний бізнес, його цілі та види
2	Світовий досвід запровадження інтелектуального бізнесу
3	Чинники та передумови розвитку інтелектуального бізнесу в Україні
4	Інтелектуальний потенціал організації і його значення для розвитку інтелектуального бізнесу
5	Інтелектуальні продукти та інтелектуальна власність
6	Нормативно-правові засади розвитку інтелектуального бізнесу в Україні
7	Основи управління інтелектуальним бізнесом (організація, ведення інтелектуального бізнесу, комерціалізація, контроль діяльності)
8	Приклади розробки і реалізації проектів інтелектуального бізнесу
9	Мотиваційне забезпечення розвитку інтелектуального бізнесу. Компенсаційна політика і її роль у стимулюванні інноваційної праці і розробці проектів інтелектуального бізнесу
10	Актуальні проблеми розвитку інтелектуального бізнесу в Україні, напрями їх розв'язання

II. Конспект лекцій та методичні рекомендації щодо вивчення курсу і закріплення знань

Тема 1. Інтелектуалізація світового економічного розвитку як передумова трансформацій у змісті людської праці та бізнесу

План

- 1.1. Сутність інтелектуалізації світового економічного розвитку.
- 1.2. Інтелектуалізація економіки як передумова трансформаційних процесів у змісті людської праці та бізнесу.
- 1.3. Сучасні тенденції трансформацій змісту та характеру праці.

Ключові слова: інтелект, інтелектуалізація, інтелектуалізація економіки, трансформація змісту праці.

1.1. Сутність інтелектуалізації світового економічного розвитку

Розвиток світової економіки у ХХІ столітті говорить про збільшення питомої ваги інтелектуального капіталу в економіці розвинутих країн. Сучасний етап світогосподарського розвитку характеризується прискореними темпами науково-технічного прогресу та інтелектуалізацією основних факторів виробництва. Інтенсивне проведення досліджень та розробка на їх основі новітніх технологій, вихід з ними на світові ринки та розгортання міжнародної інтеграції в науково-виробничій сфері в рамках формуючої глобальної економіки, фактично вже стали стратегічною моделлю економічного зростання для розвинених країн.

Важливою тенденцією розвитку світової економіки на сучасному етапі виступає процес інтелектуалізації та формування на цій основі knowledge based society (суспільства, заснованого на знаннях), в якому економічний добробут визначається високими технологіями, інноваційними можливостями та рівнем інтелектуального розвитку суспільства. Такий тип суспільства базується на знанні та інформації, і який більшість аналітиків називає постіндустріальним або інформаційним. Характеризуючи специфіку нового суспільства можна описати два взаємопов'язані між собою процеси: сервісизацію (домінування сфери послуг над власне виробництвом) та інформатизацію (дедалі ширше виробництво інформаційного продукту, застосування новітніх інформаційних технологій, у т. ч. Інтернету, у всіх сферах людської життєдіяльності).

10. Які характерні риси притаманні конкуренції у сфері інтелектуального бізнесу?

- а) відсутність неліцензійної продукції на інтелектуальному ринку;
- б) конкуренція є базою для виникнення та відтворення творчої активності;
- в) конкурентна боротьба йде законними напрямками;
- г) конкурентна боротьба не завжди йде законними напрямками, а саме: «скупка мізків», промислове шпигунство, «піратська продукція» та інше.

Т Е С Т № 2

1. Встановіть правильну послідовність розробки проекту інтелектуального бізнесу.

- а) Оформлення ідеї та оцінка її конкурентоспроможності → Створення прототипу → Етап патентного захисту → Комерціалізація об'єктів інтелектуальної діяльності;
- б) Зародження та відбір ідей → Оформлення ідеї та оцінка її конкурентоспроможності → Створення прототипу → Етап патентного захисту → Комерціалізація об'єктів інтелектуальної діяльності;
- в) Створення прототипу → Оформлення ідеї та оцінка її конкурентоспроможності → Етап патентного захисту → Комерціалізація об'єктів інтелектуальної діяльності;
- г) Комерціалізація об'єктів інтелектуальної діяльності → Створення прототипу → Оформлення ідеї та оцінка її конкурентоспроможності → Етап патентного захисту → Відбір ідей для інтелектуального бізнесу.

2. Вкладення в об'єкти інтелектуальної власності, що впливають з авторського права, винахідницького і патентного права, права на промислові зразки і корисні моделі називають:

- а) інвестиціями в інтелектуальний бізнес;
- б) фінансуванням інтелектуальної власності;

7. У самому широкому розумінні інтелектуальна власність – це:

- а) одна з форм життєдіяльності людини, сутнісна основа процесу створення інтелектуального продукту та відтворення інтелектуального капіталу;
- б) нові знання, інтелектуальні розробки передані у вигляді інформації;
- в) законодавчо закріплені права на результати інтелектуальної діяльності людини у різних сферах суспільного життя;
- г) сукупність накопичених знань, ідей, компетенцій, інформації, що має наукову і комерційну цінність та може бути використана у процесі діяльності.

8. Відносини у сфері інтелектуальної діяльності регулюються цілою низкою актів цивільного законодавства, центральне місце серед яких посідає:

- а) Цивільний кодекс України;
- б) Конституція України;
- в) Закон України «Про інтелектуальну власність»;
- г) Міжнародні угоди.

9. До основних завдань інформаційного забезпечення інтелектуального бізнесу належать:

- а) поповнення бази даних необхідною інформацією; своєчасне забезпечення відповідних споживачів достовірними даними; збирання, обробка відомостей про стан і результати роботи об'єктів управління;
- б) обробка інформації, яка необхідна для аналізу, розроблення прогнозів та прийняття управлінських рішень;
- в) аналіз зовнішнього бізнес-середовища підприємства, його сильних і слабких сторін діяльності;
- г) оцінювання організаційно-управлінського та фінансово-економічного стану підприємства.

Подібні процеси у матеріальній складовій суспільного виробництва не могли не викликати глибоких змін у «духовній» його складовій, що знайшло свій прояв у інтелектуалізації економіки.

Під поняттям «інтелект» варто розуміти не тільки і не стільки здатність мислення, раціонального пізнання, здатність оперувати готовим знанням, що охоплюється поняттям «розум».

Інтелект – це унікальна здатність створювати нові знання, творчість нових знань шляхом переосмислення, інтуїтивного передбачення, «осягнення істини» на основі як інформації, так і попередньо набутих знань, здібностей, досвіду.

Таким чином, *інтелектуалізація економіки* – це процес, який супроводжується широким залученням у виробництво людей творчих і винахідливих, генеруванням нових ідей, застосуванням новітніх методів і прийомів роботи, продукуванням інновацій.

Інтелектуалізація світового економічного розвитку стає її найбільш примітною рисою, оскільки:

- знання та інформація являють собою унікальні блага, які не знищуються у процесі їх «споживання»;
- знання, вироблені одного разу, можна відтворити і передавати надалі у вигляді інформації за дуже низькою ціною;
- ціну знань важко встановити, керуючись законами попиту і пропозиції оскільки інформація по суті є неподільною і покупці не можуть остаточно збагнути, яким чином оцінити товар, доки не придбають його;
- природа знань є такою, що вкрай важко, якщо не неможливо, утримувати монополію на інформацію, адже існує об'єктивна тенденція «вислизання» її з приватних рук чи монопольного володіння;

– наукове знання, інформація, стаючи суспільним надбанням, не відчужуються разом з тим ані від їх творців, ані від тих, хто ними користується, навіть якщо вони є об'єктами купівлі-продажу³.

Таким чином, знання перетворилось на важливий фактор суспільного розвитку. Економіка розвинутих країн прогресує, базуючись на глобальній базі знань, яка постійно розширюється.

На жаль, Україна ще не повною мірою використовує потенційні переваги, які пропонуються «інформаційним суспільством» та суспільством знань. 85 % світових «сукупних інвестицій» в науку

³ Мунтян М. А. Постиндустриальное информационное общество как концепция новой глобальной цивилизации // Безопасность Евразии. – 2001. – № 2. – С. 445.

здійснюють країни – члени ОЕСР, 11 % – Індія, Китай і нові розвинуті країни Східної Азії, і тільки 4 % – інші країни світу, до яких належить і Україна⁴.

1.2. Інтелектуалізація економіки як передумова трансформаційних процесів у змісті людської праці та бізнесу

В епоху натурального господарства праця носила колективний характер, і її основний зміст був пов'язаний із землею, аграрною діяльністю. В умовах товарного виробництва характер праці став опосередковано суспільним під впливом посилення кооперації, застосування машин та функціонування ринку в межах національної економіки. Надалі під впливом науково-технічної революції капіталістична (соціалістична) праця почала перетворюватись у працю по виробництву знань, а найманий працівник – у кваліфікованого спеціаліста, професіонала. Основною продуктивною силою стають знання, наука, які втілюються в людині, технології, техніці.

Поняття «економіки, заснованої на знаннях», або інтелектуальної економіки, що отримало в останні роки широке поширення у світовій економічній літературі, відображає визнання того, що наукові знання та спеціалізовані унікальні навички їхніх носіїв стають головним джерелом і ключовим фактором розвитку матеріального та нематеріального виробництва, забезпечення сталого економічного розвитку. Не випадково в сучасній західній науці «зріє розуміння того, що суспільство стоїть перед обличчям нової зміни, яка вже не призводить до трансформації колишнього порядку, а є формуванням нового соціального устрою».

Заміщення праці знаннями, що означає перехід від чисто технічних навичок до інтелектуальних. Цю ознаку прихильники постіндустріальної теорії виокремлюють як основну, що визначає і обумовлює всі наступні. Тому не випадкові і власне терміни «інформаційне суспільство», «суспільство знань», «інформаційна економіка», «інтелектуальна економіка».

Глибина радикальних змін, пов'язаних із заміщенням праці знаннями, полягає в тому, що в умовах, коли знання залучаються в практичну переробку ресурсів, саме знання, а не праця, починають

- б) інтелектуальний потенціал;
- в) інноваційна діяльність;
- г) бізнес-інтелект.

4. Що можна віднести до організаційних чинників впливу на формування сфери інтелектуального бізнесу?

- а) процедури відкриття власної інтелектуальної справи та рівень інформаційної підтримки;
- б) престижність інтелектуальної діяльності;
- в) наявність обмежень щодо окремих видів діяльності;
- г) підвищення мобільності робочої сили.

5. Сутність інтелектуального потенціалу визначається як:

- а) сукупність наявних в країні інтелектуальних, технологічних, науково-виробничих ресурсів, які здатні продукувати нові знання, та ефективний механізм комерціалізації останніх.
- б) сукупність творчих здібностей працівника;
- в) можливість системи інтелектуальних ресурсів формувати такі управлінські компетенції, які на основі забезпечують досягнення визначених стратегій підприємства;
- г) сукупність організованих у певних соціально-економічних формах ресурсів, що можуть за певних внутрішніх і зовнішніх умов розвитку інноваційного середовища бути спрямовані на реалізацію інноваційної діяльності, метою якої є задоволення нових потреб суспільства.

6. Інтелектуальні продукти поділяються на:

- а) об'єкти літературно-художньої власності; об'єкти промислової власності; засоби індивідуалізації учасників цивільного обігу товарів і послуг;
- б) літературні; художні; мистецькі;
- в) зовнішні; внутрішні;
- г) форменні; змістовні.

⁴ Писаренко Н. Н. Концепція "суспільства знань": зміст, основні характеристики / Н. Н. Писаренко // Водний транспорт. – 2013. – Вип. 2. – С. 105.

IV. Тести для самоконтролю знань¹¹²

Т Е С Т № 1

1. Інтелектуальна економіка – це:

- а) результат інтелектуальної, творчої діяльності однієї людини (автора, виконавця, винахідника та ін.) або кількох осіб;
- б) економіка, якій притаманні наукові знання та спеціалізовані унікальні навички їхніх носіїв, що стають головним джерелом і ключовим фактором розвитку матеріального та нематеріального виробництва;
- в) галузь знань, що вивчає функціонування ринкових структур та механізми взаємодії суб'єктів економічної діяльності, пов'язаних з інтелектуальним капіталом;
- г) інтелектуальні здібності людей, які використовуються в процесі інтелектуальної праці.

2. До сучасних тенденцій трансформації змісту та характеру праці можна віднести:

- а) зростання ролі людських ресурсів як чинника виробництва; зростання інтелектуалізації праці; зростання творчої складової праці;
- б) поява інформаційних технологій, які переносять на якісно новий технічний рівень організаційно-економічні відносини, транспортні та комунікаційні зв'язки;
- в) професійно-освітній рівень працівників і постійне оновлення знань.
- г) зростання індивідуалізації праці; зміни у функціях праці робітників; зміни у трудовій поведінці та трудовій мотивації працівника.

3. Процесом створення, використання інтелектуальної власності та реалізації інтелектуального продукту є:

- а) інтелектуальний бізнес;

¹¹² В процесі тестування слід відмітити ☒ ті відповіді, які, на Ваш погляд, є правильними.

виступати як джерело вартості. Трудова теорія вартості замінюється теорією «вартості, створюваної знаннями» (knowledge-value). Як підкреслює основоположник цієї теорії Т. Сакайя: «... ми вступаємо в новий етап цивілізації, на якому рушійною силою є цінності, що створюються знаннями»⁵. Як наслідок, економіка перетворюється в систему, що функціонує на основі обміну знаннями та їхньої взаємної оцінки.

1.3. Сучасні тенденції трансформацій змісту та характеру праці

Не можна не погодитись, що фундаментальні зміни, яких зазнала світова економіка за останній час, інформатизація економіки та безпрецедентне ускладнення соціальних зв'язків об'єктивно відображаються у сфері праці, змінюючи її зміст і характер⁶.

Саме тому, дослідження праці потребує нового її позиціонування як явища глобального масштабу в системі економічного розвитку, оскільки змінюється співвідношення її фізичних і розумових елементів (на користь останніх).

Під впливом процесів глобалізації праця стає все більш індивідуалізованою і творчою, що характеризується поступовим зникненням вузької спеціалізації та вузького професіоналізму, відродженням універсалізації, заснованої на підвищенні кваліфікації, безперервному навчанні і суміщенні функцій і операцій, послабленню зв'язків особистості із соціальним середовищем, підвищенню мобільності робочої сили.

Трудова діяльність та розбудова ринку праці на знаннєво-творчих засадах є на сьогодні однією з головних умов конкурентоспроможного розвитку економіки держави. Тому, що збільшення частки кваліфікованої праці, розвиток творчості в праці, підвищення особистої відповідальності приводять до інтелектуального зростання всіх категорій працюючих у виробництві, що сприяє формуванню таких якостей людини, як висока працездатність, почуття особистої відповідальності за доручену

⁵ Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знаниями, или История будущего / Т. Сакайя // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – С. 340.

⁶ Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди: Монографія / Петрова І.Л. Шпильова Т.І., Сисоліна Н.П. За ред. проф. Петрової І.Л. – К.: Дорадо, 2010. – С. 6.

справу, зацікавленість у кінцевому результаті праці, потреба у підвищенні своїх знань, кваліфікації і культури.

До новітніх тенденцій у трансформації змісту праці на початку XXI століття належать:

- явища поступового витіснення людини з безпосереднього процесу виробництва при одночасному зростанні ролі людських ресурсів як чинника виробництва: залишаючись головним елементом виробництва, людина стає активною творчою силою і вкладає у виробництво новітні знання;

- зростає попит на прояв креативності у праці як результат підвищення ролі інтелекту і прояву творчих здібностей у праці);

- процеси інтелектуалізації праці, які відображають зростання видів зайнятості, пов'язаних з обробкою і створенням інформації, активне користування інформаційними технологіями. Основним виробничим ресурсом розвитку стає інформація, а знання – головним джерелом створення вартості (в індустріальній системі ця роль відводилась лише праці).

В рамках науково-технічного прогресу нові знання перетворюються в нові засоби праці шляхом реалізації наукових винаходів у машинах, робочій силі, предметах праці та інших елементах продуктивних сил⁷. Масове виробництво все більше опирається на технології, засновані на інтелектуальній праці і використанні мікроелектроніки;

Таким чином, скорочується частка праці фізичної на користь праці інтелектуального змісту. При цьому не лише праця керівників, фахівців, а й робітників все більше збагачується інтелектуальним змістом, зокрема передбачає більш високий рівень знань для користування приладами, автоматами, приборами, комп'ютерними технологіями, розширюються межі прикладання праці, працівники виконують все більше функції контролю, програмування і управління.

Процеси інтелектуалізації праці потребують постійного розвитку інтелектуальних можливостей та здібностей працівника, оскільки передбачають застосування нестандартних інноваційних підходів і пошуку нових рішень у різних аспектах професійної діяльності, неперервного оновлення знань, гнучкості та адаптивності

⁷ Біляцький С. Інтелектуалізація суспільної праці (досвід індустріальних країн для України) / С. Біляцький, Т. Мірошніченко, А. Хахлюк // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 2. – С. 36.

5. Інтелектуальна власність. Рекомендації для бізнесу. – К.: Асоціація «Бізнес проти контрафакції і піратства», 2011. – 17с.

6. Інтелектуальна власність в національній інноваційній системі: Науково-аналітична доповідь / Л.І.Федулова та ін.; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 216 с.

7. Иванюк И. А. Воспроизводство интеллектуального капитала в современных маркетинг-системах: монография / И. А. Иванюк. – Волгоград: ВолгГТУ, 2003. – Режим доступа: http://www.cis2000.ru/publish/books/book_44/index.shtml.

8. Качула С. В. Развитие человеческого потенциала: современные тенденции и приоритетные направления финансирования / С. В. Качула. // Социально-экономические явления и процессы. – 2013. – № 1 (047). – С. 68–74.

9. Найда А.М. Интеллектуальный потенциал человеческих ресурсов социально-экономической системы / А. М. Найда // Сегодня и завтра Российской экономики. – 2011. – № 48. – С.55–57.

10. Семикіна М. В. Інтелектуальний капітал: мотиваційні основи розвитку // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. Збірник наукових праць. – Маріуполь: ПДТУ, 2008. – С. 70–73.

11. Семикіна М. В. Інтелектуальний потенціал та його роль у національній економіці / Семикіна М.В., Гунько В.І. // Економіка и управление. Научно-практический журнал: Национальная академия природоохранного и курортного строительства. Симферополь: 2011. – № 1. – С. 50–56.

12. Семикіна М. В. Інтелектуальний потенціал: проблеми реалізації // Економіка и управление. Научно-практический журнал: Национальная академия природоохранного и курортного строительства. Симферополь: 2011. – № 6. – С. 8–15.

13. Семикіна М.В. Інтелектуальний потенціал: проблеми ефективного управління // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – Кіровоград, КНТУ, 2011. – Вип. 20, Ч. II. – С. 5–14.

14. Семикіна М.В. Діагностика проблем реалізації інтелектуального потенціалу // Вісник Хмельницького національного університету. Хмельницький, 2011. – № 2. – С. 224–235.

15. Семикіна М. В. Компенсаційна політика як важіль активізації інноваційної праці / М. В. Семикіна, Т.І. Жеребченко // Соціально-трудові відносини: теорія та практика: зб. наук. пр. – 2014. – № 2(8). – К.: Ін-т соціально-трудових відносин КНЕУ. – С. 97–103.

16. Семикіна М. В. Аналіз перешкод у реалізації інноваційної активності персоналу підприємств в умовах глобальних змін / М.В. Семикіна, А. Д. Федунець // Економіка и управление. Научно-практический журнал. – 2014. – № 1 – Симферополь: НАПКБ. – С. 8–16.

17. Chen Kim W. Strategy. Value Innovation, and the Knowledge Economy / W. Chen Kim, R. Mauborgne // Engineering Management Renew IEEE. – 1999. – № 3. – Vol. 27.

59. Україна у вимірі економіки знань [Текст] / [Геєць В.М., Александрова В.П., Бажал Ю.М.]; за ред. акад. НАН України В.М. Геєця. – К.: «Основа», 2006. – 592 с.

60. Федулова Л.І. Економіка знань : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л. І. Федулова ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2009. – 600 с.

61. Цибульов, П. М. Введення до інтелектуальної власності [Текст] : навч. посіб. / П. М. Цибульов. – К. : Держ. Ін-т інтел. власн., 2008. – 124 с.

62. Цимбалюк С. О. Компенсаційна модель винагороди за працю: теоретико-методологічні та прикладні аспекти: монографія / С. О. Цимбалюк. – К.: КНЕУ, 2014. – 359 с.

63. Цюпко І. В. Мотивація творчої інтелектуальної праці у контексті забезпечення конкурентних переваг для виготовлення інноваційної продукції / І. В. Цюпко // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2011. – Вип. 21.1. – С. 340–344.

64. Черевко Г.В. Інтелектуальна власність: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 412 с.

65. Шпикуляк О. Г. Інституційно-правове забезпечення інноваційної діяльності та формування інтелектуального капіталу в аграрній сфері / О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило, С. М. Удовиченко // Економіка АПК. – 2011. – № 6. – С. 104-111. (Шифр в БД E4875467/2011/6)

66. Ястремська, О. М. Інтелектуальна власність [Текст] : навч. посіб. / О. М. Ястремська, Д. О. Ріпка. – Х. : ХНЕУ, 2010. – 279 с.

67. Яремко І. Й. Інтелектуально-інформаційний потенціал як фактор виробництва і капітал: проблематика облікової системи в постіндустріальній економіці / І. Й. Яремко // Актуальні Проблеми Економіки. – 2004. – № 12. – С. 165-174.

68. Burns J. Transforming leadership: a new pursuit of happiness [Текст] / James MacGregor Burns. – New York: Groove Press, 2004. – 240 p.

Додаткова література

1. Варгатюк А. Винахідницька творчість та патентна активність як передумова трансфера технологій та комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності / А. Варгатюк // Проблеми науки. – 2004. – № 4. – С. 41–51.

2. Гордійчук А. С., Стахів О. А. Економіка інтелектуальної власності. Навчальний посібник. – Рівне: НУВГП, 2012. – 330 с.

3. Ерегин Е. Ю. Управление развитием потенциала наукоемкого предприятия (на примере электронной промышленности РФ): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук / Е.Ю. Ерегин // Всерос. заочн. фин.-экон. ин-т. – М., 2007. – Режим доступа: <http://www.vzfei.ru>.

4. Жаринова А. Г. Методология управления интеллектуальным капиталом в условиях становления информационной экономики: Монография. – Киев: Изд. «Наш формат» 2013. – 320 с.

мислення, забезпечення ефективної взаємодії інтелектуальних можливостей людини з новими методами та засобами праці, з новою інформацією в нових організаційних умовах⁸.

Вирішальним чинником підвищення якості інтелектуальної праці є професійно-освітній рівень працівників і постійне оновлення знань. В освіті реалізуються не тільки пізнавальні потреби людей, а й соціальні, духовні, а також потреби інтелектуального розвитку.

Творчість як процес самореалізації виступає у формі відтворення особистості. Якщо характеризувати продукт праці творчості, то він поєднує в собі риси інстинктивної діяльності і праці. За речовинною формою продукт творчості тотожний продукту праці, тобто може бути відчуженим, але є невідтворюваним, тому що неможливо відтворити форми, мотиви і внутрішню структуру його творчої активності. Можна також додати, що продукти творчості унікальні. Людина в рамках такої форми діяльності стає частиною природи і її втіленням, в якій творча особистість знаходить вищу форму свого прояву⁹.

Поєднання праці й творчості було притаманне ще в доіндустріальну епоху майстрам дрібнотоварного виробництва. Зміст праці в той час визначався прагненням до майстерності, доведенням професійності до рівня творчості. Над одним творінням людина могла працювати все життя. Сьогодні процес виробництва значно прискорився, посилилися вимоги до інтелектуальних та творчих здібностей людини, зросла потреба у швидкому прийнятті рішень працівником у мінливих, динамічних обставинах. Одночасно підвищилась необхідність відтворення людини не лише як робочої сили, а й як особистості, посилилось значення соціально-психологічних факторів праці, трудової мотивації;

– зростання індивідуалізації праці, але оскільки праця індивіда неможлива без постійного зв'язку особистості з іншими людьми, то поширюється також тенденція взаємного узгодження індивідуального і групового начал, формування із окремих індивідуальних працівників певного сукупного працівника з яскраво вираженим колективним началом. Цьому сприяє і поширення нових форм та методів організації виробництва й праці:

⁸ Василик А. Об'єктивні передумови та напрями інтелектуалізації праці в Україні // Україна: аспекти праці. – №7. – 2007. – С. 49.

⁹ Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества. – М.: Academia Наука, 1998. – с. 640.

тейлоризм і жорстку раціоналізацію трудової діяльності змінює система гармонізації міжособистісних відносин серед працівників, задоволення потреби людини в самовираженні та визнанні¹⁰.

– під впливом інноваційного розвитку відбуваються зміни пропорцій у структурі зайнятого населення за видами праці з різноманітним змістом (фізичною – розумовою, ручною – механізованою, монотонною – різноманітною, важкою – легкою). Зокрема, триває процес зближення працівників фізичної і розумової праці та перехід від переважно фізичної до розумової праці, зміна співвідношень витрат ручної і механізованої праці, зростає частка осіб, зайнятих інтелектуальною працею. Першочергового значення набувають не фізична сила і витривалість, а знання технологічного процесу, здатність до опанування нової інформації, швидкої перекваліфікації, самостійності у прийнятті рішень;

– зростає роль освіти, науки, культури. Причому провідною сферою економічної і соціальної діяльності стає наука, темпи розвитку якої значно прискорились і скоротився перебіг часу від наукового відкриття до його практичного використання. Трансформація структури зайнятості супроводжується звуженням сфери повної зайнятості, поширенням процесу дестандартизації зайнятості, широким упровадженням гнучких форм зайнятості та самозайнятості, нових моделей організації й мотивації праці тощо;

– зміни у функціях праці робітників під впливом інноваційного розвитку: прості функції праці змінюються комплексом нових, складніших (управління, контроль, програмування автоматизованих систем і роботизованого виробництва). Трансформується зміст індивідуальної праці, зокрема, спостерігається: зростання інтегративності індивідуальної праці, що полягає у посиленні взаємозалежності безпосередньо виробничих, техніко-технологічних, організаційних, управлінських та інших функцій праці; об'єднання підготовчих, допоміжних, основних, налагоджувальних, обслуговуючих і заключних трудових операцій.

– процеси автоматизації та комп'ютеризації суттєво впливають на інтенсивність, складність, ступінь механізації, монотонність праці. Інновації, заміна ручної праці механізованою та автоматизованою суттєво полегшують процес праці і скорочують її

¹⁰ Сучасні тенденції трансформації характеру та змісту праці як передумова формування продуктивної зайнятості / О. І. Дяконенко // Продуктивні сили і регіональна економіка. – 2008. – Ч. 2. – С. 249.

45. Петрова І. Л. Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди: монографія / І. Л. Петрова, Т. І. Шпильова, Н. П. Сисоліна. – К.: Дорадо, 2010. – 320 с. (*Шифр в БД ББК 65.29-55 П30*)

46. Пижова Л. Б. Визначення механізмів управління інтелектуальною власністю на підприємстві [Текст] / Пижова Л. Б., Савченко О. І., Чуксіна К. Р. // Сборник научных трудов "Вестник НТУ "ХПИ" : Технічний прогрес та ефективність виробництва № 8. – Вестник НТУ "ХПИ", 2010. – С. 133-138.

47. Писаренко В. П., Використання інтернет-технологій: перспективи розвитку // «ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», 2012. – № 5. – С. 95-98.

48. Про інноваційну діяльність: закон України // Інтелектуальна власність. – 2002. – № 18. – С. 63-70.

49. Садаклієва Е. В., Мамітов О. В., Кузнець Л. Ф. Сучасні засади фінансово-економічної безпеки у сфері інтелектуальної власності. – Рівне, Міжрегіональна академія з проблем безпеки життєдіяльності, 2012. – 112 с.

50. Семикіна М. В. Інтелектуальний потенціал: соціальні виміри використання та розвитку : колективна монографія / М. В. Семикіна, В. І. Гунько, С. Р. Пасека ; за ред. М. В. Семикіної. – Черкаси : Вид. ТОВ "МАКЛАУТ", 2012. – 336 с.

51. Семикіна М. В. Соціально-економічна мотивація праці: методологія оцінки ефективності та принципи регулювання / Відп. ред. В.В. Онікієнко. – Кіровоград: ПВЦ "Мавік", 2004. – 124 с.

52. Скібіцька Л.І., Скібіцький О.М. Менеджмент. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 416 с.

53. Слоан П. Искусство мыслить незаурядно [Текст] / П. Слоан. Пер. С. англ. – К.: Companion Group, 2011. – 224 с.

54. Старицька О. П. Ефективність використання методів стимулювання інноваційної діяльності на підприємстві // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>

55. Станіславик О. В., Ковтуненко К. В. Комерціалізація результатів інноваційної діяльності // Праці Одеського політехнічного університету: Науковий та науково-виробничий збірник. – Одеса, 2011. – Вип. 2(36). – С. 329-335.

56. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки [Текст] : навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів / Стеченко Д.М. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Знання, 2004. – 262 с.

57. Тимошенко Д. В. Інтелект та культура як ефективним механізмом управління процесами глобалізації [Текст] / Д. В. Тимошенко // Сучасна економічна теорія та пошук ефективних механізмів господарювання: зб. матер. Міжнарод. науково-практ. конф., (16–17 березня 2012 р. – Сімферополь / Відп. ред. Л. А. Кравченко). – Саки: ПП «Підприємство Фенікс», 2012. – С. 402-404.

58. Україна: інтелект нації на межі століть. Кол. Монографія / Керівник авторського колективу В. К. Врублевський. – К.: Інформаційно-видавничий центр «Інтелект», 2000. – 516 с.

31. Кондрашова-Діденко В. І. Інтелектуально зорієнтована економіка // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка. – 2009. – № 109. – С. 56-59.

32. Крисько Ж. Сутність та види комерційної діяльності підприємства / Ж. Крисько // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2013. – Вип. 18. – С. 75-83.

33. Крисальний О. В. Організаційно-економічні особливості інноваційної діяльності / О. В. Крисальний // Економіка АПК. – 2005. – № 8. – С. 10-13.

34. Крутилина С.Ф. Инновационное предпринимательство / С. Ф. Крутилина // Современные научные исследования и инновации. – 2013. – № 5 (25) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.snauka.ru/issues/2013/05/24050>

35. Кузнєцова Н. Теорія та практика формування інтернет-підприємництва в Україні / Н. Кузнєцова // Вісник Київського національного університету ім.Т.Шевченка: сер.: Економіка. – 01/2011. – Вип. 121/122. – С. 110-113.

36. Ляшенко Н. Є. Інтелектуальний продукт як результат інноваційної діяльності підприємства / Н. Є. Ляшенко// Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. пр. – Луганськ: вид-во СЛУ ім. В.Даля, 2008. – № 4 (28). – С. 106-111.

37. Марченко О. С. Інтелектуальна безпека у вимірі економіки знань // Вісник НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. – 2012. – № 1 (8). – С. 176-177.

38. Микитюк П. П. Інноваційна діяльність: навч. посібник / П. П. Микитюк, Б. Г. Сенів. – К.: ЦУЛ, 2009. – 392 с. (*Шифр в БД ББК 65.29-55я7 М59*)

39. Мілаш В. Інтелектуальна власність у сфері договірної діяльності господарюючих суб'єктів / В. Мілаш // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 6. – С. 3-9.

40. Мойсеєнко І. Дослідження інтелектуального потенціалу мікробізнесу / І. Мойсеєнко // Журнал європейської економіки. – 2008. – № 3: Т. 7. – С. 298-306. (*Шифр в БД Ж759038/2008/3*)

41. Морозов О. Ф. Ціна думки – інтелектуальний капітал : Монографія [Текст] / О. Ф. Морозов. — Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 352 с.

42. Невінчаний І. С. Роль інтелектуальної власності в контексті реалізації інноваційних процесів / І. С. Невінчаний // Формування ринкових відносин в Україні. – К., 2008. – № 10. – С. 54-59. (*Шифр в БД Ф578028/2008/10*)

43. Олійник О. С. Інноваційна діяльність та охорона інтелектуальної власності в Україні / О. С. Олійник // Економіка і прогнозування. – № 2. – С. 60-76.

44. Пархоменко А. О. Взаємозв'язок інтелектуального чинника з інноваційною діяльністю / А. О. Пархоменко // Проблеми науки. – 2012. – № 2. – С. 8-13.

витрати, але одночасно призводять до зростання інтенсивності та важкості праці, посилення її монотонності.

– зміни у трудовій поведінці та трудовій мотивації працівника.

Утверджуються нові мораль та професійна поведінка працівників, що відзначається прагненням до прийняття самостійних відповідальних рішень, зростанням інтересу до змісту роботи, участі у роботі з координації спільних зусиль колективу, відповідальності за безперебійну роботу обладнання тощо.

Поряд з трансформаційними процесами у змісті людської праці простежуються також зміни у змісті бізнесу. Трансформується його техніко-технологічна та ресурсна бази, створюються та просуваються на ринки нові продукти і послуги, перебудовуються процеси та структури управління, переформовується власність, відбуваються переходи від одних економічних механізмів господарювання до інших. Трансформації бізнесу, як доводить досвід, є дієвим засобом пристосування до зміни ринкових умов та забезпечення його ефективної економічної динаміки.

Питання для контролю знань з теми 1:

1. У чому полягає сутність інтелектуалізації економіки?
2. Що означає заміщення праці знаннями?
3. Назвіть та охарактеризуйте основні тенденції трансформацій змісту праці.

Рекомендована література: [2, 24, 57].

Тема 2. Інтелектуальний бізнес: сутність, призначення, цілі та види. Бізнес-інтелект як знання «про бізнес» і «для бізнесу»

План

- 2.1. Визначення та сутність інтелектуального бізнесу.
- 2.2. Призначення, цілі та види інтелектуального бізнесу.
- 2.3. Бізнес-інтелект як знання «про бізнес» і «для бізнесу».

Ключові слова: бізнес, інтелектуальна діяльність, інтелектуальний бізнес, мета інтелектуального бізнесу, види інтелектуального бізнесу, бізнес-інтелект.

2.1. Визначення та сутність інтелектуального бізнесу

Варто зазначити, що економічно розвинені країни поступово передають трудомістку некваліфіковану роботу більш слабким країнам, залишаючи собі «чисту» інтелектуальну діяльність. Однією із причин цього процесу є те, що конкуренція в цих видах діяльності слабка, а норма прибутку вище.

В умовах інформаційного розвитку суспільства і поширення процесів глобалізації, зростає роль інновацій, технологій, високоінтелектуальних галузей знань. Будь-який бізнес – це ідея і праця. Тому принципово новим на початку ХХІ століття стало народження інтелектуального бізнесу.

Вважаємо, що *інтелектуальний бізнес* можна розглядати дуальним процесом: з одного боку, це є процес створення і використання інтелектуальної власності, що дозволяє отримати прибуток, а з іншого, – процес реалізації ідей розробника (творця) інтелектуального продукту за допомогою розумової праці¹¹.

В інтелектуальному бізнесі товаром слугують знання, ідеї, рішення, науково-технічні розробки, проекти, твори науки, літератури та мистецтва. Інтелект розвиває думку і створює ідеї, а згодом певна ідея приймає форму і вартість. Фундаментом інтелектуального бізнесу слугує інтелектуальна діяльність, головним чинником – знання, досвід, мотивації підприємців, здатність до інновацій, отже, їх інтелектуально-інноваційний потенціал, а продуктом такої діяльності є певний інтелектуальний продукт, який має певну цінність, отримує певне визнання на ринку, формуючи попит на послуги інтелектуального бізнесу.

На даний момент вже існує велика кількість компаній, які надають послуги з розробки програмного забезпечення для організацій і приватних підприємств, набору (написання) всіляких текстів та наповненню унікального контенту різних Інтернет-ресурсів та інших форм інтелектуальної діяльності. В результаті чого у інтелектуального бізнесу є великі перспективи. Такий бізнес сприяє витісненню фізичної праці, і залишає її тільки як технічне обслуговування.

¹¹ Петіна О. М. Зайнятість молоді у сфері інтелектуального бізнесу / О. М. Петіна // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики: матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 14-15 листопада 2014 р. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2014. – С. 428.

15. Дитко Л. П. Компенсаційний пакет підприємства: підходи до формування / Л. П. Дитко // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана" ; [відп. ред. О. О. Беляєв]. Спец. вип., т. 1 : Соціально-трудова відносина: теорія та практика : у 3 т., 2010. – С. 259-265.

16. Дмитришина В. С. Інформаційне забезпечення діяльності у сфері інтелектуальної власності / В. С. Дмитришина // Наука та інновації. – 2007. – Т. 3. – № 4. – С. 23-27. (*Шифр в БД H555660/2007/3/4*)

17. Еннан Р. Права на результати інтелектуальної діяльності: зміст та сутність / Р. Еннан // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2011. – № 6. – С. 10-16. (*Шифр в БД T282422/2011/6*)

18. Заїка Ю. Права творців на результати інтелектуальної діяльності / Ю. Заїка // Право України. – 2008. – № 3. – С. 137-138. (*Шифр в БД IP921359/2007/3*)

19. Закон України «Про власність» від 7.02.1991 року.

20. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 № 3792-XII.

21. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 № 3687-XII.

22. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 № 3689-XII.

23. Інноваційна праця: діагностика проблем, важелі активізації : монографія / М. В. Семикіна, С. Р. Пасека та ін. ; за наук. ред. М. В. Семикіної. — Черкаси : ТОВ «МАКЛАУТ», 2012. – 320 с.

24. Ібрагімов Е. Е. Роль інтелектуального капіталу в ефективній діяльності підприємства / Е. Е. Ібрагімов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 7. – С. 110-117. (*Шифр в БД A669736/2012/7*)

25. Іванілов О. С. Економіка підприємства: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. С. Іванілов – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.

26. Інноваційна діяльність в Україні: монографія / А. М. Гуржій, Ю. В. Каракай, З. О. Петренко та ін. – К.: УкрІНТЕІ, 2007. – 141 с. (*Шифр в БД ББК 65.9(4УКР)-55 I-66*)

27. Інститути зайнятості та безробіття: сучасні тенденції та виклики для України : наук. доп. / [В. М. Геєць, А. А. Гриценко, В. В. Близнюк та ін.]; за ред. В. М. Гейця, А. А. Гриценка ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув.». – К., 2013. – 248 с.

28. Козинець Г. О. Теоретико-методичні аспекти управління інтелектуальним капіталом / Г. О. Козинець, І. В. Ситник // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2013. – Вип. 24. – С. 81-87.

29. Кокурин Д. И. Инновационная деятельность / Д. И. Кокурин. – М.: Экзамен, 2001. – 576 с. (*Шифр в БД ББК 65.29-55 K59*)

30. Колот А. М., Цимбалюк С. О. Мотивація персоналу: підручник / А. М. Колот, С. О. Цимбалюк – К. : КНЕУ, 2011. – 397 с.

III. Основна та додаткова рекомендована література

Основна література

1. Атаманова Ю. Складний результат інтелектуальної діяльності та особливості прав на нього / Ю. Атаманова // Право України. – 2011. – № 3. – С. 127–138. (*Шифр в БД П921359/2011/3*)
2. Ажажа М. А. Інтелектуалізація економіки: інноваційний і людський потенціал в умовах глобалізації / М. А. Ажажа // Збірник наукових праць. Вісник національного університету «Львівська політехніка» Проблеми економіки та управління. – 2008. – № 628. – С. 11–17.
3. Базилевич В. Інтелектуальна діяльність в контексті глобалізаційних процесів / В. Базилевич // Вища школа. – 2008. – № 2. – С. 26–33. (*Шифр в БД В822363/2008/2*)
4. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність. – К., Знання, 2006. – 431с.
5. Бобир М. Інтелектуальна власність – новий напрямок діяльності в Україні / М. Бобир // Інтелектуальна власність. – 2002. – № 12. – С. 51–55.
6. Богиня Д. П., Семикіна М. В. Трудовий менталітет у системі мотивації праці. – Кіровоград: Поліграф-Терція, 2002. – 226 с.
7. Бондаренко М. Ю. Соціальний капітал як основа розвитку громадянського суспільства / М. Ю. Бондаренко // Державне управління: теорія та практика. – 2011. – № 2. – С. 1–8.
8. Бутнік-Сіверський О. Теоретичні засади інтелектуальної інноваційної діяльності на підприємстві / О. Бутнік-Сіверський, А. Красовська // Економіка України. – 2004. – № 12. – С. 31–37.
9. Бутнік-Сіверський О. Інноватика та інтелектуальна економіка (теоретико-методичний аспект) // Теорія і практика інтелектуальної власності. – № 6. – 2007. – С. 68–81.
10. Вильский Г. Инновационная деятельность и эффективность использования промышленной интеллектуальной собственности на предприятии / Г. Вильский, Т. Калинюк // Економіст. – 2007. – № 1. – С. 52–56.
11. Вовканич С. Й. Теоретико-методологічні основи дослідження людського та інтелектуального капіталу в знаннєво-місткій економіці: концептуалізація понять / С. Й. Вовканич, Л. К. Семів // Регіональна економіка. – 2007. – № 4. – С. 7–19.
12. Гава Ю. Проблеми та перспективи розвитку інтелектуального капіталу в Україні / Ю. Гава // Ринок цінних паперів. – 2007. – № 5/6. – С. 19–27.
13. Гершанок Г. А. Основы инновационного предпринимательства: учеб. пособие / Г.А. Гершанок, Н.А. Молодчик, В.Л. Попов, А.Ф. Палкин, Д.Г. Шишкин, Д.А. Томчук ; под ред. Г.А. Гершанока. – Пермь : Изд-во Перм. нац. исслед. политехн. ун-та, 2012. – 167 с.
14. Городянська Л. В. Управління інтелектуальним капіталом і забезпечення підприємств інтелектуальними ресурсами/ Городянська Л. В. // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №1. – С. 127–132.

Інтелектуальна діяльність і праця – це не обов’язково щось нове. У даному випадку також мається на увазі аналітична діяльність, моніторинг, аудит, оцінка, експертне дослідження і т. д.

Наприклад, часто можна спостерігати як, здобувши освіту інженера, люди йдуть торгувати на ринок. І щоб з нуля почати щонебудь серйозне, довести свою справу (бізнес) до позитивного результату, потрібні обов’язково настанови, консультації досвідченої і знаючої людини.

Завдяки цьому, сьогодні за професійними консультаціями звертається все більша кількість людей. Неграмотність населення в багатьох соціальних питаннях також позначається на долі інтелектуального бізнесу, в результаті чого багато громадян змушені звертатися за консультаціями до фахівців для з’ясування питань і нюансів правового, соціального, професійного статусу, гарантій, компенсацій, можливостей, прав і т. д.

В основі будь-якого інтелектуального бізнесу може лежати розумова, творча діяльність. Тобто інтелектуальний бізнес можна почати взагалі без вкладень, здійснюючи послуги з консультування, передаючи результати своєї розумової праці за допомогою Інтернету.

Інтелектуальний бізнес, як і будь-який інший, передбачає наявність конкурентоспроможного пропозиції. Ідею потрібно оформити і упакувати, знайти покупця і продати. Ідея повинна мати конкурентні переваги над іншими пропозиціями.

Такими перевагами можуть бути особисті відносини продавця і покупця. Може бути привабливими ціна, висока якість, ефективний результат. Одна справа створити ідею, але зовсім інша продати її, якою б чудовою вона не була. Потрібно зуміти вивести її на ринок попиту. Як про ідею дізнаються ті, кому вона може бути корисною? Відомо, що реклама – це двигун прогресу. Важливо знайти ефективну технологію реклами, визначити її місце розташування, знайти вихід на певні сегменти ринку, вивчити специфіку попиту на інтелектуальний продукт. Також необхідно мати чітке уявлення, що є продуктом інтелектуального бізнесу, який будуть оплачувати покупці. Знати це повинен і продавець, і покупець, тому що успіх будь-якого бізнесу буде забезпечений зростанням числа покупців.

Інтелектуальний бізнес проходить випробування часом. Його плоди – це конкурентоспроможна інноваційність. Тому все ж таки головне – це новітня ідея (проект), яку треба створити, запустити на ринок попиту і продати. А покупець оцінить її ефективність і

потрібність. Якщо ідеї не приносять прибуток, то це не бізнес, а хобі. Попри все, прибуток є найважливішою економічною категорією, стратегічною і найближчою метою підприємств, основною умовою функціонування підприємств у ринковій економіці.

2.2. Призначення, цілі та види інтелектуального бізнесу

Інтелектуальний бізнес ґрунтується на виробництві, наданні та реалізації послуг творчої, розумової діяльності, включаючи створення та реалізацію нових продуктів інтелектуальної діяльності.

Мета інтелектуального бізнесу полягає в тому, щоб створити та реалізувати певну ідею (проект) на основі інтелектуальної праці, забезпечити задоволення попиту споживачів та отримати прибуток.

«Тонкий» інтелектуальний бізнес кардинально відрізняється від «грубого» матеріально-фізичного бізнесу. А відмінності досить-таки суттєві: стратегії розвитку і планування різні; управління та організація роботи персоналу різні; реклама і процес реалізації продукції відрізняються. Варто відзначити, що дуже часто, продукція інтелектуального бізнесу може бути представлена в електронному (цифровому) вигляді, що дозволяє передавати її по каналах зв'язку, через комп'ютерні обчислювальні мережі, в тому числі використовуючи глобальну мережу Інтернет.

Які завдання бізнесу можна віднести до інтелектуальних за змістом? Це процес створення бізнес-ідеї; розробка плану; організація виробництва і персоналу; прогнозування наслідків. Всі ці процедури вимагають великої інтелектуальної напруги. Іншими словами, будь-який бізнес – продукт інтелектуальної праці. Про це багато пишуть різні теоретики і практики підприємницької діяльності.

Зазвичай під інтелектуальною працею розуміють процес створення нової продукції або послуг. Результатом інтелектуальної праці можуть бути – твори мистецтва, художні, літературні твори, музичні твори, фонограми. Зазвичай дана продукція добре і швидко продається, деякі види – книги, фонограми – продаються у великих кількостях, що приносить авторам (або власникам авторських прав) чималий прибуток. Відповідно в усьому світі ця продукція захищена законом про авторські права і, відповідно, дуже часто ці права порушуються, простіше кажучи інтелектуальна праця ніяк не оплачується користувачами.

Відзначимо інші продукти інтелектуальної праці, які приносять прибуток або конкретній людині, або підприємству – це наукові

документів, представлення інтересів в різних державних, муніципальних, комерційних установах.

Тому переважна більшість громадян для з'ясування нюансів свого правового, професійного, соціального статусу, прав, свобод, гарантій, компенсацій, можливостей змушене звертатися за консультаціями до фахівців.

Щоб почати власний інтелектуальний бізнес, досить бути компетентним у певній науковій, прикладній галузі знань.

Природно, щоб вам повірили і пішли до вас, будуть потрібні документи, що підтверджують вашу освіту, кваліфікацію або рекомендації.

Почати справу можна взагалі без вкладень, здійснюючи консультування, передаючи результати розумової праці за допомогою електронної пошти.

Питання для контролю знань з теми 18:

1. Назвіть основні перешкоди на шляху розвитку інтелектуального бізнесу.

2. Яким чином можна подолати проблеми, що існують у сфері інтелектуального бізнесу?

3. Які перспективи розвитку інтелектуального бізнесу в майбутньому?

Рекомендована література: [40].

і навчанні. Так, використовуючи прозорі, привабливі, популярні і в той же час зрозумілі образи і моделі поведінки підприємців, представляючи їх як фактор, що зіграв вирішальну роль в досягненні успіху в бізнесі, ми вже на самій ранній стадії (в школі) можемо забезпечити розвиток людських ресурсів, необхідних для стабільного економічного зростання.

Подальші дослідження інтелектуального бізнесу в Україні є необхідними, оскільки саме цей процес виступає генератором розвитку постіндустріального суспільства у високорозвинених країнах, а, отже, зможе забезпечити необхідну конкурентоспроможність вітчизняної економіки та її інтеграцію у світовий економічний простір.

18.3. Перспективи розвитку інтелектуального бізнесу

Розвиток інтелектуального бізнесу в Україні можливий лише за умов інтелектуалізації трудової діяльності в усіх сферах економіки. Інтелектуальна праця – це не обов'язково щось нове, це праця, яка передбачає застосування та оновлення знань, здійснення різноманітної аналітичної роботи, що базується на обробці і створенні нової інформації, використанні інформаційних технологій. А це означає, що аудит, експертне дослідження, моніторинг, оцінка, обстеження фахівцем теж належить до праці інтелектуального змісту. Також до інтелектуального бізнесу відноситься будь-які види професійних консультацій: психологічні, юридичні, медичні, економічні, консалтинг, бізнес-тренінги і т. д.

Попереду у інтелектуальній діяльності безліч нескорених горизонтів, бо кожне нове покоління прагне займатися в основній своїй масі тією справою, якою воно професійно не володіє. Так уже заведено у нас: здобувши освіту інженера, ми потім йдемо торгувати на ринок. А для того, щоб серйозно щось почати з нуля, довести справу до позитивного результату, обов'язково необхідні настанови, консультації досвідченої або знаючої людини. Саме тому за професійними консультаціями сьогодні звертається все більше число людей.

За кордоном для вирішення соціальних проблем замість зайнятих роботою громадян існують послуги спеціальних соціальних повірених (соціальних юристів). У нас такої окремої категорії немає, але юристи, адвокати надають різні консультаційні послуги та інші дії в інтересах їх клієнтів, у тому числі по збору необхідних

відкриття, винаходи, телевізійні програми, авторські шоу, промислові зразки, селекційні рослини, різні корисні моделі, і звичайно – ноу-хау – дуже унікальні ідеї, знання, секрети технологій і виробництва.

Розглянувши тонкощі інтелектуального бізнесу, можна навести класифікацію видів інтелектуального бізнесу (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Класифікація видів інтелектуального бізнесу

Зауважимо, що величезний обсяг ринку інтелектуального бізнесу займає розробка, впровадження та продаж комп'ютерного програмного забезпечення, баз даних, Інтернет-сайтів та систем і, відповідно, різного авторського, комерційного контенту в електронному (цифровому) вигляді. Зараз існує величезна кількість Інтернет-систем які дозволяють користувачам стати бізнесменом і заробляти використовуючи свої інтелектуальні можливості:

починаючи з систем для розміщення авторських матеріалів, і закінчуючи системами електронної комерції.

Перелічити все, що належить до інтелектуального бізнесу, – заняття досить безперспективне. Адже творчість людини не має меж і наявний на сьогодні перелік видів творчості завтра поповниться новими видами. Творчість – це життя, а життя затиснути у певні рамки та перерахувати його прояви просто неможливо.

2.3. Бізнес-інтелект як знання «про бізнес» і «для бізнесу»

Термін «*business intelligence*» (*бізнес-інтелект*) існує порівняно давно, хоча в Україні він мало вживається через відсутність адекватного перекладу і чіткого розуміння.

Вперше термін «*business intelligence*» був введений в обіг аналітиками Gartner Group¹² в кінці 1980-х років, як «...процес, який включає доступ та дослідження інформації, її аналіз, вироблення інтуїції і розуміння, які ведуть до поліпшеного і неформального прийняття рішень». Пізніше в 1996 р. з'явилося уточнення – «інструменти для аналізу даних, побудови звітів і запитів можуть допомогти бізнес-користувачам знайти велику кількість даних для того, щоб синтезувати з них значиму інформацію, сьогодні ці інструменти в сукупності потрапляють в категорію, звану бізнес-інтелект (*business intelligence*).

Визначення, запропоноване The Data Warehousing Institute¹³: «*Business intelligence* має відношення до процесу перетворення даних у знання, а знань в дії бізнесу для отримання вигоди. Є діяльністю кінцевого користувача, яку полегшують різні аналітичні та групові інструменти і додатки, а також інфраструктура сховища даних».

Можна розглядати *business intelligence* не як процес, а як результат процесу здобуття знань – як самі знання про бізнес для прийняття рішень.

Інше визначення подібного роду свідчить: «*Business Intelligence* – знання про бізнес, здобуті з використанням різних апаратно-програмних технологій. Такі технології дають можливість організаціям перетворювати дані в інформацію, а інформацію – в знання». Це визначення чітко розмежовує поняття «дані»,

інтелектуалізації праці та суспільно-економічного життя взагалі, характер і швидкість яких надають нового вигляду моделі світу та місце в ній окремих держав, включаючи і Україну.

Розвиток інтелектуального бізнесу може йти за двома напрямками. По-перше, інтелектуали з власної ініціативи включаються в економічну діяльність. Основу цього напрямку становить докорінна зміна традиційної ролі інтелектуалів під впливом соціальних і політичних реформ, а також зростання привабливості такої кар'єри та її перспектив, які стають на один щабель з іншими видами економічної і суспільної діяльності. По-друге, сфера інтелектуального бізнесу сама стає об'єктом «інтелектуалізації». Основою тут є підвищення професійної підготовки (як за офіційними, так і неофіційними каналами) і зростання загальноосвітнього рівня, що супроводжується розширенням кругозору аж до глобальних уявлень. Подібний глобальний підхід розширює пізнавальну і практичну перспективу з її новими шансами та ризиками.

Інтелектуальний бізнес повністю відповідає ряду сучасних економічних концепцій, включаючи концепції інтелектуального капіталу та наукомісткої продукції, а також вельми популярну нині концепцію знання, що генерується в процесі виробництва. Інтелектуальний бізнес вже став об'єктом досліджень в якості прикладів і результатів зростаючого використання знань в роботі сучасних економічних організацій як комерційного, так і неприбуткового профілю.

У більшості технологічно розвинених країн, економіка яких характеризується високим рівнем інноваційної активності, подібні дослідження утруднені, оскільки вимагають ретельного міжсекторного аналізу як на макроекономічному рівні, так і на рівні домашніх господарств та індивідів в якості зайнятих, споживачів і підприємців.

По-іншому йде справа в постсоціалістичних країнах, де результати окремих випадків, що гарантують успіх фактори інтелектуального бізнесу добре проглядаються на тлі технологічного, соціального та інституційного відставання.

Такий аналіз дозволяє зробити висновок, що інтерес до інтелектуального бізнесу повинен культивуватися серед молодих людей уже в школі та вищих навчальних закладах шляхом популяризації успішних епізодів, з ув'язкою факторів успіху в бізнесі

¹² Артемьев В. Что такое Business Intelligence? // Открытые системы. – 2003. – № 4. – С. 21.

¹³ <http://tdwi.org/portals/business-intelligence.aspx>

складнощів говорить про те, що необхідна зміна парадигми, побудова нової моделі розуміння суспільства та бізнесу. Концепції, теорії та стратегії, які спираються на застарілі парадигми, стають неефективними.

З терміном «інтелектуальний бізнес» асоціюються підвищена енергетика, схильність до ризику, винахідливість, здатність побачити можливості там, де їх не бачать інші.

Аналіз сучасного рівня розвитку України та її інтелектуальної сфери дозволив виділити низку *проблем*:

- відсутність взаємодії і, як наслідок, довіри між системою науки і освіти та системою підприємництва для здійснення зустрічного технологічного трансферу;

- неефективне використання інтелектуальних ресурсів країни: невідповідність структури економіки країни кваліфікаційній структурі трудових ресурсів, нерозвиненість інтелектуальної діяльності;

- нерозвинена інфраструктура економіки знань, особливо її інформаційно-комунікаційний сектор;

- нерозвинене інституційне середовище економіки знань;

- відсутність ефективної та надійної системи захисту прав інтелектуальної власності, економічних стимулів для розвитку інтелектуальних продуктів (інновацій), державної підтримки інноваційного підприємництва, підприємницької культури;

- неадаптованість представників бізнесу до ринкових умов;

- низька інформаційна культура населення;

- тенденції де інтелектуалізації розвитку української економіки та суспільства на тлі системної кризи.

Подолання виявлених проблем можливе тільки при реалізації комплексної державної політики, спрямованої на розвиток умов, сприяють відтворенню та ефективному використанню інтелектуальних ресурсів.

18.2. Напрямки подолання проблем у сфері інтелектуального бізнесу

Завдання, що стоять перед Україною, полягають у зміні моделі соціально-економічного розвитку від монетаристського підходу і екстенсивної експлуатації людських та природних ресурсів до інтенсивного використання «людського капіталу», науки і інновацій. Це особливо важливо з огляду на глобальні тенденції і процеси

«інформація» і «знання». Дані розуміються як реальність, яку комп'ютер записує, зберігає й обробляє. Це «сирі дані». Інформація – це те, що людина в стані зрозуміти, а знання – це те, що в бізнесі використовується для прийняття рішень. В процесі організації інформації для отримання знання часто застосовують сховища даних, а для представлення цього знання користувачі використовують інструменти бізнес-інтелекту. Щороку кількість даних у світі подвоюється, але від цього мало користі, хоча їх можна перетворити на корисну інформацію і знання. Інформація сама по собі не дуже підходить для прийняття рішень через її величезний обсяг. Засоби бізнес-інтелекту і сховищ даних покликані знаходити в купах даних та інформації то істотне, що реально додається до наших корисних знань. Вони не намагаються повністю замінити людину, а використовують для формування гіпотез інтуїцію, засновану на підсвідомості і особистому досвіді.

Отже, бізнес-інтелект (business intelligence) в широкому сенсі слова визначає:

- процес перетворення даних на інформацію і знання про бізнес для підтримки прийняття поліпшених і неформальних рішень;

- інформаційні технології (методи і засоби) збору даних, консолідації інформації та забезпечення доступу бізнес-користувачів до знань;

- знання про бізнес, здобуті в результаті поглибленого аналізу детальних даних і консолідованої інформації.

Питання для контролю знань з теми 2:

1. У чому полягає сутність інтелектуального бізнесу?

2. Які види діяльності відносяться до інтелектуального бізнесу?

3. Що називають бізнес-інтелектом?

Рекомендована література: [3, 8, 12].

Тема 3. Чинники та передумови розвитку інтелектуального бізнесу в світі та в Україні

План

3.1. Передумови розвитку інтелектуального бізнесу в світі на сучасному етапі.

3.2. Світові тенденції становлення інтелектуального бізнесу в Україні.

3.3. Чинники сприяння та протидії формування сфери інтелектуального бізнесу в Україні.

Ключові слова: інтелектуалізація виробництва, економіка знань, інтелектуальний бізнес, чинники впливу на формування сфери інтелектуального бізнесу.

3.1. Передумови розвитку інтелектуального бізнесу в світі на сучасному етапі

Ситуація в світовій економіці в колишні часи була простіша і для осмислення, і для вибору методів конкуренції. В аграрну епоху переваги отримували ті, у кого у власності була родюча земля.

У період ранньої індустріалізації конкурували ті, хто забезпечував собі доступ до сировинних джерел. Головні моделі ведення бізнесу були зосереджені на забезпеченні ефекту масштабу: чим більше продукції виробляється, тим менше собівартість одиниці даної продукції.

Потім на перший план почали виходити технології. Формула бізнесу в спрощеному вигляді виглядала так: підприємець купував на глобальному фінансовому ринку гроші, на їх базі створював виробництво, випускав товар і продавав його так, щоб отримати прибуток і повернути гроші. Створення вартості бізнесу (економічної вартості) ставало домінуючою метою, а сам бізнес перетворювався на товар: він купувався і продавався.

У ХХІ ст. формується новий вид відносин в економіці. Протягом останніх років у світовій економіці завершилась четверта технологічна революція, пов'язана з інтелектуалізацією виробництва. Провідні фірми світу змінили свій підхід до питань економічного зростання, перейшовши від індивідуальної економіки до економіки, заснованої на отриманні, використанні і передачі знань. Знання стають самостійним продуктом, і з'являється новий економічний сектор. Разом з соціальним капіталом знання стають головним джерелом добробуту. Базові стратегії бізнесу тепер тісно пов'язані з інноваціями. Природні ресурси вже не дають значних конкурентних переваг ні для окремих компаній, ні для країн. Тільки один природний ресурс може відігравати вирішальну роль – розум людини.

Економіка знань принципово змінює традиційні принципи, підходи та моделі розвитку конкурентоспроможного бізнесу. Бізнес в економіці знань все більше орієнтований на максимізацію ринкової вартості компаній, в якій основну питому вагу починають займати

офісу, насилу досяжна власними силами компанії, в галузі віртуалізації вже давно стала стандартом.

3. Фінансова доступність.

Підводячи підсумки, потрібно сказати, що бізнесмени, які ще не зрозуміли перспективності віртуалізації бізнесу, значно втрачають у конкурентній спроможності. Вони будуть змушені або повернутися до вирішення цього питання надалі, або їх бізнеси вимеруть, як свого часу вимерли динозаври.

Проте досвід показує, що Інтернет-бізнес розвивається з величезною швидкістю, завдяки своїй мобільності, швидкому реагуванню на зміни попиту і, безумовно, новим технічним розробкам. Його ресурси практично безмежні.

Питання для контролю знань з теми 17:

1. Що таке віртуалізація інтелектуального бізнесу та в чому полягає її значення?

2. Які технології характерні для віртуалізації інтелектуального бізнесу? Охарактеризуйте їх.

3. Що відносять до переваг віртуалізації інтелектуального бізнесу?

Рекомендована література: [35, 47].

Тема 18. Інтелектуальний бізнес в Україні: проблеми становлення, напрями розвитку

План

18.1. Основні перешкоди на шляху становлення інтелектуального бізнесу в Україні.

18.2. Напрямки подолання проблем у сфері інтелектуального бізнесу.

18.3. Перспективи розвитку інтелектуального бізнесу.

Ключові слова: інтелектуальний бізнес, проблеми, розвиток інтелектуального бізнесу.

18.1. Основні перешкоди на шляху становлення інтелектуального бізнесу в Україні

Формування нової економіки створює безпрецедентні складності як у суспільстві, так і в бізнесі. Сам факт наростання

серйозну економію у платежах за оренду приміщення, енергоносії та витратні матеріали.

17.3. Переваги та недоліки віртуалізації інтелектуального бізнесу

Темпи переходу фізичного бізнесу до віртуального простору у світі зростають. Це означає, що за декілька років більшість світових компаній буде здійснювати зростаючу кількість комерційних операцій через мережу Інтернет, що дозволить їм спростити та поглибити комунікаційні, у тому числі інтерактивні зв'язки, скоротити час та ресурси необхідні для більшості бізнес операцій¹¹¹.

Віртуальні сервіси стають все більш доступними. Така популярна послуга, як оренда додатків ІС, дозволяє без початкових витрат організувати співробітникам віддалену роботу з єдиною базою даних. При цьому не потрібно купувати не тільки самі ліцензії, а й сервер для організації спільної роботи, не потрібно залучати і технічних фахівців.

Водночас, багато директорів і власників бізнесу в Україні поки ще не до кінця усвідомили, наскільки доступною стали високі технології. Сьогодні, щоб організувати роботу колективу в «хмарі», не потрібно купувати сервер, наймати кваліфікованих фахівців, налаштовувати програмне забезпечення. Досить звернутися до сервіс-провайдеру і отримати готову до використання інфраструктуру з усіма ліцензіями в оренду.

Переваги віртуалізації інтелектуального бізнесу:

1. *Ефективність*. Співробітники можуть працювати з дому, їм не страшні хвороби і відрядження. Керівництво отримує контроль над всіма бізнес процесами, а співробітники не витрачають час на пересилку файлів один одному. По суті, фізичний офіс стає приміщенням для спілкування та прийняття рішень, але перестає бути єдиним місцем для здійснення бізнес операцій. Для деяких галузей виникає питання, чи необхідний фізичний офіс взагалі.

2. *Надійність і безпека*. Дані зберігаються централізовано, надійно захищені як від псування, так і від зайвих очей за допомогою прав доступу і шифрування. Цілодобова доступність віртуального

нематеріальні активи (технологічні, маркетингові, клієнтські і т. і.). Отже, в умовах економіки знань зростає роль ефективного управління нематеріальними ресурсами, включаючи інтелектуальні. Іншими словами, інтелект співробітників фірми, що виробляють і здійснюють стратегічні і тактичні рішення, визначає конкурентоспроможність фірми і її стійкість до ендегенних і екзогенних факторів середовища.

Все це обумовлює необхідність розвитку інтелектуального бізнесу, що виражається в тому, що основним економічним продуктом все частіше виступає інтелектуальний продукт (ноу-хау, програмне забезпечення, методика, технологія і т.п.) і високотехнологічний продукт (частка витрат на НДДКР в продукті більше 3,5 %) і в тому, що самі підприємці стають інтелектуалами. Вони активно впроваджують у свою діяльність наукові методи, формують нову філософію підприємництва, цільовим орієнтиром якої є не стільки максимізація прибутку, скільки максимізація самовираження підприємця та суспільної корисності продукту його праці.

3.2. Світові тенденції становлення інтелектуального бізнесу в Україні

Процес соціально-економічного розвитку сьогодення відбувається під впливом підвищення інтелектуалізації населення в епоху інформатизації. Отож, визначальними ресурсами постіндустріального розвитку є інформація та знання.

До сучасних найважливіших економічних тенденцій, властивих більшості розвинутих країн, відноситься інтелектуалізація економічного життя внаслідок розвитку світового господарства інноваційним шляхом та революційних змін в науці і техніці, що безпосередньо позначається на сфері докладання праці¹⁴.

Під впливом інноваційних змін скорочується частка важкої, фізичної, низькооплачуваної праці; зростає загальноосвітній та культурно-технічний рівень і кваліфікація працівників; відбувається інтелектуалізація праці. Всі ці аспекти відповідним чином впливають на становлення та розвиток інтелектуального бізнесу в Україні.

¹¹¹ Кузнецова Н. Теорія та практика формування Інтернет-підприємництва в Україні / Н. Кузнецова // Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. – 2011.– №121–122. – С. 113.

¹⁴ Василик А.В. Інтелектуалізація трудової діяльності в контексті формування та розвитку інтелектуального капіталу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / А. В. Василик. – К., 2009. – С. 12.

Останнім часом найбільш альтернативним шляхом входження України в число країн з розвинутою ринковою економікою є інтелектуальний бізнес. Правильність підходу підтверджують приклади Японії і молодих економічних «тигрів» Азії, які не мають ресурсної бази та підняли економіку за рахунок високих технологій¹⁵. Україна не має великого досвіду створення великих високотехнологічних дослідних і виробничих структур, а високотехнологічний інтелектуальний бізнес – зовсім новий вид діяльності в нашій країні. В Україні є перспектива розвитку інтелектуального бізнесу так як поки ще зберігаються необхідна наукова база, висококваліфікований кадровий потенціал, що може забезпечити необхідну кількість наукових розробок. Але розвиток інтелектуального бізнесу відбувається нерівномірно.

В 2013 р. Україна потрапила на 84 місце в індексі глобальної конкурентоспроможності, складеному Всесвітнім економічним форумом. Спостерігається зниження на 11 пунктів порівняно з минулим рейтингом¹⁶.

Один із ключових показників, за якими вимірюється цей індекс – це інноваційність бізнесу. За ним Україна посідає 95 місці в світі серед 184 країн. Нашу країну випереджає, наприклад, Вірменія (88 місце) і Замбія (61 місце). Росія в цьому субрейтингу знаходиться на 99 місці, Індія – на 41-ому місці, Китай – на 34-ому. Лідери рейтингу – Швейцарія, Фінляндія та Японія, які потрапили на 1, 2 і 3 місця, відповідно.

Цей індекс визначається за багатьма показниками, у тому числі за витратами компаній на R&D (Research and Development, тобто витратами на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи), урядовій підтримці інноваційних технологій, захисту інтелектуальної власності і т. д.

Україна потрапила на 95 місце в світі за розвитком інновацій. У цьому ж дослідженні перераховані основні фактори, що заважають розвитку бізнесу в Україні в цілому, а саме: доступ до фінансування, корупція, бюрократія, податкова політика і політична нестабільність. Це говорить про наявність великої кількості перешкод на шляху становлення інтелектуального бізнесу в Україні.

¹⁵ Бузник В.М. Малайя високотехнологічний бізнес. Владивосток: Дальнаука, 1996. – 62 с.

¹⁶ The Global Competitiveness Report. – G., 2013. – P. 17.

простий – на зовнішні сервери виносяться усі необхідні інформаційні ресурси і забезпечується цілодобовий доступ до них з будь-якого кінця Світу за допомогою Інтернету. При цьому працівник або клієнт отримує доступ до всіх необхідних йому для роботи корпоративних даних, працюючим сервісів, інформації.

У colocation-центрі, який обладнаний спеціальним устаткуванням, можуть бути реалізовані різні бізнес-моделі, замовникам надаються надійні приміщення, необхідні з'єднання до мережі для хостингу та інше. Такі центри роблять все необхідне, щоб забезпечити конфіденційність інформації, гарантовану безпеку і надійність, стійкість до аварій.

Відкриваються чудові можливості для аутсорсингу, роботи віддалених співробітників. Крім того, з'являється можливість винаймання кваліфікованого фахівця, не обмежуючись територіальними кордонами. Можливості віддаленої роботи, яку надає Інтернет, величезні. Безумовно, вони найбільш актуальні для людей з обмеженими фізичними можливостями, які тепер можуть себе почувати повноцінними членами суспільства.

Зараз не потрібна наявність власного *програмного забезпечення*. Багато дата-центрів надають послуги по здачі його в оренду. Вам не потрібно від нині думати про законність прав користування, своєчасності оновлення програмного забезпечення, антивірусний захист і т. д. Все це можна отримати за помірну плату.

Зараз ні у кого не виникає сумнівів, що одним з найбільш економічних каналів продажів є Інтернет. Онлайн-продажі проводяться у самих різних сферах, починаючи від об'єктів нерухомості і продуктів важкого машинобудування, і закінчуючи білизною та іграшками. Не менш популярна система електронних платежів, що розвивається гігантськими темпами в усьому світі.

Практично кожна поважаючи себе фірма, магазин мають окрім офісу *свій сайт*, через який можна реалізовувати продукцію. Однак і це не межа, Інтернет надає можливість для діяльності віртуальних офісів, віддаленої роботи службовців, продавців-консультантів, бухгалтерів та інших працівників.

Чи зручна така діяльність безпосередньо стороні яка продає і виробляє? Безумовно, так. Віртуалізація бізнесу дозволяє зробити його доступним для клієнтів і службовців незалежно від географічного положення, інфраструктура звільняється від прив'язки до конкретного офісу, його устаткування, а це, природно, дає

Віртуалізація інтелектуального бізнесу дозволяє зробити його доступним для клієнтів незалежно від географічного положення, інфраструктура звільняється від прив'язки до конкретного офісу, а це, природно, дає серйозну економію у платежах за оренду приміщення, енергоносії та витратні матеріали.

17.2. Особливості віртуалізації інтелектуального бізнесу

Для процесу віртуалізації інтелектуального бізнесу характерні такі технології, як¹¹⁰:

- віртуальний офіс;
- хмарні технології;
- оренда програмного забезпечення;
- інтернет-представництво.

Віртуальний офіс. Це економічно вигідна пропозиція комплексу послуг, при якому компанія або взагалі існує без офісу, або має право використовувати робочі місця в коворкінг-центрі. У будь-якому випадку такий бізнес реалізований на основі роботи в Інтернет-просторі, що дозволяє реалізувати офісні послуги для службовців та клієнтів. Такий офіс, як правило, має свій віртуальний телефонний номер і обслуговується за адресою. Надаються можливості для комунікацій (за допомогою ресурсів Skype, Google Talk тощо), а також роботи персонального секретаря або спеціаліста колл-центру.

Робота у віртуальному офісі більшістю розцінюється виключно з позитивного боку. По-перше, це економія коштів. По-друге, мобільність співробітників і їх зацікавленість у фінансовому результаті праці дає позитивну результативність. Як не дивно, відсутність офісу позбавляє нас від проблем відносин у колективі, таких понять як лікарняні, запізнення, обмеження робочого часу. А це означає, діяльність спрямована на результат у першу чергу, а не на процес. Крім того, вся робота автоматично фіксується, виключаючи можливості недбайливого ставлення співробітника до своїх обов'язків. А головне – сам бізнесмен має можливість у будь-який момент отримати доступ до кожного документу, вивчити фінансовий звіт та інше, маючи увесь бізнес у своєму смартфоні (у прямому сенсі слова).

Існує і можливість реалізації мобільного робочого місця (де та будь-коли), яке діє на базі *хмарних технологій*. Принцип побудови

3.3. Чинники сприяння та протидії формування сфери інтелектуального бізнесу в Україні

Усвідомивши сутність та значення інтелектуального бізнесу доцільно перейти до вивчення чинників впливу на формування та раціональний розвиток цього виду бізнесу у контексті забезпечення його важливого місця в економіці країни (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Класифікація чинників, що впливають на формування сфери інтелектуального бізнесу в Україні

¹¹⁰ http://acg.finincom.ua/files/content/bulleten_28.pdf

Необхідно зазначити, що лише забезпечення позитивних аспектів усіх наведених факторів у їх взаємозв'язку сприятиме належному розвитку інтелектуального бізнесу та виконанню важливої ролі соціально-економічного розвитку країни, її регіонів, окремих територій тощо. Недотримання хоча б одного з наведених на схемі факторів може призвести до руйнування системи сприятливого економічного середовища для бізнесу, а недотримання більшості з них постає непереборною перешкодою на шляху подальшого розвитку інтелектуального бізнесу. Виходячи з цього, можна визначити базові умови розвитку інтелектуального бізнесу:

- формування стабільних та сприятливих нормативно-правових засад інтелектуальної діяльності;
- забезпечення правових гарантій проти відчуження інтелектуальної власності, а також гарантування легітимності права власності, економічної безпеки інтелектуального бізнесу, недопущення неправомірного втручання органів державного контролю в інтелектуальну діяльність;
- гарантування повноцінної державної організаційно-економічної та фінансової підтримки підприємців сфери інтелектуального бізнесу;
- забезпечення спрощеної системи оподаткування, звітності й обліку суб'єктів інтелектуального бізнесу;
- створення доступного фінансово-кредитного середовища сприяння інтелектуальній діяльності, розвинутої страхової сфери як основи зниження ризиків інтелектуального бізнесу;
- створення сприятливого економічного середовища для ведення інтелектуального бізнесу;
- популяризація легітимної інтелектуальної діяльності серед населення та необхідність її підтримки у суспільстві та органів державного управління;
- розвиток повноцінної інфраструктури інтелектуальної діяльності;
- створення доступної системи отримання необхідних знань і навичок щодо започаткування та розвитку інтелектуального бізнесу, пошуку перспективних ніш для ведення бізнесу.

Усвідомлюючи сукупність факторів, які визначають стан та подальші перспективи розвитку інтелектуального бізнесу, треба розуміти, що досить важко забезпечити його рівномірний розвиток в усіх сферах та галузях економіки.

17.1. Віртуалізація як характерна риса інформаційного суспільства

Інтелектуальний бізнес знаходиться сьогодні під бурхливим впливом мінливого інформаційного середовища і комп'ютерних технологій, що постійно оновлюються та активно розвиваються. Перехід до інформаційного століття дозволив зробити два основних відкриття: по-перше, Інтернет – це універсальна сфера обміну інформацією і, по-друге, – технічні та програмні продукти, які забезпечують його функціонування.

Інтернет, як доступний інформаційний простір, відкрив широкі можливості розвитку бізнесу у віртуальному середовищі.

У широкому сенсі, *поняття віртуалізації* являє собою приховування справжньої реалізації якого-небудь процесу або об'єкта від істинного його подання для того, хто ним користується.

Продуктом *віртуалізації* є щось зручне для використання, що має насправді більш складну або зовсім іншу структуру, відмінну від тієї, яка сприймається при роботі з об'єктом. Іншими словами, відбувається відділення подання від реалізації чого-небудь¹⁰⁹. У комп'ютерних технологіях під терміном «віртуалізація» зазвичай розуміється абстракція обчислювальних ресурсів і надання користувачеві системи, яка «інкапсулює» (приховує в собі) власну реалізацію. Простіше кажучи, користувач працює з зручним для себе представленням об'єкта, і для нього не має значення, як об'єкт влаштований в дійсності.

Віртуалізація – це використання технологій зі спрощення та забезпечення більш зручних способів створення і ведення бізнесу, комунікацій між клієнтом (споживачем) і постачальником, виробником.

Ідея *віртуалізації бізнесу*, що дозволяє поєднувати економічність і зручність без втрати ефективності, виявилася більш ніж популярною у наш час. Особливо це питання стало актуальним для структур малого та середнього бізнесу в після кризовий період. Віртуалізація бізнесу – черговий вектор напрямку розвитку ділових відносин.

¹⁰⁹ (Використано і перекладено статтю "Виртуализация: новый подход к построению IT-инфраструктуры") [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ixbt.com/cm/virtualization.shtml>

і виявляти; вживати заходи впливу та контролю.

Можливі такі варіанти дій: ухилення – інвестор і виконавець інноваційного проекту готові нести великі витрати на проведення різних страхують заходів; свідомий ризик – готовність нести відповідальність за його наслідки; байдужість – прагнення до оптимізації витрат на пом'якшення наслідків і зважене застосування різних інструментів і методів страхування від наслідків.

Процес оцінки ризиків суб'єкта інтелектуального бізнесу – це процес, який здійснюється управлінським персоналом підприємства для визначення ризиків інтелектуального бізнесу і необхідних заходів для їх зменшення (до прийняттого рівня) та отримання очікуваних результатів діяльності.

Після визначення ризиків, які можуть впливати на діяльність підприємства, управлінський персонал розглядає їх суттєвість, ймовірність і формує відповідні заходи, направлені на управління ними.

Такі заходи можуть полягати в розробці планів, програм або заходів, спрямованих на конкретні ризики, і може вирішити прийняти ризик з міркувань витрат або з інших міркувань.

Питання для контролю знань з теми 16:

1. У чому полягає сутність економічної безпеки інтелектуального бізнесу? На яких принципах ґрунтується забезпечення економічної безпеки інтелектуальної діяльності?

2. Що є головною умовою забезпечення безпеки інтелектуального бізнесу?

3. Які види ризиків існують в сфері інтелектуального бізнесу? Охарактеризуйте їх.

Рекомендована література: [37, 49].

Тема 17. Віртуалізація інтелектуального бізнесу

План

17.1. Віртуалізація як характерна риса інформаційного суспільства.

17.2. Особливості віртуалізації інтелектуального бізнесу.

17.3. Переваги віртуалізації інтелектуального бізнесу.

Ключові слова: віртуалізація, віртуалізація бізнесу, віртуалізація інтелектуального бізнесу, віртуальний офіс, хмарні технології, програмне забезпечення, переваги віртуалізації інтелектуального бізнесу.

Питання для контролю знань з теми 3:

1. На що орієнтований бізнес в економіці знань?

2. Наведіть класифікацію чинників впливу на формування та раціональний розвиток інтелектуального бізнесу.

3. Які чинники впливають на формування інтелектуального бізнесу в Україні?

Рекомендована література: [11, 12, 58, 59].

Тема 4. Інтелектуальний потенціал організації і його значення у розвитку інтелектуального бізнесу

План

4.1. Визначення поняття «інтелектуальний потенціал організації».

4.2. Структура інтелектуального потенціалу організації.

4.3. Роль інтелектуального потенціалу організації у розвитку інтелектуального бізнесу.

Ключові слова: потенціал, інтелектуальний потенціал, інтелектуальний потенціал організації, структура потенціалу, структура інтелектуального потенціалу організації, людський потенціал, науковий потенціал, інноваційний потенціал, інтелектуальна власність, розвиток інтелектуального бізнесу.

4.1. Визначення поняття «інтелектуальний потенціал організації»

Серед визначальних факторів прогресу, а саме природних ресурсів, інтелектуального капіталу, виробничого (технологічного) потенціалу, особлива роль належить саме інтелектуальному потенціалу, який здатний генерувати не лише технологічні інновації, а й ефективні системи менеджменту та інноваційного потенціалу, який, своєю чергою, створює можливості переходу країни на вищий рівень технологічного укладу, розробки і реалізації інноваційних проєктів, високотехнологічних ідей, ноу-хау, науки й освіти. У наявних умовах розвитку України науково-технічний прогрес, основою якого є інноваційна діяльність та інтелектуальний потенціал, перетворюється на вирішальний чинник соціально-економічного розвитку і вирішення економічних, екологічних, соціальних та культурних проблем.

Якщо індустріальне суспільство складалося з трьох соціальних класів – підприємців, найманих працівників і середнього класу, що

переслідували в основному прагнення до збільшення матеріального багатства, то сьогодні головна мета активної частини працездатного населення – підвищення соціального статусу, приналежність до еліти, що дозволяє «втілювати в собі нові інтелектуальні технології». Такий працівник інтелектуальної сфери – «*knowledge worker*», головними характеристиками має не повноваження, а знання і компетентність, класові ж розходження пов'язуються з якістю отриманої освіти. Однак наслідком такої зміни соціальної структури суспільства є небувале за масштабами зростання майнової нерівності¹⁷. Пітер Друкер, що є одним із найавторитетніших вчених у сфері менеджменту, відзначав, що виникає новий вид трудової активності: працівник у сфері знань, чи інтелектуальний працівник¹⁸.

В останні десятиліття минулого сторіччя передові фірми в усіх сферах бізнесу основну ставку на перемогу в конкурентній боротьбі стали робити саме на *інтелектуальний потенціал*, вважаючи його основою успіху у створенні інноваційної продукції, яку реалізують з високим прибутком на світовому ринку. Сукупність можливостей та ресурсів, які має підприємство, тобто так званий інтелектуальний потенціал.

Існують різні тлумачення терміна «інтелектуальний потенціал», що є об'єктом наукових досліджень. Слово «потенціал» походить від латинського «*potentia*», що означає сила, міць. У тлумачному словнику сучасної української мови «потенціал» трактується як «запас чого-небудь, резерв; приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов»¹⁹. Саме на створення цих «певних умов» для прояву прихованих і розвитку наявних ресурсів орієнтоване управління інтелектуальним потенціалом промислових підприємств.

Теоретичні дослідження засвідчують, що існує кілька точок зору на розуміння поняття «інтелектуальний потенціал». Зокрема, зазначається, що «інтелектуальний потенціал» являє собою особливу

– *фінансової невідповідності*, коли кошти, що виділяються на реалізацію проекту не відповідають його змісту;

– *некерованості проектом*, що виникає через недостатню відпрацьованість проекту, непрофесіоналізм управлінської команди;

– *контрактових відносин*: зводяться до того, що можуть бути порушені взяті взаємні юридичні зобов'язання однією зі сторін щодо проведення економічних операцій; може бути порушене однією стороною щодо іншої право купити чи продати інтелектуальний (інноваційний) продукт, передати іншій особі право власності на інноваційний товар, створити товариство чи спільне підприємство; у нездоровій економічній системі, в якій домінує владний адміністративний ресурс, контроль за рухом товарів і грошових систем контролювана адміністрацією судова система може відстояти інтереси лише сильнішої сторони, що значно послаблює позовну силу слабшої сторони;

– *юридичний*, пов'язаний з дотриманням нормативних актів про захист інтелектуальної власності, зобов'язань при виконанні договорів, визначенням прав на розробки.

Право приватної інтелектуальної власності означає, що творець інновацій має невід'ємне право розпоряджатися своєю власністю, наприклад винаходом, новою конструкцією, технологією, новим видом продукції. За ринкової системи більша частина як загального, так і інноваційного майна належить фізичним особам або організаціям, які у свою чергу також належать фізичним особам.

Існують ризики, пов'язані з просуванням нового виду продукції або послуг на ринок, конкуренцією ідей і розробок.

Головною причиною ризику часто є *невизначеність*, пов'язана з відсутністю надійної інформації, необхідної для прийняття рішень, реалізація яких відбувається тільки з плином часу. Тому при розробці інноваційних проектів враховується імовірнісний характер очікуваного результату.

Узагальнюючим показником ризику виступає *фінансовий ризик* підприємця і інвесторів, який характеризує можливі втрати у разі невдалого, незалежно від причини завершення проекту, що фінансується. Ризик у сфері інтелектуального бізнесу збільшується з локалізацією інноваційного проекту. Якщо таких проектів багато і вони розосереджені по різних напрямках, то ризик мінімізується.

Щоб скоротити негативний вплив ризиків на реалізацію інтелектуальних проектів, ними слід управляти: своєчасно оцінювати

¹⁷ Иноземцев В. Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы: учеб. пособие для студентов вузов. – М.: Логос, 2000. – С. 91.

¹⁸ Drucker P. F. Concept of the corporation: Mentor edition. New York: The John Day Company, Inc. – 1964. – P. 241.

¹⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 слів і словосполучень. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – С. 902.

Важливою складовою інтелектуальної безпеки є кібербезпека – захищеність інформаційно-комунікаційних технологій, значна роль якої в інформаційному суспільстві підкреслена у Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність, яку Україна ратифікувала у 2005 р. Кіберзлочинність як використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, спрямована проти конфіденційності, цілісності і доступності комп'ютерних систем, мереж і комп'ютерних даних, а також зловживання ними, є загрозою інтелектуальній безпеці. У Конвенції визначено такі головні види кіберзлочинності: правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем; правопорушення, пов'язані з комп'ютерами; правопорушення, пов'язані зі змістом; правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав¹⁰⁸.

Таким чином, забезпечення інтелектуальної безпеки на підприємстві є необхідною умовою його подальшого ефективного функціонування. Це пояснюється наступними причинами: високою конкуренцією серед підприємств; необхідністю постійного вдосконалення існуючих технологій та процесів на підприємстві; появою інформаційно-обчислювального та телекомунікаційного обладнання, яке вимагає особливого захисту; необхідністю використання підприємствами найновітніших інформаційних технологій; неможливістю стабільної діяльності підприємства без забезпечення належного рівня інтелектуальної безпеки.

16.3. Оцінка і склад ризиків у сфері інтелектуального бізнесу

Відомо, що використання результатів інтелектуальної діяльності в бізнесі (наприклад, в інноваційній діяльності) передбачає великі *ризики*.

Реалізація інтелектуальної діяльності має наступні ризики:

- *економічний*, пов'язаний з фінансуванням і калькуляцією проекту, прийняттям та реалізацією економічних рішень;
- *оригінальності*, обумовлений можливістю незатребуваності запропонованих технологій і продуктів виробництвом і ринком;
- *технологічної неадекватності*, що виникає через принципову різницю між технологією як продуктом інтелектуальної діяльності і технологією як об'єктом інвестування;

¹⁰⁸ Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність. Конвенція ратифікована із застереженнями і заявами Законом №2824-IV від 7.09.2005 ВВР 2006 №5-6 ст.7.

сукупність ресурсів суспільного виробництва, що містить у собі матеріальні, природні, трудові, фінансові й інформаційні ресурси²⁰.

Також інтелектуальний потенціал розглядається як економічна система, що відображає сукупність зв'язків і відношень між елементами інтелектуального капіталу (персонал, ринкові активи, структурні активи, інтелектуальна власність), які встановлюються в процесі проектування, виготовлення, реалізації та споживання продукту й управління цими процесами.

Сутність інтелектуального потенціалу відображається як можливість системи інтелектуальних ресурсів (як елементів інтелектуального капіталу) формувати такі управлінські компетенції, які на основі вибраних бізнес-процесів забезпечують досягнення визначених стратегій підприємства²¹.

Інтелектуальний потенціалом можна назвати сукупність організованих у певних соціально-економічних формах ресурсів, що можуть за певних внутрішніх і зовнішніх умов розвитку інноваційного середовища бути спрямовані на реалізацію інноваційної діяльності, метою якої є задоволення нових потреб суспільства²².

На індивідуальному рівні інтелектуальний потенціал – це сукупність інтелектуальних здібностей працівників (знань, умінь, інформації, цінностей, навиків і т. д.) та можливостей їх розкриття, розвитку і використання.

Як бачимо, що в переважній більшості випадків до складу інтелектуального потенціалу відносять: накопичені знання; кадри, що володіють знаннями і поповнюють їх запас; матеріально-технічну базу, фінансові можливості для одержання нової інформації і знань; організаційні фактори як умову використання знань (у тому числі комунікації та інформаційні мережі). Такі різноманітні характеристики вказують на те, що інтелектуальний потенціал відноситься до перехресних потенціалів і знаходить своє

²⁰ Иванцов В.А. Интеллектуальный потенциал, факторы его использования: автореф. дис... канд. экон. наук / В.А. Иванцов. – Казань, 2003. – С. 9.

²¹ Мойсеенко І.П. Методологія формування структури інтелектуального потенціалу // Економіка АПК: Вісник Лівійського державного аграрного університету. – 2006. – № 13. – С. 743.

²² Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник / Краснокутська Н.С. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – С. 16.

відображення в складі людського, технологічного, інформаційного, фінансового, організаційного потенціалів тощо.

4.2. Структура інтелектуального потенціалу організації

Структура потенціалу – це відносно стійкий спосіб організації елементів, яка розкриває його будову, елементний склад, принципи формування та розвитку²³.

При визначенні структури інтелектуального потенціалу дослідники переважно базуються на тісно пов'язаних з ним категоріями: інтелектуальний капітал, інтелектуальні ресурси та інтелектуальна власність²⁴.

Проаналізуємо сутність цих понять за допомогою схеми на рисунку 4.1. Схема свідчить, що першоджерелом та визначальним чинником розвитку як країни так і кожного підприємства є інтелектуальні ресурси.

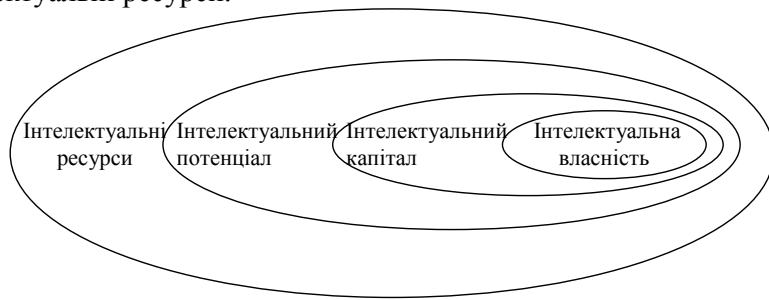

Рис. 4.1. Співвідношення понять «інтелектуальні ресурси», «інтелектуальний потенціал», «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальна власність» підприємства²⁵

За думкою науковців, *інтелектуальний капітал виступає формою* економічних відносин з приводу раціонального використання результатів інтелектуальної діяльності між носіями

²³ Мойсеєнко І. П. Методологія формування структури інтелектуального потенціалу// Економіка АПК: Вісник Лівійського державного аграрного університету. – 2006. – № 13. – С. 744.

²⁴ Интеллектуальный потенциал организации // Режим доступа: <http://jeazy.ru/2007/08/28/intellektualnyj-potencial-organizacii/>

²⁵ Ситник Й. С. Інтелектуальний потенціал як фактор інтелектуалізації систем менеджменту підприємства / Й. С. Ситник // Економічний вісник НТУУ «КПІ»: збірник наукових праць. – 2012. – № 9. – С. 276.

- запобігання втрати матеріальних та нематеріальних ресурсів; забезпечення нормального функціонування всіх підрозділів підприємства.

Сучасні умови господарювання вимагають створення власної системи інтелектуальної безпеки на підприємстві. Проте, незважаючи на таку необхідність, більшість українських підприємств не мають власної системи інтелектуальної безпеки.

Механізм забезпечення економічної безпеки інтелектуального бізнесу можна охарактеризувати як комплекс управлінських, правових, економічних, охоронних, судово-правових та інших заходів, що забезпечують інтелектуальну безпеку підприємства та захист від неправомірних посягань, від зниження рівня можливих втрат.

Інтелектуальна безпека – це захищеність інтелектуальних ресурсів соціально-економічного розвитку, їх продукування, обміну, використання на макро- та мікроекономічному рівнях.

Основними принципами, які необхідно враховувати при формуванні механізму економічної безпеки інтелектуального бізнесу, повинні бути:

- усвідомлення необхідності захисту інтелектуальної власності;
- визначення відповідальності за інтелектуальну власність;
- підвищення соціальних цінностей;
- активне запобігання та виявлення порушень захисту інтелектуальної власності;
- постійний контроль за рівнем існуючої інтелектуальної безпеки та внесення необхідних змін та оновлень;
- чітке визначення функцій кожного працівника та їх безперебійне виконання;
- співпраця з іншими підприємствами та обмін досвідом у питаннях інтелектуальної безпеки;
- об'єднання зусиль всіх працівників підприємства для досягнення спільної мети;
- організація управління інтелектуальною безпекою спрямована на уникнення протиріч та конфліктів всередині підприємства.

Інтелектуальна безпека тісно пов'язана з інформаційною безпекою, оскільки інтелектуальна діяльність базується на використанні інформаційних ресурсів та технологій.

7. Повний контроль керівництва суб'єкта підприємницької діяльності над системою забезпечення економічної безпеки. Це необхідно по-перше, для того, щоб система безпеки враховувала інтереси фірми, а по-друге, для оцінки ефективності діяльності системи та її можливого вдосконалення.

Правильна організація економічної безпеки вимагає конкретного і лаконічного застосування всіх наявних у підприємства ресурсів, а саме: кадрових, економічних, інтелектуальних та ін. Тільки ефективна організація здатна запобігти існуючим загрозам для підприємства, забезпечуючи при цьому його функціонування в майбутньому.

16.2. Механізм забезпечення економічної безпеки інтелектуального бізнесу

Головною умовою забезпечення безпеки інтелектуального бізнесу є здатність протистояти загрозам, що існують та які можуть виникнути і завдати шкоди підприємствам даної сфери (у вигляді збитків, зниження темпів розвитку та зменшення капіталу).

Загрози безпеки інтелектуального бізнесу можуть виникати як ззовні так і зсередини підприємства. Зсередини підприємства загрози можуть виникати зі сторони працівників підприємства, діяльність яких спрямована на зниження можливостей використання інтелектуального потенціалу підприємства. Ззовні загрози можуть виникати зі сторони фірм-конкурентів, дії яких мають на меті переманювання кваліфікованого персоналу, який має потужний інтелектуальний потенціал та володіє інформацією про інтелектуальну власність фірми.

Також загрозами для інтелектуальної безпеки підприємства можуть бути недооцінка значення праці фахівців, заниження їх значення для роботи підприємства.

Створення системи інтелектуальної безпеки вимагає вирішення комплексу завдань економічного, правового і правоохоронного характеру щодо захисту економічних інтересів та прав власності підприємства.

Отже, головною метою формування інтелектуальної безпеки на підприємстві є:

- забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства; запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам;
- захист його інтересів від протиправних посягань;

інтелектуальних здібностей, що здійснюються в процесі інноваційних перетворень з метою людського розвитку як основи добробуту²⁶.

Інтелектуальний потенціал, у свою чергу, слугує узагальненою характеристикою інтелектуальних ресурсів, відповідно до місця і часу, який окреслює сучасне з погляду практичного використання наявних економічних можливостей у майбутньому для досягнення поставлених цілей. Саме тому інтелектуальний потенціал залежно від умов може бути реалізований і нереалізований²⁷.

На нашу думку інтелектуальний потенціал організації пов'язаний із іншими видами потенціалу (рис. 4.2).

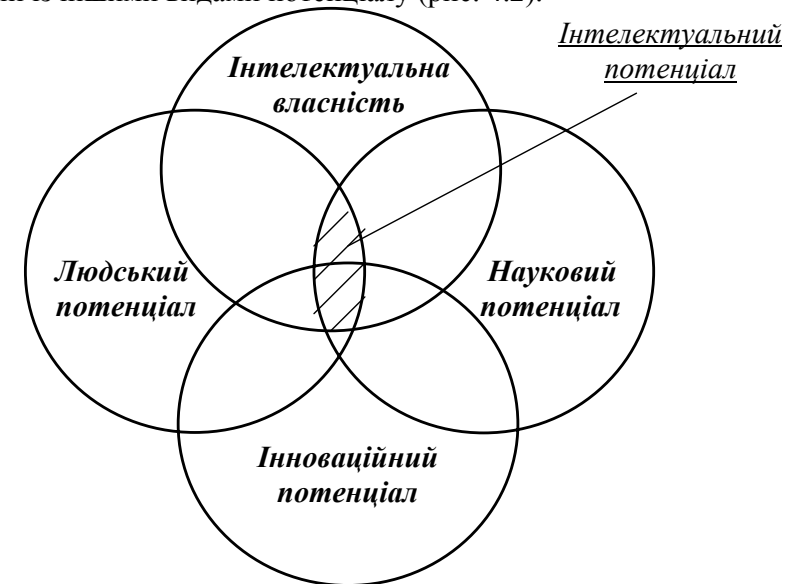

Рис. 4.2. Інтелектуальний потенціал як спільний елемент категорій «людський потенціал», «науковий потенціал», «інноваційний потенціал», «інтелектуальна власність»

Інтелектуальний потенціал організації доцільно розглядати як елемент людського потенціалу, наукового потенціалу, інноваційного потенціалу, а також інтелектуальної власності.

²⁶ Давидова І. О. Зайнятість і реалізація інтелектуального капіталу в умовах інноваційних перетворень : монографія / І. О. Давидова. – Х. : ХДУХТ, 2013. – С. 79.

²⁷ Ситник Й. С. Інтелектуальний потенціал як фактор інтелектуалізації систем менеджменту підприємства / Й. С. Ситник // Економічний вісник НТУУ «КПІ» : збірник наукових праць. – 2012. – № 9. – С. 275.

Варто зрозуміти, що *людський потенціал* як сукупність знань, досвіду, навичок, творчих можливостей, здібностей конкретних фізичних осіб, задіяних у процесах стратегічного планування, є невід'ємними і невідчужуваними від їх володаря – фізичної особи. Для організації складовими людського потенціалу є: рівень освіти (знання), професійна підготовка (навички, уміння, досвід роботи, профпридатність і профадаптованість), творчий потенціал, стан здоров'я, вмотивованість, мобільність працівників тощо²⁸.

Науковий потенціал – це сукупність ресурсів і можливостей сфери науки будь-якої системи (колективу, галузі, міста тощо), що дає змогу за наявних форм організації та управління ефективно вирішувати господарські завдання. Складовими наукового потенціалу є кадри, кошти, матеріально-технічна база, інформаційне забезпечення²⁹.

Інноваційний потенціал – це сукупні можливості підприємства щодо генерації, сприйняття та впровадження нових (радикальних і модифікованих) ідей для його системного технічного, організаційного та управлінського оновлення.

Інтелектуальну власність доцільно визначити як економічну складову інтелектуального потенціалу, що має вартісну оцінку та забезпечує його залучення до господарського обороту як самостійного об'єкта цивільно-правових відносин³⁰.

Усі названі компоненти інтелектуального потенціалу тісно взаємопов'язані між собою. Кожен з вказаних компонентів інтелектуального потенціалу підприємства – це своєрідна сукупність можливостей, внаслідок взаємодії яких досягається синергійний ефект і виробнича система набуває нових властивостей, що не притаманні кожному окремому компоненту.

²⁸ Ібрагімов Е. Е. Інтелектуальний потенціал системи стратегічного планування діяльності підприємства [Текст] / Е. Е. Ібрагімов // Економіка та держава. – 2012. – № 5. – С. 42.

²⁹ Регіональна економіка: Підручник / за ред. Є.П. Качана. – К. : Знання, 2011. – С. 248.

³⁰ Дюндін В. Д. Інтелектуальна власність як головна складова інтелектуального потенціалу суспільства [Текст] / В. Д. Дюндін // Ефективна економіка. – 2014. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3021>

Економічна безпека у сфері інтелектуального бізнесу є новою дисципліною в інституті охорони інтелектуальної власності, яка раніше не досліджувалась і до цього часу не знайшла свого законодавчого відображення. Але, безсумнівно, економічна безпека інтелектуального бізнесу залежить передусім від наявності правової системи його захисту та ефективного механізму забезпечення її реалізації. Гарантом економічної безпеки інтелектуального бізнесу є держава.

Головною метою безпеки інтелектуального бізнесу слід вважати гарантію стабільної та максимально ефективної діяльності підприємства, що займається інтелектуальною діяльністю на даний час, а також можливості розвитку та підвищення ефективності його функціонування в майбутньому.

Організація і функціонування комплексної системи забезпечення економічної безпеки інтелектуальної діяльності з метою максимальної ефективності мають ґрунтуватися на таких принципах:

1. *Принцип законності*. Вся діяльність підприємства повинна мати безумовно законний характер, інакше система забезпечення безпеки може бути зруйнована з вини самого суб'єкта підприємництва.

2. *Принцип економічної доцільності*. Слід організовувати захист лише тих об'єктів, видатки на захист котрих значно менші, ніж втрати від загроз цих об'єктів. Тут також мають враховуватися можливості фірми щодо системи економічної безпеки.

3. *Поєднання превентивних і реактивних заходів*. Превентивними є заходи запобіжного характеру, що дозволяють не допустити виникнення загроз економічній безпеці. Реактивні – заходи, які проводяться у разі реального виникнення загроз чи необхідності мінімізації їх негативних наслідків.

4. *Принцип безперервності* – передбачає, що функціонування комплексної системи забезпечення економічної безпеки має здійснюватися постійно.

5. *Принцип диференційованості*. Вибір заходів з подолання загроз, що виникли відбувається у залежності від характеру загрози та рівня тяжкості її наслідків.

6. *Координація*. Для досягнення поставлених завдань необхідне постійне узгодження діяльності різних підрозділів служби безпеки, самої фірми, а також поєднання організаційних та економіко-правових способів захисту.

здебільшого негативного характеру. Відсутність належного захисту підприємницької діяльності з боку держави, недосконалість правового регулювання взаємовідносин у сфері безпеки бізнесу не утворювало передумов для ефективного його розвитку, що у свою чергу примушувало підприємців шукати шляхи виживання, акцентуючи увагу на власні можливості. Серйозні проблеми для бізнесу формували і особливості вітчизняних ринкових відносин де поширеною була недобросовісна конкуренція, активна економічна концентрація, фіктивне підприємництво, доповнені останнім часом рейдерством та іншими негараздами, що обумовлюються специфікою ведення бізнесу по-українськи. Тобто, діяльність вітчизняного підприємництва за більш ніж 20-літній термін існування незалежної України не тільки набула певного економічного розвитку та досвіду, а і загартувалась у постійній боротьбі з різного роду небезпеками та загрозами¹⁰⁵.

В загальному розумінні *економічна безпека* розглядається як стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, незалежність обраного економічного курсу, соціальна спрямованість економічних реформ, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів¹⁰⁶.

Економічна безпека підприємства – це захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього і внутрішнього середовища, спроможність швидко усунути різноманітні загрози збитків та економічних втрат, руйнацій або пристосуватися до зовнішніх умов без негативних наслідків для підприємства. Крім того, економічна безпека підприємства – найефективніше використання ресурсів, які забезпечують стабільне функціонування підприємства¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Зубок М. І., Рубцов В.С., Яременко С. М., Гусаров В.Г., Чернов Ю. В. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ifsa.kiev.ua/files/ekonomsec.pdf>

¹⁰⁶ Користін О. Є. Економічна безпека : [навч. посіб.] / [О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін.] ; за заг. ред. проф. О.М. Джужі. – К. : Правова єдність, 2010. – С. 20.

¹⁰⁷ Юрович Л. Економічна безпека підприємства: сутність, чинники впливу, основні проблеми / Л. Юрович // 66-та студентська науково-технічна конференція. Секція "Економіка і менеджмент" : збірка тез доповідей / Національний університет "Львівська політехніка". – Львів : Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2009. – С. 235.

4.3. Роль інтелектуального потенціалу організації у розвитку інтелектуального бізнесу

Відомо, що на рівні підприємства інтелектуальний потенціал є основою інноваційного розвитку. Інновації відносять до точок відліку, з яких починається прогрес у бізнесі, науці, владі, русієм якого є інтелект, уособлений у людині через його соціальне підґрунтя³¹. Саме тому, питанню формування та реалізації інтелектуального потенціалу підприємства приділяється велика увага.

Інтелектуальний бізнес нині вважається однією з найперспективніших напрямів трансформації економіки України та забезпечення конкурентних переваг, який у свою чергу залежить від наявного інтелектуального потенціалу підприємств. Ефективно реалізований інтелектуальний потенціал трансформується в інтелектуальний капітал. Таким чином забезпечується ефект від наявності у підприємства інтелектуальних ресурсів, що полягає у підвищенні рівня конкурентоспроможності, продуктивності праці, отриманні додаткових прибутків, росту позитивного гудвілу у статті балансу підприємств, крім того, для виробничих підприємств відкриваються нові можливості з впровадження й продажу інновацій.

Нині концепція інтелектуального бізнесу знаходиться на стадії формування, особливо та його гілка, яка досліджує мікроекономічні основи відтворення інтелектуальних ресурсів в освітньому, науковому, інноваційному та інформаційному сегментах. У той же час уявлення про інтелектуальний бізнес, обмежені відсутністю розвинутого науково-методичного підґрунтя, поки що не дозволяють спрогнозувати довгострокові тенденції розвитку сфери знань у рамках еволюції різноманітних форм інтелектуального бізнесу.

Слід зазначити, що результати функціонування наукомісткого підприємства безпосередньо залежать від успішної реалізації науково-дослідних робіт в рамках інноваційних проектів. Здійснення інноваційної діяльності, пов'язаної з розробкою технологій, нових видів продукції та послуг вимагає не тільки ефективного використання інтелектуального потенціалу, але і його розвитку.

Розвиток інтелектуального потенціалу підприємства досягається за рахунок постійного вдосконалення професійної підготовки

³¹ Семикіна М. В. Інтелектуальний потенціал: соціальні виміри використання та розвитку : колективна монографія / М. В. Семикіна, В. І. Гунько, С. Р. Пасєка ; за ред. М. В. Семикіної. – Черкаси : Вид. ТОВ "МАКЛАУТ", 2012. – С. 48.

фахівців. Така необхідність пов'язана саме з особливостями інноваційної діяльності на сучасних підприємствах.

Інтелектуальний потенціал будь-якого виду або етапу науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, в першу чергу залежить від компетентності персоналу. У наукомісткому виробництві потрібні працівники різних спеціальностей: дослідники, теоретики, експериментатори, розробники-конструктори (технологи) – молоді та з досвідом роботи³². Це пов'язано з тим, що в більшості випадків інноваційні проекти вимагають колегіальності та спільної діяльності як окремих працівників, так і структурних підрозділів. Спільну діяльність в науковому колективі необхідно організувати таким чином, щоб індивідуальні здібності кожного співробітника могли бути реалізовані через участь у колективних розробках, причому ефективність групової взаємодії повинна бути вище, ніж при індивідуальній роботі.

Як відомо, джерелом формування інтелектуального потенціалу підприємства є інтелектуальні ресурси, а також фінансові ресурси, що їх формують, які підприємство має в своєму розпорядженні. Але, перехід до ринкової системи супроводжується скороченням обсягів фінансування установ освіти і науки, видатків на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, зменшення частки продуктів інтелектуальної праці у структурі національного виробництва, відтоком науково-технічних працівників за межі держави³³. Все це призводить до спаду активності у сфері інтелектуальної діяльності, і в свою чергу негативно впливає на процеси формування та розвитку інтелектуального бізнесу.

За експертними оцінками, Україна відноситься до сотні країн, в якій існує найбільша різниця між економічним потенціалом та його реальним функціонуванням, що є наслідком проблематики формування інтелектуального капіталу за рахунок інтелектуальних ресурсів. Сам по собі процес трансформації інтелектуального потенціалу в інтелектуальний капітал залежить знову ж таки від ступеня розвитку кадрів й управлінської системи підприємства, що повертає нас до проблем формування інтелектуального потенціалу³⁴.

³² Мухамедьяров А.М. Инновационный менеджмент. – М.: ИНФРА-М, 2008. – С. 62.

³³ Литвин В., Андрущенко В., Гужій А. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI ст. – К.: Навч. посібник, 2004. – С. 92.

³⁴ Іванова І. С. Структура інтелектуального капіталу // Економіка та управління національним господарством. – 2010. – №3 (11). – С. 80–89.

Питання для контролю знань з теми 15:

1. Що таке соціальний капітал? У чому полягає значення соціального капіталу для розвитку інтелектуального бізнесу?

2. Чому в Україні присутні проблеми недовіри населення до бізнесу в цілому та до інтелектуального бізнесу зокрема?

3. Які можливі шляхи подолання недовіри населення до інтелектуального бізнесу?

Рекомендована література: [7].

Тема 16. Економічна безпека інтелектуального бізнесу. Ризики втрат у сфері інтелектуального бізнесу

План

16.1. Економічна безпека інтелектуального бізнесу: сутність, цілі, принципи.

16.2. Механізм забезпечення економічної безпеки інтелектуального бізнесу.

16.3. Оцінка і склад ризиків у сфері інтелектуального бізнесу.

Ключові слова: економічна безпека, економічна безпека підприємства, економічна безпека інтелектуального бізнесу, цілі економічної безпеки інтелектуального бізнесу, принципи економічної безпеки інтелектуального бізнесу, механізм забезпечення економічної безпеки інтелектуального бізнесу, інтелектуальна безпека, ризик, ризики інтелектуального бізнесу, невизначеність, процес оцінки ризиків суб'єкта інтелектуального бізнесу.

16.1. Економічна безпека інтелектуального бізнесу: сутність, цілі, принципи

Головне питання, яке безпосередньо пов'язане з ефективним розвитком підприємств будь-якого типу, – це економічна безпека бізнесу. На сьогоднішній день склалася така ситуація, яка неодмінно вимагає замислитися над питанням безпеки бізнесу. Конкретніше розглядаючи дане питання слід зазначити, що економічної безпеки потребують як юридичні та фізичні особи, так і інтереси власності фірм і компаній.

Можна з упевненістю сказати, що розвиток вітчизняного підприємництва відбувався під впливом різного роду факторів,

1. Підприємствам необхідно активніше підключатися до проектів, спрямованих на популяризацію інтелектуального бізнесу серед населення, його цінностей, зокрема через участь у різних соціальних і публічних проектах, формуванні позитивної корпоративної культури.

2. Органи влади мають сприяти введенню у сферу підприємництва та управління грамотних менеджерів, забезпечувати навчання представників бізнесу, сприяти якісній підготовці кваліфікованих кадрів держслужбовців, обміну досвідом керівників підприємств; запроваджувати більш ефективні, однаково доступні і зрозумілі механізми підтримки інтелектуального бізнесу, заходи, спрямовані на більш тісну взаємодію влади, бізнесу і не тільки в сфері економічного співробітництва, а й у культурній, соціальній сфері та в галузі громадянського виховання.

3. З метою формування цивілізованого інтелектуального бізнесу підприємцям необхідно створювати комісії (комітети) з етики та впроваджувати в практику стандарти цивілізованого ведення справ.

4. Щоб інтелектуальному бізнесу почали довіряти, потрібно, наприклад в засоби масової інформації, наводити більше позитивних прикладів діяльності підприємців, які несуть велику відповідальність не тільки за себе, але й за інших людей. Засоби масової інформації повинні стати саме таким інформаційним майданчиком, який допоможе би подолати бар'єр недовіри між підприємництвом і населенням.

Подальший успіх інтелектуального бізнесу багато в чому буде визначатися рівнем довіри громадськості до нього. Коли керівництво підприємства усвідомлює, що також несе соціальну відповідальність за розвиток персоналу, умови життя населення регіону, його рішення і дії стають більш ефективними, етичними.

У свою чергу, довіра формується як в процесі діяльності організації, так і під впливом PR-технологій, які в режимі реального часу створюють певний імідж бізнесу на основі інформування населення про його діяльність, про яку далеко не завжди і не все відомо громадськості.

Тож, активні дії компаній в галузі соціальної відповідальності є запорукою результативності та ефективності бізнесу. Подібна діяльність позитивно впливає на імідж і репутацію компанії, дає їй певні конкурентні переваги, здатність залучати та утримувати кращих фахівців, вибудовувати ефективні відносини з партнерами, засобами масової інформації, державними органами та суспільством.

У зв'язку з цим, необхідно займатися пошуком шляхів подолання негативних тенденцій у сфері реалізації інтелектуального потенціалу з метою стимулювання розвитку інтелектуального бізнесу.

Питання для контролю знань з теми 4:

1. У чому полягає сутність інтелектуального потенціалу організації?
2. З яких компонентів складається інтелектуальний потенціал?
3. Яку роль відіграє інтелектуальний потенціал організації у розвитку інтелектуального бізнесу?

Рекомендована література: [26, 44, 50, 60, 67].

Тема 5. Інтелектуальні продукти: сутність і особливості створення

План

- 5.1. Сутність і специфіка інтелектуальних продуктів.
- 5.2. Види інтелектуальних продуктів.
- 5.3. Особливості створення інтелектуальних продуктів.

Ключові слова: *інтелектуальний продукт, види інтелектуальних продуктів, процес створення інтелектуальних продуктів.*

5.1. Сутність і специфіка інтелектуальних продуктів

Інтелектуальний продукт, створений в результаті творчих зусиль окремої особистості чи колективу, складає основу інтелектуальної власності. Він може мати різні форми: відкриття та винаходи, зразки нової продукції і техніки, нові технології, науково-виробничі, консалтингові, економіко-фінансові, управлінські, маркетингові послуги, а також різні види літературно-художньої творчості³⁵.

Інтелектуальний продукт – це результат розумової, інтелектуальної праці. Це продукт творчих розумових зусиль, що має змістовне значення для певного інтелектуально підготовленого кола осіб, втілений на матеріальному носії³⁶.

³⁵ Новиков В.С. Инновации в туризме. – М.: ИЦ "Академия", 2007. – С. 177.

³⁶ Бутнік-Сіверський О.Б. Евристика в інтелектуальній економіці або формування системи інноваційного підприємництва // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 8. – С. 30.

Основними властивостями інтелектуального продукту є: можливість взаємодії; гнучкість; автономність; взаємодія з людиною; багатофункціональність; індивідуальність; реакційна здатність. Інтелектуальному продукту, що володіє перерахованими вище властивостями, притаманний ряд характеристик, таких як: порівняльні переваги; сумісність; складність; ризиковість³⁷.

Як першооснова виробничих інновацій інтелектуальні продукти є корисними для виробників. Вони також цікавлять споживачів, які прагнуть задовольнити свої культурні, духовні запити. Узагальнюючою формою інтелектуальної діяльності є інтелектуальний продукт – представлена на матеріальних носіях інформація, яка містить нове знання, що є результатом інтелектуальної творчої праці.

Таким чином, найпоширеніше розуміння *інтелектуального продукту* це нові знання, інтелектуальні розробки передані у вигляді інформації. Щодо науково-технічної інтелектуальної творчості – це об'єктивні знання про природу, матеріальну діяльність людини у різних її проявах; щодо художньо-мистецької творчості – це суб'єктивне сприйняття та відображення внутрішнього світу людини, навколишнього середовища, інших людей.

Результати інтелектуальної праці набувають споживчої цінності, є корисними, придатними для задоволення людських потреб, що є важливою ознакою товару як фундаментальної категорії ринкової економіки. Матеріальний носій творчої праці виступає як річ і може передаватись у власність іншим особам, водночас сам результат творчої праці (нематеріальне благо) належить його творцю і може використовуватись іншими людьми лише за згодою автора. Таким чином, продуктам інтелектуальної праці притаманна певна специфіка щодо трактування традиційного набору властивостей ринкових товарів³⁸:

– товари і послуги, які створюються на основі кодифікованого знання, є унікальними, водночас можливість їх безмежного тиражування породжує ринок гомогенної продукції, що адекватно реагує на динаміку попиту і пропозиції;

³⁷ Довгаль О. Г. Суб'єктно-об'єктна структура інтелектуального продукту: інституціональний аналіз / О. Г. Довгаль // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. – 2013. – № 1042, вип. 1. – С. 90.

³⁸ Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність. – К., Знання, 2006. – С. 267.

протиправні відносини з чиновництвом, що в цілому і визначає недовіру населення до бізнесу, і в свою чергу – бізнесу до влади.

Багато в чому довіра населення до бізнесу заснована на тому, наскільки обґрунтовано виробник товару або послуги призначає ціну (відповідну очікуваній якості) і наскільки гарантовано він може забезпечити цей рівень якості.

Звідси стає зрозумілим, чому на низькому рівні довіра українців наприклад до авіаперевізників (ціни на квитки зростають, рейси затримуються, літаки іноді падають), до банків і страховиків (кредити дорогі, а депозити дешеві, страхові компанії відмовляються від відшкодування збитків), ритейлерів (ціни ростуть швидше, ніж інфляція, різниця між оптовою ціною на зерно, молоко, м'ясо, рибу і ціною цих же продуктів на прилавках – нез'ясовно висока, ніхто не розуміє, за рахунок чого). Тому, так склалося, що ставлення до підприємців в основному негативне: їх вважають непорядними і тому не довіряють.

Стосовно інтелектуального бізнесу слід констатувати, що в цій сфері, на жаль, практично відсутня довіра, культурна і правова взаємодія авторів інтелектуальних послуг, їх реалізаторів і споживачів. Заважають правовий нігілізм, особливості менталітету, слабка адаптованість до ринкових умов, – все це ускладнює перехід на цивілізовані взаємини при використанні інтелектуальної власності, гальмує розвиток та поширення інноваційних процесів загалом.

15.3. Шляхи подолання недовіри населення до інтелектуального бізнесу

Недовіра населення до бізнесу склалося історично, негативний досвід 90-х суспільство трансливало на сьогоdnішніх бізнесменів. Щоб реабілітуватися в очах «простих людей» бізнес має стати соціально відповідальним і більш моральним. Ціннісну платформу, на якій сьогодні будуються відносини влади-бізнесу-громади, потрібно змінювати. Прагнення до особистого збагачення будь-якими способами має замінити прагнення бути корисним суспільству: ділитися досвідом, розвивати економіку і науку, вести чесну і відкриту «гру».

Підвищенню ділової культури інтелектуального бізнесу та довіри до нього серед різних верств суспільства може сприяти реалізація таких рекомендацій:

15.2. Ключові проблеми недовіри населення до інтелектуального бізнесу

Недовіра населення до бізнесу багато в чому виникає з оцінки витоків бізнесу та інтуїтивного розуміння стимулів підприємств, котрі багатіють не разом з простими споживачами, а за рахунок простих споживачів. Причому дане уявлення цілком може існувати навіть в умовах одночасного зростання як добробуту населення, так і прибутків підприємств. В даному випадку це прямий наслідок відсутності цивілізованої підприємницької етики, відповідальності бізнесу перед суспільством.

З 1994 р. Інститут соціології НАН України здійснює соціологічний моніторинг різних соціальних феноменів і явищ, що впливають на формування довіри в суспільстві. Отримані дані свідчать: історичні події останніх двадцяти років, що мали у своїй основі нестабільність, зумовлену економічними, політичними й соціальними трансформаціями, справили відчутний вплив на рівень довіри в українському суспільстві.

Оцінка недовіри до бізнесу в Україні є дуже високою. У 2010 р. представники бізнесу мали такий рівень недовіри населення: приватні підприємці – 41,3 %, банки – 67,3 %, страхові компанії – 68,5 %. А ступінь часткової або повної довіри не перевищував по жодному зі згаданих представників і 16 %. Надзвичайно висока недовіра й до представництв громадських організацій. У 2010 р. їм довіряли лише 15,5 %¹⁰³.

Сучасна репутація бізнесу в Україні залишається на невисокому рівні, оскільки з ним пов'язуються такі негативні явища, як корупція, нестача соціальної відповідальності. Останнє пов'язано з тим, що бізнес часто має тісні зв'язки з мафіозними структурами, нечесними урядовцями. Але є й інша сторона питання, пов'язана з функціонуванням бізнесу, який в умовах недосконалості правового простору підприємницької діяльності та сформованих відносин влади і бізнесу, виступає як економічно залежний¹⁰⁴, змушений часто здійснювати свою діяльність у форматі тіньового бізнесу і вступати у

– інтелектуальні продукти є ідеальними, суб'єктивними, пов'язаними з конкретними особистостями, водночас вони мають певне матеріальне втілення, доступну для інших людей об'єктивну форму, що сприяє їх реалізації;

– інтелектуальні продукти, що є результатом науково-технічної діяльності, мають короткий життєвий цикл, підлягають швидкому моральному зносу;

– для інтелектуальних продуктів поняття відтворення трансформується у поняття тиражування унікальних результатів творчої праці, при цьому витрати виробництва інтелектуальних продуктів і витрати на їх тиражування не збігаються між собою;

– незалежно від того на якій мові, носіях, у якій формі представлені та розтиражовані інтелектуальні продукти, вони завжди мають конкретних творців — авторів ідей;

– для інтелектуальних продуктів непридатними є традиційні вимірники ринкової цінності, витрати виробництва, граничної корисності тощо.

5.2. Види інтелектуальних продуктів

В інформаційному суспільстві результати інтелектуальної діяльності відіграють пріоритетну роль, займаючи істотну частку в суспільному продукті. Якісних перетворень зазнає не лише виробнича сфера, а й ринкові відносини, оскільки поряд з традиційними об'єктами обміну з'являються нові, що мають специфічні риси та унікальні властивості.

На думку сучасних дослідників, результати творчої інтелектуальної діяльності можна поділити на такі групи³⁹:

– *форменні* інтелектуальні продукти – результати творчої людської діяльності, для яких важливе значення має форма втілення (наприклад, унікальні твори мистецтва); відособлення цих продуктів ґрунтується на самому факті їх створення і не потребує додаткових дій;

– *змістовні* інтелектуальні продукти – результати творчої людської діяльності, для яких важливого значення набуває не стільки форма, скільки зміст. Як правило такі продукти мають прикладний, утилітарний характер, їх відособлення потребує певних дій, пов'язаних з проведенням експертизи та спеціальної реєстрації.

З погляду дослідження інтелектуальної власності, результати

¹⁰³ Геець В. Розвиток соціального капіталу – найбільше багатство у світі / Валерій Геець // Віче. – 2011. – № 1. – С. 24.

¹⁰⁴ Шкаратан О. И. Социология неравенства. Теория и реальность. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – С. 466–470.

³⁹ <http://vkjournal.ru/doc/4321556>

творчої діяльності поділяються на три великі групи:

- об'єкти літературно-художньої власності;
- об'єкти промислової власності;
- засоби індивідуалізації учасників цивільного обігу товарів і послуг.

5.3. Особливості створення інтелектуальних продуктів

Простежимо шлях від створення до виведення на ринок інтелектуального продукту⁴⁰.

У процесі народження і перетворення на об'єкт права власності інтелектуальний продукт насамперед проходить процедуру експертизи. На цій стадії визначаються умови охороноздатності, які для кожного об'єкту права власності мають свої відмінності. Наприклад, для винаходів, на які видаються патенти з терміном дії двадцять років, має значимість новизна, промислова придатність і винахідницький рівень. На наступному етапі, після процедури експертизи, відбувається юридичне закріплення прав власності за автором інтелектуального продукту і видача відповідного охоронного документа, тобто набуття прав, а сам інтелектуальний продукт набирає нової якості об'єкту права власності.

Винятком є географічні зазначення походження товару, що, на нашу думку, не є розумовою діяльністю особи, яка подає заявку на експертизу, а віддзеркалює вже наявний інтелектуальний продукт – назву географічної місцевості, звідки він походить. Наприклад, Петриківський розпис, води «Миргородська», «Трускавецька» тощо. На жаль, ця інституція ще не діє в Україні (немає зареєстрованих об'єктів) тому, що не розроблено механізму, який давав би можливість реалізувати положення Закону України «Про охорону прав на зазначення походження товарів». Ця обставина засвідчує набуття прав, а їхня офіційна реєстрація і видача свідоцтва здійснюються за бажанням автора.

Інший шлях перетворення на нематеріальні активи проходять об'єкти ноу-хау. Вони також не мають умов охороноздатності і набувають прав, наприклад, після укладення ліцензійного договору.

⁴⁰ Святоцький О. Інтелектуальна економіка. Управління промисловою власністю / Святоцький О., Крайнев П., Прахов Б. – К. : ІнЮре, 2004. – С. 31–33.

Мережа між близькими за інтересами групами в суспільстві, між адміністрацією і лідерами бізнесу, між бізнесом та представниками робітників, між владою і народом є соціальною платформою для створення правил, а також процедур контролю за їхнім виконанням¹⁰².

Очевидною формою прояву соціального капіталу в країнах пострадянського простору є домінування закритих соціальних мереж, що включають представників влади та бізнесу. Існування таких мереж чинить значний вплив на прискорений розвиток неформальних інститутів в суспільстві, серед яких варто виділити загрозливі форми корупції, «непрозорість» законодавчих норм, «подвійні» стандарти ведення бізнесу, зменшення довіри переважної більшості населення до органів державної влади тощо.

Україна відноситься до суспільств, де всі зв'язки – як традиційні, так і ті, що формуються – вкрай зруйновані. В українському суспільстві існує нестача довіри до бізнесу, уряду, керівників різних рівнів, зокрема такої довіри, що існує в американській, німецькій або японській економіках. Багато труднощів сучасної української економіки й політики йдуть коренями саме з проблеми недовіри до представників бізнесу з боку більшості верств населення. Така ситуація не сприяє розвитку економіки та інтелектуального бізнесу зокрема.

В Україні, на жаль, крім формальних, не зроблено сьогодні жодних реальних кроків з боку владних структур, бізнесу для створення умов, за яких виникають потреба та реальні форми існування соціального капіталу.

Таким чином, соціальний капітал є не менш важливим фактором ефективного функціонування підприємства, яке займається інтелектуальною діяльністю, ніж економічний капітал, людські ресурси, інновації тощо. Соціальний капітал має важливе значення для економічного розвитку підприємства, тому що здорові людські стосунки сприяють узгодженій роботі колективу для досягнення кінцевої цілі – отримання максимального прибутку.

Інтелектуальний бізнес нині перебуває в умовах становлення, а тому необхідно акцентувати увагу на важливості соціального капіталу. Компаніям необхідно створювати власний соціальний капітал та мудро використовувати його.

¹⁰² Скляр Г.П. Соціальний капітал ідеальної моделі бізнесу //Науковий вісник Полтавського Університету споживчої кооперації України. – 2004. – № 1. – С. 8.

громадського руху, що дає можливість співпрацювати один з одним⁹⁹.

Можна виокремити два типи соціального капіталу¹⁰⁰:

- норми, правила поведінки, які є загальними для всіх суб'єктів господарювання, що дозволяють їм приймати раціональні економічні рішення та зменшувати ризики недобросовісної конкуренції;

- локальні групові норми і правила у виді персоніфікованої довіри та особистих зв'язків суб'єкта господарювання, які дають можливість пристосуватися до наявного інституційного середовища.

Соціальний капітал слугує одним із стимулів на шляху масової самоорганізації громадян, який сприяє встановленню між ними стосунків, заснованих на взаємній довірі та допомозі. Його цілеспрямоване формування і нарощування в просторі міжособових, міжгрупових зв'язків і стосунків дає змогу знайти шлях до гармонізації політичних, соціальних, економічних інтересів, покращити можливості їх раціонального вираження на державному рівні. Наявність соціального капіталу безпосередньо впливає на досягнення стабільності в суспільстві та сприяє демократичному розвитку, а його відсутність, роз'єднаність гальмує розвиток громадянського суспільства. Потенціал соціального капіталу найбільш повно та ефективно може реалізуватися саме через інститути громадянського суспільства, зокрема громадсько-політичні рухи¹⁰¹. У цьому аспекті виокремлюється ресурс, який люди отримують завдяки власним соціальним зв'язкам.

Формування та розвиток соціально-економічної системи в Україні характеризується складними за своїм змістом соціально-економічними трансформаціями, які чинять неоднозначний вплив на розбудову демократичного діалогу між суспільством, бізнесом та державою загалом.

⁹⁹ Фукуяма Ф. Що таке соціальний капітал? / Ф. Фукуяма // День. – 2006. – № 177. – С. 11–12.

¹⁰⁰ Баланда А. Л. Соціальний капітал підприємства: переваги та ризики прояву [Електронний ресурс] / А. Л. Баланда, В. І. Надрага // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2013. – № 1. – С. 39.

¹⁰¹ Михайловська О. Г. Соціальний капітал як ресурс інститутів громадянського суспільства / О. Г. Михайловська // Гілея: наук. вісн. – 2010. – Вип. 40. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_40/Gileya40/P3_doc.pdf

І нарешті, останній об'єкт інтелектуальної власності – це недобросовісна конкуренція. Він є особливим об'єктом інтелектуальної власності, природа і сутність якого потребують окремого розгляду.

Сукупність чотирьох груп розглянутих об'єктів і становить інтелектуальну власність.

Наступним етапом є вартісна оцінка прав, що виводить їх на новий якісний рівень, оцінка нематеріальних активів, які беруться на балансовий облік підприємства. У результаті останньої акції віртуальний за своєю природою продукт стає об'єктом оподаткування, а його власник прирівнюється в правах до власника нерухомого майна і користується всіма правами та перевагами, які випливають із цього.

На цьому рівні до нематеріальних активів, утворених інтелектуальною власністю, приєднуються нематеріальні активи іншого походження.

З огляду на це, можна дати наступне визначення промислової власності: це результат творчої діяльності людського розуму, втілений на матеріальному носії, який відповідає законодавчо визаним умовам охороноздатності і використовується для визначення виключних прав.

Це визначення принципово відрізняється від наявних тим, що воно, з одного боку, не може бути застосовано до поняття «інтелектуальна власність», а з іншого, – відповідає сутності поняття «промислова власність», оскільки до об'єктів авторського права, суміжних прав, ноу-хау, недобросовісної конкуренції не застосовуються критерії охороноздатності. Інші критерії цього визначення свідчать про те, що промислова власність насправді є частиною інтелектуальної власності.

Інтелектуальні продукти, які перетворюються на промислову власність, органічно пов'язані з економічними процесами, що відбуваються в країні, і є невід'ємними елементами господарської діяльності підприємств усіх форм власності.

Питання для контролю знань з теми 5:

1. Що називають інтелектуальним продуктом?
2. Наведіть та охарактеризуйте види інтелектуальних продуктів.
3. Опишіть процес створення інтелектуального продукту.

Рекомендована література: [4, 9, 17, 36].

Тема 6. Інтелектуальна власність: сутність, правові засади захисту

План

- 6.1. Сутність інтелектуальної власності як економічної категорії.
- 6.2. Види інтелектуальної власності.
- 6.3. Правові засади захисту інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, Організація Інтелектуальної Власності, нематеріальні активи, об'єкти інтелектуальної власності, види інтелектуальної власності, захист інтелектуальної власності.

6.1. Сутність інтелектуальної власності як економічної категорії

Поняття «інтелектуальна власність» стало розповсюджуватися в світі з 60-х років XX ст. Значну роль в його поширенні зіграла Всесвітня Організація інтелектуальної власності, яка була створена у 1967 р.

Зазначене поняття, звичайно, іноді вживалося і раніше, в політичній полеміці і в спеціалізованих юридичних джерелах. Однак, в лексикон широких мас воно увійшло лише останні 30-40 років⁴¹. Зауважимо, що діапазон підходів щодо сутності, значень та відтінків розуміння поняття «інтелектуальна власність» є досить широким.

З позиції економічного змісту «інтелектуальна власність» є образним виразом для так званих «нематеріальних активів» (intangible assets), тобто тієї частини капіталу підприємства, яка необхідна для створення його доходу, вимагає витрат на своє створення та/або утримання, але не виражена ні в яких матеріальних об'єктах – за можливим винятком правостановлюючих документів. У число об'єктів інтелектуальної власності в економічному сенсі також входять виняткові права, що належать підприємству. Формою нематеріальних активів також є торгові і промислові таємниці. Вони теж охороняються законом, хоч і не так, як виняткові права. Іноді до нематеріальних активів зараховуються і більш тонкі поняття, які зовсім не мають прямого вираження в законодавстві. Як, наприклад, коло ділових партнерів, ділова репутація, кваліфікація співробітників.

⁴¹ Мэггс П.Б., Сергеев А.П. Интеллектуальная собственность. – М.: Юристъ, 2000. – С. 14.

2. Які завдання повинна виконувати система компенсацій як ефективний елемент мотивації творців інтелектуальних продуктів?

3. Яку роль відіграє справедлива компенсаційна політика у забезпеченні сфери інтелектуального бізнесу?

Рекомендована література: [15].

Тема 15. Інтелектуальний бізнес і проблема довіри населення (соціальний капітал)

План

- 15.1. Сутність соціального капіталу як основи розвитку інтелектуального бізнесу.
- 15.2. Ключові проблеми недовіри населення до інтелектуального бізнесу.
- 15.3. Шляхи подолання недовіри населення до інтелектуального бізнесу.

Ключові слова: соціальний капітал, бізнес, суспільство, влада, недовіра населення.

15.1. Сутність соціального капіталу як основи розвитку інтелектуального бізнесу

Формування і розвиток інтелектуального бізнесу в Україні пов'язаний, насамперед, з таким поняттям, як «соціальний капітал», який переважно розуміють як накопичення довіри, яка працює на ефективність соціального та економічного розвитку суспільства. Існування довіри до керівників, влади усіх рівнів – дуже важливий чинник розвитку економіки і суспільства. Соціальний капітал (або довіра) є важливим і для розвитку бізнесу як передумова тісної та ефективної взаємодії як ділових партнерів, так і виробників та споживачів послуг, товарів, продукції.

Категорія «соціальний капітал» увійшла у науковий обіг завдяки працям П'єра Бурд'є та Джеймса Коулмена у 80-х – на початку 90-х рр. XX ст. і набула подальшого розвитку завдяки науковим працям Роберта Патнєма (1993 р.).

Ф. Фукуяма визначає соціальний капітал як певний набір неформальних цінностей чи норм, яких дотримуються члени

– забезпечує справедливий розподіл граничного продукту, створеного найманим працівником (створеною доданою вартістю), між власником (роботодавцем) і найманим працівником;

– забезпечує об'єктивну диференціацію винагороди; позбавлений упередженого ставлення до окремих працівників залежно від статі, віку, інших чинників, які безпосередньо не стосуються трудової діяльності, тощо⁹⁸.

Сьогодні багато компаній розробляють різноманітні комплексні програми мотивації персоналу. Однак ці програми не завжди працюють ефективно, тому що не враховують особливості окремих співробітників, зокрема вік, стать, сімейний стан, стан здоров'я, потреби. Мотивувати людину, що цінує спокій і стабільність, можливістю вирішувати складні задачі на свій страх і ризик так само недоцільно, як і мотивувати молоду, активну людину надбавкою до зарплати за вислугу років.

Зрозуміло, що будь-які мотиваційні системи, у тому числі і система компенсацій, розробляються і впроваджуються в руслі загальної стратегії організації. Варто пам'ятати, що сама стратегія реалізується на конкретних робочих місцях. Тому доцільно прагнути до забезпечення певного балансу між інтересами персоналу організації в цілому та її окремих співробітників.

У компаніях, що спеціалізуються на інтелектуальному бізнесі, має переважати тип інтелектуально розвинених, творчих особистостей. Для працівників такого типу доцільно розробляти специфічну компенсаційну політику, приділяючи увагу створенню сприятливих для творчості умов, за яких буде забезпечена максимальна віддача.

Застосування компенсаційного пакету дасть можливість залучати висококваліфіковані кадри та стимулювати бажання займатись плідною інтелектуальною діяльністю на благо підприємства. Тим самим легше досягається баланс між особистими потребами працівників і цілями організації. Більш детальну інформацію щодо розробки компенсаційних пакетів можна прочитати у літературі з мотиваційного менеджменту.

Питання для контролю знань з теми 14:

1. У чому полягає сутність компенсаційного пакету? З яких елементів складається компенсаційний пакет?

⁹⁸ Цимбалюк С. О. Факторний аналіз сприйняття працівниками компенсаційної політики як справедливої // Проблеми економіки. – 2013. – №3. – С. 308.

Трактування терміна «інтелектуальна власність» у сучасній економічній літературі характеризується співіснуванням, конкуренцією та поєднанням різних теоретико-методологічних підходів, сформованих представниками провідних наукових шкіл та напрямів економічних досліджень⁴².

У рамках етико-економічного підходу відносини інтелектуальної власності оголошуються дійсним буттям особистості, оскільки людина здатна відчувувати лише те, що не є її субстанціональною сутністю. Відтак специфіка інтелектуальної власності пов'язується з невідчужуваністю розуму, здібностей, моральних та релігійних переконань окремих індивідів. Водночас робиться наголос на тому, що ступінь розвитку особистості, її свобода, моральний та духовний рівень визначають повноту розвитку та зрілість відносин власності того чи іншого суспільства.

Окремі автори дотримуються думки, що інтелектуальна власність – це право суб'єкта на володіння, користування і розпоряджання належним йому відповідно до закону результатом інтелектуальної діяльності⁴³.

У самому широкому розумінні інтелектуальна власність – це законодавчо закріплені права на результати інтелектуальної діяльності людини у різних сферах суспільного життя⁴⁴. До прийняття законів з охорони інтелектуальної власності, країни світу, поступово розв'язуючи певні внутрішні і зовнішні проблеми, йшли кожна своїм індивідуальним шляхом.

Узагальнюючи викладене, можна сказати, що основними завданнями законів в цій сфері є:

– сприяння економічному та соціальному розвитку власної країни;

– стимулювання своїх громадян до інтелектуальної творчості, розповсюдження та використання результатів інтелектуального надбання людства;

⁴² Ястремська О. О. Інтелектуальна власність : навчальний посібник / О. О. Ястремська. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – С. 9.

⁴³ Жураковська І. В. Інтелектуальна власність як об'єкт обліку [Електронний ресурс] / І. В. Жураковська. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/O_FN/2007_4_1/zbirnuk_O_FN_4has_1_124.pdf

⁴⁴ Драпак Г., Скиба М. Основи інтелектуальної власності: Навч. посібник. Видання 2-ге, виправлене. – К.: Кондор, 2007. – С. 10.

– потреба у юридичному визнанні майнових та немайнових прав авторів творів та доступу до них власного суспільства.

6.2. Види інтелектуальної власності

Починаючи від зародження двох головних підвалів інтелектуальної власності, а саме промислової власності й авторського права, інші форми розвивалися й одержували визнання або як складові вже існуючих її видів, або як нові галузі.

До інтелектуальної власності належать права на таке:

1. Літературні, художні та наукові твори.
2. Виконавську діяльність артистів, звукозапис, радіо- і телевізійні передачі.
3. Винаходи у сферах людської діяльності.
4. Наукові відкриття.
5. Промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування і комерційні позначення.
6. Захист від недобросовісної конкуренції.
7. Усі інші права, що належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній галузях⁴⁵.

Кілька міжнародних договорів, укладених після 1967 р., передусім Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності Світової організації торгівлі (СОТ), ще більшою мірою прояснили й деталізували нові види інтелектуальної власності. Зокрема, спираючись на попередню роботу, здійснену Всесвітньою організацією інтелектуальної власності, це було зроблено щодо топографій інтегральних мікросхем. Така тенденція засвідчує динамічну природу інтелектуальної власності, котра змінюється у відповідь на розвиток техніки та культури, як, наприклад, апаратного й програмного забезпечення, цифрових комунікаційних технологій, Інтернету й економіки.

Галузі, включені до підпункту (1), належать до «авторського права», а охоплені підпунктом (2) – до сфери «суміжних прав» інтелектуальної власності. Інші об'єкти, віднесені до підпунктів (3) –

⁴⁵ Конвенция, учреждающая Всемирную организацию интеллектуальной собственности [Электронный ресурс]: Стокгольмская конвенция от 14 июля 1967 года № 995-169. – Режим доступа: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_169

14.3. Проблеми формування справедливої компенсаційної політики у сфері забезпечення інтелектуального бізнесу

Провідні українські учені-економісти все більше приходять до висновку, що традиційні підходи до винагороди за працю не здатні ефективно стимулювати інноваційний розвиток, формувати соціальне відповідальне відношення працедавців і найнятих робітників до виконання узятих зобов'язань. Нагальним питанням є формування ефективної компенсаційної політики.

Компенсаційна політика у сфері праці України сьогодні поки не відповідає стратегічним орієнтирам розвитку економіки, не сприяє активізації інноваційної праці, розвитку інтелектуального бізнесу. Основні недоліки компенсаційної політики – низька оплата праці, глибокі протиріччя і перекося у стимулюванні праці, обмеженість соціальних пакетів. Як зазначають дослідники системи оплати праці, у сфері формування та використання доходів від трудової діяльності ми значно відстаємо від європейських соціальних стандартів⁹⁷. Йдеться про вкрай низький рівень винагороди за працю. Погіршують ситуацію явища тінізації доходів, порушення підприємствами трудового законодавства в частині оплати праці, незадовільна диференціація та неузгодженість компенсацій зі складністю функцій і обов'язків, рівнем освіти та кваліфікації працівників і результатами праці.

Зауважимо, що у сфері інтелектуального бізнесу взагалі неможливо ефективно управляти працею без забезпечення справедливої оплати праці, зокрема виплати гідної винагороди за працю, надання конкурентного, збалансованого за структурою та призначенням винагород компенсаційного пакета з урахуванням актуальних потреб та інтересів працівників.

Справедлива компенсаційна політика – це такий механізм визначення основних параметрів оплати праці, який:

- забезпечує гідний рівень винагороди, достатній для розширеного відтворення робочої сили найманого працівника та матеріального забезпечення непрацездатних членів родини; відповідає законодавчим нормам, положенням генеральної і галузевих угод, колективних договорів;

⁹⁷ Дослідження проблем оплати праці: порівняльний аналіз (Україна та країни ЄС) : монографія / [А. М. Колот, Г. Т. Куліков, О. М. Поплавська та ін.] ; за заг. ред. А. М. Колота і Г. Т. Кулікова. – К.: КНЕУ, 2008. – С. 7.

Компенсаційна політика підприємства формується індивідуально, залежно від цілей підприємства, його розміру, характеру діяльності тощо. Вирішення проблеми, пов'язаної з недостатнім розміром основної фінансової та додаткової, у тому числі соціальної компенсації (як складової компенсаційного пакета, сутність якого полягає у наданні найманим працівникам соціальних виплат, винагород і благ, які формують соціальний пакет⁹⁵), доцільно вирішувати, використовуючи такі нематеріальні стимули, як формування у співробітників відчуття задоволеності роботою, наданням перспектив професійного і кар'єрного зростання, можливості участі у прийнятті рішень, забезпечення цікавою, різноманітною і відповідальною роботою⁹⁶. Усе це сприяє формуванню внутрішньої компенсації співробітників, їх задоволеності.

Система компенсацій як ефективний елемент мотивації творців інтелектуальних продуктів повинна:

- орієнтувати працівників на досягнення результату, тому заробітну плату та інші грошові виплати необхідно пов'язувати з показниками ефективності праці як самого підприємства, так і трудового колективу, структурних підрозділів і самого працівника;
- поєднувати в собі жорсткість правил визначення грошової винагороди і гнучкість реакції на зміни у зовнішній і внутрішній ситуації, тобто компенсації повинні виступати як мотивом трудової діяльності, так і засобом управління для керівництва підприємства;
- при впровадженні супроводжуватися продуманим механізмом інформування працівників про нові правила грошової винагороди, постійним моніторингом ефективності компенсаційного пакету;
- не погіршувати матеріальний стан персоналу й одночасно не пред'являти надмірні вимоги до підприємства, погіршуючи його економічне становище та конкурентоспроможність.

⁹⁵ Цимбалюк С. О. Соціальний пакет: сутність і місце в системі розподільних відносин /С. О. Цимбалюк // Економічний часопис – XXI. – К., 2013. – № 9/10 (1). – С. 87.

⁹⁶ Чорна О. А. Інструменти управління розвитком людського капіталу на промисловому підприємстві / О.А. Чорна // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку: зб. наук. пр. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2011. – С. 125.

(7), становлять галузь промислової власності інтелектуальної власності. Згідно зі ст. 41 Закону України «Про власність» об'єктами права інтелектуальної власності є твори науки, літератури та мистецтва, відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, знаки для товарів і послуг, результати науково-дослідних робіт й інші результати інтелектуальної праці⁴⁶.

До найбільш загальнопоширених форм інтелектуальної власності відносять:

1. *Патент*, що є виключним правом, виданим на винахід (виріб або процес, який забезпечує новий спосіб виконання чого-небудь або пропонує нове технічне рішення певної проблеми).

Він забезпечує охорону винаходу на обмежений період часу, звичайно на 20 років від дати подання заявки у країні або країнах, в яких він патентується, в обмін на публічне розкриття винахідником свого винаходу. Патентовласник має право вирішувати, хто може, а хто не може використовувати запатентований винахід, а також може дати дозвіл або ліцензію іншим сторонам на використання винаходу на основі взаємно погоджених умов. Власник може також продати своє право на винахід будь-кому, хто потім стає новим власником даного патенту. Після того, як минає термін дії патенту, охорона закінчується й винахід може використовувати будь-яка особа.

2. *Знак для товарів і послуг*. Знаком для товарів і послуг, або просто «знаком», є розпізнавальна назва, логотип або інший знак, який ідентифікує джерело товарів і послуг. Знаки для товарів і послуг допомагають споживачам відрізнити продукт або послугу, що походять від одного товаровиробника, від продуктів і послуг, вироблених іншим товаровиробником. Знак забезпечує охорону для свого власника шляхом запобігання сплутування відносно джерела при розподілі товарів чи послуг або при видачі ліцензії на їхнє використання іншими. Період охорони варіюється, але знак може залишатися дійсним невизначено довго завдяки безперервному комерційному використанню або реєстрації та її подовженню. Сукупність патентів і знаків для товарів і послуг часто називають «промисловою власністю».

3. *Авторське право та суміжні права*. Авторське право є сукупністю прав, які надаються творцям літературних і художніх творів. Цим творцям та їхнім спадкоємцям належать виключні права

⁴⁶ Закон України «Про власність» від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ.

щодо використання або надання ліцензій на використання іншими відповідного твору на погоджених умовах.

Творець, наприклад, може дозволити або заборонити щодо свого твору:

- його відтворення в різних формах, таких як друкована публікація або фонограма;
- його публічне виконання, наприклад у вигляді п'єси або музичного твору;
- передачу в ефір або по інших каналах мовлення, включаючи радіо, телебачення або супутниковий зв'язок;
- його переклад іншими мовами або адаптацію (переробку) в інші форми, наприклад адаптацію роману в сценарій фільму.

Авторське право застосовується до багатьох різних видів художніх творів, включаючи картини, музику, поеми, п'єси, книги, архітектуру, хореографію, а також до творів, які в цілому не вважаються художніми, – зокрема, комп'ютерних програм, карт і технічних креслень⁴⁷.

Суміжними правами є права, які сформувалися десь в останні 50 років «навколо» авторських прав. Вони включають право виконавця на своє виконання, право виробника на звуковий запис у відповідному записі та право організації мовлення на мовлення⁴⁸.

Багато творчих витворів, які в цілому охороняються авторським правом, потребують масового поширення, повідомлення, а також фінансових інвестицій для їхнього поширення (наприклад, для публікацій, звукових записів та фільмів). Тому автори часто продають права на свої твори окремим особам або компаніям, які здатні здійснити їхнє матеріальне подання, маркетинг і поширення в обмін на оплату (у вигляді одноразової виплати або поточних відрахувань). Такі майнові права обмежені в часі, згідно з відповідним Договором Всесвітньої організації інтелектуальної власності цей строк становить період життя автора плюс 50 років після його смерті. У деяких країнах останній термін подовжується до 70 років. Авторське право може також включати немайнові права, які передбачають право вимагати визнання авторства на твір та право

⁴⁷ Ідріс К. Інтелектуальна власність – потужний інструмент економічного зростання: Пер. з англ. / К. Ідріс ; Всесвітня організація інтелектуальної власності. – Київ : Прок-бізнес, 2006. – С. 9, 18, 25.

⁴⁸ Там само.

боку, такі нововведення знижуватимуть лояльність і мотивацію працівників.

9. Компенсаційна політика не повинна підривати економічної спроможності підприємства та його конкурентоспроможності. Перш ніж запроваджувати на підприємстві певні виплати чи винагороди, керівництво має обґрунтувати соціально-економічну доцільність їх запровадження. Це стосується непередбачених законодавством виплат і винагород. Зміни в компенсаційній політиці, зумовлені змінами в законодавстві, умовах колективних угод, обов'язкові, ігнорування їх є порушенням законодавства⁹³.

Зауважимо, що структура і розмір пакета на підприємствах суттєво різняться залежно від фінансових можливостей, специфіки посади, кон'юнктури ринку праці, трудового законодавства тощо.

Компенсаційний пакет складається із заробітної плати, інших матеріальних винагород, що не належать до фонду заробітної плати, виплат з прибутку та нематеріальних винагород і благ⁹⁴.

Структуру компенсаційного пакету підприємств, що займаються інтелектуальною діяльністю необхідно вдосконалювати шляхом включення в базову заробітну плату (постійну частину грошової винагороди) індивідуальної заробітної плати (замість базового посадового окладу) і надбавок (доплат).

14.2. Розробка компенсаційних пакетів як ефективний елемент мотивації творців інтелектуальних продуктів

Компенсаційна політика підприємства слугує не лише компенсацією трудових, інтелектуальних, емоційних, психічних зусиль працівників, вона може стати інструментом досягнення стратегічних цілей підприємства, впливаючи на відтворення людського капіталу, поведінку працівників, зокрема розробників інтелектуальних продуктів.

Українські роботодавці сьогодні розпочинають впроваджувати даний інструмент для мотивації персоналу, стимулювання інтелектуальної і творчої активності, участі в розробці інновацій.

⁹³ Сарай Н. І. Компенсаційний пакет підприємства: сутність та структура / Н. І. Сарай // Сталій розвиток економіки. – 2013. – № 4. – С. 112.

⁹⁴ Соломанидина Т. О. Мотивация трудовой деятельности персонала : учеб. пособие / Т.О. Соломанидина, В. Г. Соломанидин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 360 с.

3. Під час проектування різних складових компенсаційного пакета потрібно також урахувати потреби, інтереси та очікування працівників. Слід не тільки гарантувати єдині правила та виплати винагороди, а й забезпечити гнучкість виплати певних складових компенсаційного пакета залежно від потреб та інтересів окремих категорій працівників.

4. Компенсаційна політика має бути конкурентною, сприяти залученню та утриманню компетентних працівників. У процесі формування компенсаційного пакета треба орієнтуватися не тільки на внутрішні потреби підприємства, а й на зовнішні чинники і насамперед на розмір заробітної плати та перелік виплат і заохочень, які пропонують інші роботодавці представникам різних професійних груп.

5. Компенсаційний пакет, зокрема його соціальна складова, має не тільки підкреслювати статус окремих посадових осіб, але й сприяти ефективному виконанню ними своїх посадових обов'язків (користування службовим автомобілем, безкоштовний мобільний зв'язок тощо).

6. Компенсаційна політика має сприяти розвитку корпоративної культури підприємства. До компенсаційного пакета треба включати винагороди за результати, досягнення яких сприятиме розвитку командної роботи. До таких винагород належать колективні системи оплати праці і насамперед преміювання за результатами роботи підприємства та підрозділу, виплати за програмами участі персоналу в прибутку тощо.

7. Під час розробки компенсаційної політики потрібно враховувати вимоги трудового законодавства. Порушення законодавства робить політику оплати праці непрозорою, формує відчуття несправедливості, знижує мотивацію працівників, підвищує конфліктність, негативно позначається на конкурентоспроможності компенсаційної політики.

8. Будь-які нововведення у компенсаційній політиці не мають погіршувати матеріального стану працівників. З одного боку, власник не має права в односторонньому порядку приймати рішення з питань оплати праці, що погіршують умови, установлені законодавством, угодами, колективними договорами (ст. 97 КЗпП України)⁹². З іншого

заперечувати проти будь-яких змін твору, котрі можуть зашкодити честі та репутації автора.

6.3. Правові засади захисту інтелектуальної власності

В останні десятиліття зростає актуальність проблеми посилення захисту інтелектуальної власності, авторського і суміжних прав зокрема. Це зумовлюється двома основними факторами.

Перший полягає в тому, що інтенсивно зростає вартість об'єктів авторського права і суміжних прав, неправомірним відтворенням яких можна одержати значні доходи.

Другий фактор зумовлений появою нових технологій відтворення і використання охоронюваних законом об'єктів. Особливо привабливим стає неправомірне відтворення і використання зазначених об'єктів. Ця проблема ускладнюється тим, що такі неправомірні дії часто залишаються поза контролем відповідних органів. Великі прибутки, одержувані від неправомірного відтворення і використання об'єктів авторських і суміжних прав, сприяють уникненню державного контролю за зазначеними процесами.

Першим нормативним актом на шляху створення спеціального законодавства про промислову власність було «Тимчасове положення про правовий захист об'єктів промислової власності і раціоналізаторських пропозицій», затверджене Указом Президента України 18 вересня 1992 р.

Однак основними джерелами права промислової власності, що складали основу спеціального законодавства про інтелектуальну власність, стали закони України: «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», які набули чинності 15 грудня 1993 р.

У той самий період були прийняті закони України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» (18 грудня 1992 р.); «Про охорону прав на сорти рослин» (21 квітня 1993 р.); «Про захист від недобросовісної конкуренції» (7 червня 1996 р.); «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» (5 листопада 1997 р.)⁴⁹.

⁹² Кодекс законів про працю України: станом на 11 травня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jobs.ua/ukr/kzot/>

⁴⁹ Цибульов П.М. Основи інтелектуальної власності / Навчальний посібник. – К.: Інститут інтелектуальної власності і права, 2005. – С. 10.

Для розвитку зазначеного законодавства про промислову власність Державним патентним відомством України було розроблено і прийнято понад 70 підзаконних актів, що регулюють відносини у сфері набуття прав на об'єкти промислової власності.

Основним законом, що регулює правовідносини в сфері авторських і суміжних прав, став Закон України «Про авторське право і суміжні права» (23 грудня 1993 р.). Питання правової охорони прав авторів знайшли своє відображення також у постановах Кабінету Міністрів України, серед яких: «Про мінімальні ставки авторської винагороди за використання творів літератури і мистецтва» та «Про державну реєстрацію прав автора на добуток науки, літератури і мистецтва» (2003 р.), а також у нормативних актах Державного підприємства «Українське агентство з авторських і суміжних прав».

Принциповим моментом у розбудові законодавства про інтелектуальну власність стало прийняття у 1996 р. Конституції України, яка проголосила: «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами інтелектуальної, творчої діяльності».

Завершальним акордом у розбудові законодавства України у сфері інтелектуальної власності стало прийняття у 2003 р. Верховною Радою України Цивільного кодексу України, Книга IV якого має назву «Право інтелектуальної власності»⁵⁰.

Важливим джерелом права інтелектуальної власності також є міжнародні конвенції і договори, до яких приєдналася Україна.

Істотним недоліком системи захисту інтелектуальної власності є її занадто низька ефективність. Порушники права інтелектуальної власності не дуже бояться застосування до них встановлених чинним законодавством санкцій. Інколи доходи від неправомірного використання чужого твору чи об'єкта промислової власності перевищують встановлені санкції в сотні раз і, як кажуть, з лихвою перебивають понесені витрати.

Потрібна більш жорстка система захисту прав інтелектуальної власності, застосування якої має назавжди відбити у порушника бажання неправомірно використати твір чи об'єкт промислової власності.

⁵⁰ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>

Систему компенсацій (компенсаційний пакет) треба розуміти як сукупність усіх компенсацій, зокрема матеріальних виплат і винагород, нематеріальних благ і послуг, які роботодавець надає працівникові за долучення його до процесу праці (створення матеріальних і нематеріальних благ) і розпорядження його результатами (продуктами) праці (одержаними в процесі застосування робочої сили (компетенцій, людського капіталу)), відповідно до кон'юнктури ринку праці, норм чинного законодавства, норм колективних угод, положень корпоративної політики, умов колективного та трудового договорів⁹¹.

Основне значення системи компенсації полягає в тому, щоб стимулювати поведінку співробітників, направивши її на досягнення цілей і завдань підприємства, тобто з'єднати матеріальні інтереси працівників зі стратегічними завданнями підприємства.

Грошова винагорода як мотиваційний важіль має вирішальне значення у трудовій мотивації, причому сенс грошової винагороди для працівника не вичерпується тільки компенсацією витрат часу, енергії, інтелекту, які витрачаються працівником при досягненні цілей організації. Форми отримання грошової винагороди, а також відносні та абсолютні розміри сприймаються працівником як свідчення його цінності для організації, впливають на самооцінку працівника, прямо говорять про його соціальний статус.

Розробка компенсаційного пакета є одним з найважливіших стратегічних завдань в управлінні підприємством. З огляду на це керівництво має дотримуватися певних вимог у формуванні компенсаційного пакета і вдосконалювати компенсаційну політику загалом. Йдеться про таке:

1. Винагороди, що належать до компенсаційного пакета, мають орієнтувати працівників на одержання необхідних результатів, стимулювати трудову поведінку в напрямі досягнення стратегічних цілей і завдань.

2. Компенсаційна політика підприємства має забезпечувати єдині правила нарахування та виплати винагороди всім працівникам, створювати в них відчуття справедливості.

⁹⁰ Рудов Б. А. Удосконалення механізму мотивації в умовах постіндустріальної економіки / Б. А. Рудов // Бізнес Інформ. – 2012. – № 8. – С. 126.

⁹¹ Цимбалюк С. О. Компенсаційна модель винагороди за працю: теоретико-методологічні та прикладні аспекти: монографія / С. О. Цимбалюк. – К.: КНЕУ, 2014. – С. 50.

Тема 14. Компенсаційна політика як форма мотиваційного забезпечення розвитку інтелектуального бізнесу

План

- 14.1. Сутність та структура компенсаційного пакету підприємства.
- 14.2. Розробка компенсаційних пакетів як ефективний елемент мотивації творців інтелектуальних продуктів.
- 14.3. Проблеми формування справедливої компенсаційної політики у сфері забезпечення інтелектуального бізнесу.

Ключові слова: компенсаційний пакет, структура компенсаційного пакету, компенсаційна політика, система компенсацій, справедлива компенсаційна політика.

14.1. Сутність та структура компенсаційного пакету підприємства

Розвиток інтелектуального бізнесу в Україні стримується не тільки відсутністю досконалого законодавства, нестачею висококваліфікованих кадрів, належного фінансування, а й неефективною компенсаційною політикою, яка майже не враховує специфіку та складність інтелектуальної праці, особливості мотивації розробників нових ідей, інтелектуальних продуктів.

Компенсаційна політика – це сукупність економічних і соціальних стимулів, механізмів, інструментів зовнішнього мотиваційного впливу на трудову поведінку найнятих робітників. Завдяки механізмам компенсаційної політики відбувається обмін трудових послуг, що надаються найнятими робітниками, на винагороду – матеріальні і нематеріальні блага, які служать компенсацією витрачених в процесі праці фізичних, інтелектуальних, творчих, психоемоційних зусиль, отриманих знань, умінь, навичок і компетенцій⁸⁹.

Компенсаційний пакет можна визначити як систему винагороди, засновану на комплексному поєднанні як матеріальних важелів, так і моральних стимулів до високоефективної праці⁹⁰.

⁸⁹ Семикіна М. В. Компенсаційна політика як важіль активізації інноваційної праці / М. В. Семикіна, Т. І. Жеребченко // Соціально-трудові відносини: теорія та практика: зб. наук. пр. – 2014. – № 2 (8). – К.: Ін-т соціально-трудових відносин КНЕУ. – С. 97-103.

Недоліками існуючої системи захисту права інтелектуальної власності є також відсутність спеціалізованих судів і суддів, що зумовлює досить тривалі строки розгляду навіть не дуже складних справ з приводу порушення права інтелектуальної власності. Ще однією причиною недостатньої ефективності захисту права інтелектуальної власності є численні можливості уникнути відповідальності порушника за невиконання уже прийнятого судом рішення по справі на користь позивача, що дає йому можливість зволікати з виконанням довгі роки.

Чинне цивільне законодавство України передбачає захист цивільних прав у судовому порядку. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого чи майнового права або інтересу. Захисту права інтелектуальної власності на результати інтелектуальної діяльності новий Цивільний Кодекс України присвячує ст. 432, яка проголошує, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності відповідно до ст. 16 цього Кодексу. Суд у випадках і в порядку, встановлених законом, може прийняти наступні рішення⁵¹:

- застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;
- зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорту чи експорту яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;
- вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності;
- вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, що використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності;
- застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення;
- опублікування у засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.

⁵¹ Право інтелектуальної власності / За ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 423–426.

Таким чином, цільної системи захисту права інтелектуальної власності в Україні ще немає. Є лише розрізнені, часто неузгоджені між собою правові норми, які містять чинні закони України про інтелектуальну власність. Незважаючи на недоліки системи охорони прав на інтелектуальну власність, що склалася в Україні, в цілому можна стверджувати, що зазначена система відповідає міжнародним стандартам і може забезпечити належну охорону прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Питання для контролю знань з теми 6:

1. У чому полягає сутність інтелектуальної власності з економічної точки зору?

2. Що відносять до інтелектуальної власності?

3. Якими законодавчими актами регулюється інтелектуальна власність?

Рекомендована література: [4, 5, 10, 19, 20, 21, 42].

Тема 7. Нормативно-правові засади розвитку інтелектуального бізнесу в Україні

План

7.1. Необхідність нормативно-правового регулювання інтелектуального бізнесу в Україні.

7.2. Досвід державного регулювання інтелектуальної діяльності в світі.

7.3. Нормативно-правові засади формування та функціонування інтелектуального бізнесу в Україні.

Ключові слова: *система інтелектуальної власності, Паризька конвенція з охорони промислової власності, міжнародний досвід, правове регулювання інтелектуального бізнесу.*

7.1. Необхідність нормативно-правового регулювання інтелектуального бізнесу в Україні

Наявність сучасної, всесвітньо визнаної системи інтелектуальної власності є необхідним елементом для досягнення високого економічного та соціального розвитку будь-якої держави. Охорона інтелектуальної власності сприяє використанню та подальшому розвитку винахідницьких і творчих талантів та досягнень, підтримує та зберігає національний потенціал у сфері інтелектуального бізнесу

– для керівників підрозділів – з питань механізмів управління інтелектуальним бізнесом, в тому числі активізації винахідницької діяльності, процедурі управління формуванням та комерціалізацією нематеріальних активів, тактиці поведінки на ринку інтелектуального бізнесу;

– для інженерів-конструкторів – з теорії та методології рішення інтелектуальних завдань.

Практика спонукання до творчої праці в сучасних умовах стає відображенням значно збагачених підходів до мотивації праці, які містять чотири самостійних групи методів мотивації: грошовий, цільовий, збагачення змісту праці, партисипативності (участі у прийнятті рішень)⁸⁷.

Найбільш поширеним методом трудової мотивації для країн з невисоким рівнем життя залишається грошовий метод.

Для оцінювання особистих заслуг у результатах праці і внеску у кінцевий результат роботи підприємства використовуються методи управління за цілями, цільовий базовий підхід.

В США перший з перелічених методів мотивації (грошовий) використовують 43% підприємств. Цільовий базовий підхід передбачає спільність завдань, які мають реалізуватися. Такий метод використовують 30% фірм. Зарубіжний досвід свідчить, що партисипативний підхід (участь в управлінні) застосовується у комплексі з іншими методами трудової мотивації⁸⁸. Більш детально про це можна дізнатися в літературі з питань мотиваційного менеджменту.

Питання для контролю знань з теми 13:

1. Що називають мотивацією? У чому особливість мотивації праці розробників інтелектуальних продуктів?

2. Які чинники впливають на мотивацію інтелектуальної праці?

3. Які існують групи методів мотивації в сучасних умовах?

Рекомендована література: [23, 30, 51, 54, 63].

⁸⁷ Мотивація праці та формування ринку робочої сили / [О. А. Богущкий, Г. І. Купалова, В. С. Дієсперов та ін.]. – К. : Урожай, 1993. – С. 67.

⁸⁸ Черевко Г. В. Інтелектуальна власність : [навч. посіб.] / Черевко Г. В. – К. : Знання, 2008. – 412 с.

Говорячи про модель механізму мотивації творців, варто її розглядати, як складну, багаторівневу систему, що описує цілі і результати діяльності працівників у взаємозв'язку з винагородою за їх досягнення, оцінкою креативністю.

Розробка, впровадження і функціонування моделі механізму мотивації, спрямованої на розвиток креативності персоналу, повинна ґрунтуватись на системному підході. Прикладом слугує схема мотиваційного механізму на рисунку 13.1.

Дія мотиваційного механізму має активізувати креативні здібності, інноваційну поведінку, посилити бажання генерувати нові ідеї, приймати новаторські, але виважені управлінські рішення, спрямовані на розробку інтелектуальних продуктів.

Одним із парадоксів здійснюваних в Україні економічних реформ є поширене ігнорування проблеми мотивації творчих досягнень, мотивації конкурентоспроможної праці, від чого може залежати доля становлення конкурентоспроможної економіки держави. Йдеться про формування мотиваційного механізму, який може стати могутньою рушійною силою сталого розвитку, підвищення рівня життя, нарощування людського капіталу нації і конкурентних переваг держави. Сьогодні такий механізм економічною наукою поки не розроблений, а існуюча мотиваційна система втратила свої стимулюючі функції, не задовольняє потреби становлення конкурентних відносин в економіці, сфері праці зокрема⁸⁵.

Поряд з мотивацією варто пам'ятати, що найважливішим завданням підприємства в царині управління інтелектуальними трудовими ресурсами є добір, навчання й закріплення працівників знань⁸⁶. Крім того, для підвищення ефективності творчої діяльності персоналу доцільно проведення семінарів та програм підвищення кваліфікації. При цьому спрямованість тематики семінарів має бути різною для різних категорій працівників, зокрема:

- для керівників середньої та вищої ланки важливо запровадити семінари з питань формування стратегії і політики підприємства у сфері охорони та комерціалізації продуктів інтелектуального бізнесу;

⁸⁵ Семикіна М. В. Соціально-економічна мотивація праці: методологія оцінки ефективності та принципи регулювання / Відп. ред. В.В. Онікієнко. – Кіровоград: ПВЦ "Мавік", 2004. – 98 с.

та залучає інвестиції, стабілізуючи економічний стан, при якому як вітчизняні, так і зарубіжні інвестори, можуть бути впевнені в тому, що їх права не будуть порушені. Створення саме такої системи має особливе значення для України – країни зі значним науково-технічним та інтелектуальним потенціалом.

Відповідно до Конституції України, яка гарантує кожному громадянину свободу художньої, наукової і технічної творчості, держава послідовно створює свої власні механізми захисту інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, які виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Необхідно також створювати нормативно-правову базу щодо розвитку сфери інтелектуального бізнесу.

На відміну від фізичної праці, підсумком якої зазвичай служать речі, інтелектуальною діяльністю є розумова (духовна, творча) праця людини в галузі науки, техніки, літератури, мистецтва і художнього конструювання (дизайну). Люди, що виконують ті чи інші трудові операції, діють усвідомлено, осмислено, наприклад, працівник друкарні, що друкує справжній підручник. Однак у цивільно-правовому розумінні інтелектуальною діяльністю є не матеріально-виробнича діяльність, що завершується виготовленням книг як речей, а духовна діяльність, що закінчується, наприклад, створенням ідеальної системи понять науки цивільного права. Складачі, при всій важливості їх праці, лише уречевлюють ідеальні результати розумової праці авторів підручника.

Результатом інтелектуальної діяльності є виражений в об'єктивній формі її продукт, іменованій в залежності від його характеру твором науки, літератури, мистецтва, винаходом або промисловим зразком. Кожному з цих результатів притаманні свої особливі умови їх охороноздатності та використання, а також здійснення та захисту прав їх авторів.

Поряд з продуктом людського інтелекту виключне право може бути встановлено на засіб індивідуалізації юридичної особи, а також індивідуалізації виконуваних робіт або послуг. Маються на увазі фірмові найменування, товарні знаки, знаки обслуговування і найменування місць походження товарів, що використовуються учасниками цивільного обороту з метою персоніфікації (ідентифікації) як самих себе, так і своєї продукції, робіт або послуг.

В умовах ринку своєчасне і широке використання результатів розумової праці сприяє підвищенню ефективності інтелектуального бізнесу, якості та конкурентоспроможності товарів, робіт і послуг. Виключні права, перш за все, на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки та інші види позначень товарів є важливою складовою частиною нематеріальних активів підприємств.

7.2. Досвід державного регулювання інтелектуальної діяльності в світі

Сучасна економіка в усьому світі і в Україні зокрема, диктує особливі правила застосування об'єктів інтелектуальної власності в повсякденному житті.

При застосуванні цих об'єктів у цивільному обороті, їх значення прирівняне до відносин в області матеріального виробництва, що є середовищем цивільно-правового регулювання.

Сучасний економічний оборот в суспільстві неможливо уявити собі без участі об'єктів інтелектуальної власності. Основна проблема їх споживання — законне введення в цивільний оборот, без порушення прав авторів і правовласників.

Чим більше в громадянському суспільстві приділено розвитку науки, літератури і мистецтва, техніки і технологій, тим більш цивілізовано суспільство. Високий інтелектуальний потенціал суспільства і рівень правової грамотності населення дозволяють досягти вирішення безлічі економічних проблем задоволення матеріальних і духовних потреб людини. Результати інтелектуальної діяльності становлять найважливіші ресурси економіки, добробуту і розвитку країни.

Проблеми отримання правової охорони результатів інтелектуальної діяльності завжди були актуальні в усьому світі і особливо гостро проявилися в XIX-XX ст. у зв'язку з бурхливим зростанням технічного прогресу. Тоді ж вперше і було визначено поняття промислової власності та способи її правової охорони.

Це сталося в 1883 р. на Паризькій конвенції з охорони промислової власності. Відповідно до п. 2 ст. 1 Конвенції, до об'єктів охорони були віднесені винаходи, промислові зразки, корисні моделі, товарні знаки і знаки обслуговування, а так само найменування місць походження товарів⁵². Надалі світове співтовариство пішло по шляху

⁵² <http://readbookz.com/book/192/7168.html>

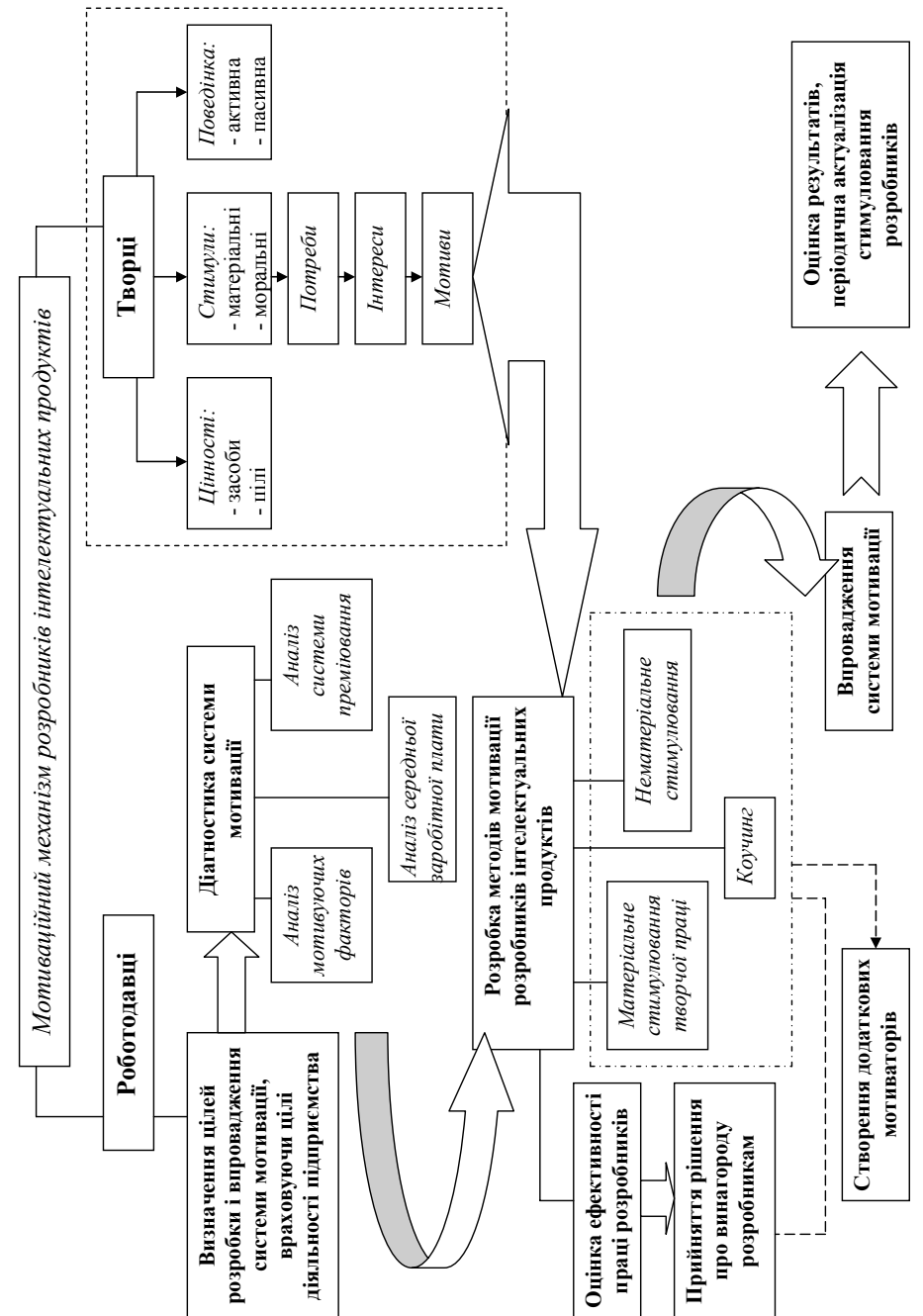

Рис. 13.1. Механізм мотивації розробників інтелектуальних продуктів

Другим, не менш важливим стимулом творчості, є матеріальна зацікавленість – в одержанні матеріальної винагороди. На сьогодні ряд відомих дослідників (П. Друкер, А. Тоффлер, Р. Інгельгарт, В. Іноземцев) стверджують, що матеріальні фактори для співробітника сучасної корпорації як творчої особистості перестали відігравати домінуючу роль. Однак ця теза є суперечливою. Як правило, матеріальні потреби перестають відігравати домінуючу роль тільки тоді, коли вони задоволені.

Фахівці у сфері менеджменту, констатують невинний процес глобальної зміни цінностей, який відбивається на психології персоналу підприємств в країнах розвинутої ринкової економіки. Додаткове збільшення грошових доходів вже не справляє впливу на поведінку людини⁸². На тлі досягнення достатку і добробуту тиск матеріальних потреб скорочується і людина поступово відходить від звичних стереотипів трудової поведінки, дещо втрачає суто матеріальну мотивацію у сфері праці, яка була властива для попередніх суспільств, все більше прагне до задоволення нематеріальних потреб⁸³.

Третім стимулом служить моральна винагорода – визнання компанією цінності роботи, внеску співробітника у розвиток компанії; відчуття працівником своєї особливої значущості для компанії, особливого покликання. Моральні стимули сприяють створенню позитивного соціального самовідчуття людини.

Творча праця за своєю природою є індивідуальною і припускає високий ступінь автономності. Як відзначають І. Нонака і Х. Такеучі, «на індивідуальному рівні всім членам організації має бути надано можливість діяти автономно, наскільки це дозволяють обставини. Надаючи працівникам велику автономність, організація підвищує шанси появи нових можливостей; збільшується також імовірність того, що в індивідів з'явиться стимул до створення нового знання»⁸⁴.

розширення об'єкта правової охорони на результати творчої праці. Були прийняті Міжнародні конвенції про охорону літературної і художньої власності в 1886 р. і про міжнародну реєстрацію знаків в 1891 р.

Важливо враховувати, що в основному вже сформувалася глобальна система правового регулювання інтелектуального бізнесу. Україна повинна адаптуватися до неї, якщо планує розвиватися як складова частина світового господарства, а не як економіка, відмежована від світових тенденцій соціально-економічного й технологічного розвитку. І за останні роки Україна значно активізувала процес входження в світові структури, що регулюють інтелектуальну власність, і вже є учасницею 15 з 26 універсальних міжнародних конвенцій і договорів у цій сфері⁵³.

Велике значення для ефективної охорони результатів інтелектуальної діяльності має процес входження України в регіональні європейські структури регулювання цієї сфери, і передусім у структури Європейського союзу. На цьому напрямі також є нерозв'язані проблеми – невизначеність позиції України щодо Євразійської патентної конвенції та налагодження відносин із Євразійською патентною організацією, відсутність перспективних програм взаємодії з Європейським патентним відомством і Відомством із гармонізації на внутрішньому ринку (товарні знаки Європейського союзу).

Домінуючу роль у сфері двосторонніх відносин у цій царині, безумовно, відіграють США, які є світовим технологічним лідером. Саме цей чинник, а не тільки загроза санкцій із боку Сполучених Штатів, є потужним стимулом до розвитку системи охорони інтелектуальної власності в Україні⁵⁴.

З розвитком світової економіки, інтелектуальна власність і нематеріальні активи стали однією з найбільш важливих складових частин активів підприємства. У високотехнологічних галузях за вартістю нематеріальні активи подекуди перевищують матеріальні і є

⁸² Іноземцев В. Л. За десять лет. К концепции постэкономического общества. – М.: "Academia". – 1998. – С. 275.

⁸³ Богиня Д. П., Семикіна М. В. Трудовий менталітет у системі мотивації праці. – Кіровоград: Поліграф-Терція, 2002. – 226 с.

⁸⁴ McHenry J. J., Hough L. M., Toquam J. L., Hanson M. A., Ashworth S. Project a validity result: The relationship between predictor and criterion domains // Personnel Psychology. – 1990. – № 43. – Р. 75–76.

⁵³ Греков І. П. Захист інтелектуальної власності як основа конкурентоздатності національної економіки [Текст] / І.П. Греков // Управління правами інтелектуальної власності : матеріали науково-практичної конференції, 21 квітня 2011 р. / Відп. за вип. А.М. Куліш. – Суми : СумДУ, 2011. – С. 32.

⁵⁴ Макода В. Є., Борисова К. С. Цивільно-правові аспекти систематизації та удосконалення законодавства у сфері охорони об'єктів інтелектуальної власності // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – Вип. 53. – С. 117.

основним ресурсом компанії в конкурентній боротьбі. Це справедливо в першу чергу для підприємств, що мають стійку ділову репутацію, що володіють відомими товарними знаками або працюючих на ринку наукомісткої продукції. Тому вартість і оцінка інтелектуальної власності й нематеріальних активів особливо важлива для підприємств високотехнологічних галузей.

Міжнародний досвід переконливо свідчить про важливість державної підтримки винахідницької інноваційної діяльності. Урядова підтримка є основою розвитку як інноваційних підприємств, так і окремих інноваторів.

Наведемо красномовні приклади. За даними фахівців Укрпатенту, найпоширенішими формами державної підтримки є: пряме фінансування, яке досягає 50% витрат на створення нової продукції і технологій (Франція, США); надання позик, у тому числі без виплати відсотків (Швеція); дотації (практично всі країни); створення фондів упровадження інновацій з урахуванням можливого ризику (Велика Британія, Німеччина, Швейцарія, Нідерланди); безповоротні позики на впровадження нововведень, які досягають 50% витрат (Німеччина); відстрочка сплати мита чи звільнення від неї, якщо винахід стосується економії енергії (Австрія); безкоштовні патентні послуги (Нідерланди, в деяких випадках Німеччина). Ці заходи вважаються не тільки суттєвим досягненням урядів зазначених країн щодо управління інноваціями, але і формують конкурентні переваги країни у довгостроковій перспективі⁵⁵.

7.3. Нормативно-правові засади формування та функціонування інтелектуального бізнесу в Україні

Україна, будучи учасником всіх основоположних конвенцій з охорони інтелектуальної власності, розробила принципово нові закони в цій галузі з урахуванням всіх вимог Міжнародних угод.

Перехід України до ринкової економіки, до приватної власності зажадав реформування правової бази, пов'язаної із захистом і використанням результатів інтелектуальної діяльності. Правове регулювання інтелектуального бізнесу має за мету узаконити акт використання об'єкта інтелектуальної діяльності або його заборони по волевиявленню правласника.

⁵⁵ <http://dengi.ua/blog1012378.html>

Звідси, можливості управління умовно-постійними та змінними факторами, що впливають на активність інтелектуальної трудової діяльності співробітників, мають враховуватись при розробці заходів щодо підвищення самомотивації працівника та формуванні мотиваційних механізмів підприємства по відношенню до персоналу інтелектуальної праці.

Якщо людині створити сприятливі умови для роботи та розвитку здібностей, творчого потенціалу, якщо вона відчуватиме єдність власних інтересів з інтересами підприємства, то тим самим буде закладено важливі передумови до активної результативної творчої праці.

Таким чином, варто зазначити, що ефективне поєднання різних форм мотиваційного стимулювання призведе до задоволення потреб працівників, формування у них активної трудової поведінки та досягнення підприємством основної мети – максимізації прибутку.

13.3. Система мотивів та стимулів до створення інтелектуальних продуктів

Надзвичайно важливо для розуміння можливостей застосування основних мотиваційних теорій до творчої інтелектуальної праці уявити мотиви, які ініціюють і активізують творчість. Поза сумнівом, ці мотиви задаватимуть певні межі та особливості застосування аналізованих підходів.

Провідні мотиви творчості можна об'єднати у три групи: 1) інтелектуальні; 2) матеріальні; 3) моральні⁸⁰.

До першої групи мотивів можна віднести інтелектуальний саморозвиток, допитливість, захопленість ідеєю, любов до вирішення важких задач, прагнення до повної реалізації своїх інтелектуальних здібностей. Як відзначає П. Друкер, творчому працівнику чужа дріб'язкова опіка. Йому потрібно тільки допомагати направляти самого себе на виконання поставлених задач, тобто на ефективність⁸¹. Для творчих особистостей творчість служить формою самовираження, нормальним проявом основної їх діяльності.

⁸⁰ Цюпко І. В. Мотивація творчої інтелектуальної праці у контексті забезпечення конкурентних переваг для виготовлення інноваційної продукції / І. В. Цюпко // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2011. – Вип.21.1. – С. 341.

⁸¹ Друкер П. Эффективный управляющий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.anriintern.com/manager/chapter1.html>

пізнавальними інтересами (саморозвиток, розвиток професійних якостей), перспектива розширення сфери впливу, розвитку комунікативних зв'язків, міра новизни трудового завдання, міра значущості його для інших, міра інтуїтивного підвищення самооцінки);

- *фактори оточення* (природні (погода, пора року, час), фактори умов праці та ергономічні (кількість людей, що знаходяться в одній кімнаті, рівень шуму, міра переміщення об'єктів у кімнаті, освітленість приміщення, рівень ергономічності робочого місця, його розташування, можливості швидкого інформаційного пошуку та обміну)).

Основні фактори мотивації розробників (творців) інтелектуальних продуктів подані у таблиці 13.1.

Таблиця 13.1

**Основні фактори мотивації розробників (творців)
інтелектуальних продуктів**

<i>№ п/п</i>	<i>Мотиваційні фактори</i>	<i>Сутність мотиваційних факторів</i>
1	2	3
1	Високий заробіток	Потреба мати високу заробітну плату, матеріальні винагороди, набір пільг та надбавок
2	Умови праці	Потреба мати прекрасні умови праці та комфортне зовнішнє середовище
4	Соціальні контакти	Потреба спілкуватися з широким колом людей, мати тісні стосунки з колегами
5	Стійкі взаємовідносини	Потреба формувати та підтримувати довгострокові стабільні стосунки з невеликим колом колег
6	Визнання	Потреба в тому, щоб оточуючі цінували досягнення та успіхи індивідуума
7	Прагнення до досягнень	Потреба ставити для себе складні цілі та досягати їх
8	Влада і впливовість	Прагнення керувати іншими, прагнення до конкуренції та впливовості
9	Різноманітність і зміни	Потреба в постійних змінах, бажання постійно бути готовому до дій
10	Креативність	Бажання бути постійно думаючим працівником, відкритим до нових ідей
11	Самовдосконалення	Потреба в самовдосконаленні та розвитку як особистості
12	Цікава та корисна робота	Потреба мати суспільно корисну роботу

Відносини у сфері інтелектуальної діяльності регулюються цілою низкою актів цивільного законодавства, центральне місце серед яких посідає Цивільний кодекс України, Книга четверта якого – «Право інтелектуальної власності», що містить загальні й спеціальні норми. Глава 35 «Загальні положення про право інтелектуальної власності» стосується питань, що регулюються однаково стосовно будь-якого інтелектуального продукту, її призначення полягає у визначенні кола об'єктів і суб'єктів інтелектуальної діяльності, закріпленні основних принципів і підходів щодо охорони відповідних прав, встановленні строку чинності виключних прав, визначенні змісту особистих немайнових і майнових прав інтелектуальної власності, загальних правил використання інтелектуального продукту й передачі майнових прав іншим особам, засад захисту порушених прав.

Спеціальні правила щодо особливостей створення і використання певного об'єкта вміщені у розділах 36-46 Книги четвертої Цивільного кодексу України, а також у Книзі п'ятій ЦК (розд. 75, 76), в якій врегульовуються договірні відносини з приводу розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності⁵⁶.

Крім Цивільного кодексу, авторське і патентне право регулюються Кримінальним кодексом і Кодексом про адміністративні правопорушення, в яких передбачено відповідальність за порушення авторських прав і патентного права. Їх регламентація передбачена Цивільно-процесуальним кодексом, Господарським кодексом, Господарсько-процесуальним кодексом, Митним кодексом.

Патентні закони багатьох країн за своєю суттю нерівнозначні. Як правило, вони містять основні положення патентного права. Характерні питання, що регулюються цими законами, наступні: умови патентоспроможності винаходів. Закон встановлює коло винаходів, що охороняються, дає визначення новизни, рівня винахідницького мистецтва, промислової придатності, корисності об'єкту патентування;

Патентне право регулюється такими Законами України: «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 р.; «Про

⁵⁶ Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. – Т. 1. – С. 537.

охорону прав на промислові зразки» від 15.12.1993 р.; «Про науково-технічну інформацію» від 23.06.1993 р.

Ст. 489-491 Цивільного кодексу України присвячені регламентації права інтелектуальної власності на комерційне найменування. Комерційне найменування підлягає правовій охороні, якщо воно допомагає відрізнити одну особу серед інших і не вводить в оману споживачів щодо справжньої її діяльності. Право на комерційне найменування виникає з моменту першого використання і охороняється незалежно від подання заявки на нього.

Правове регулювання відносин, пов'язаних з торговельними марками, здійснюється відповідно до ст. 492-500 Цивільного кодексу України та згідно із Законом України від 15.12. 1993 р. «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг».

Комерційна таємниця підлягає комплексній правовій охороні. Так, відносини щодо охорони комерційної таємниці регулюється: главою 46 Цивільного кодексу України; ст. 57, 67; п.1 ст. 68, п. 6, 7 ст. 148 Кримінального кодексу України; окремими статтями Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»; ст. 7 і 9 Закону України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем»; нормативно-правовими актами Держпатенту України.

Слід підкреслити, що протягом останнього десятиліття в Україні відбувався досить інтенсивний процес становлення системи охорони об'єктів інтелектуальної діяльності. На сьогодні система органів регулювання сфери охорони інтелектуальної власності в Україні перебуває в завершальній фазі формування й уже спроможна виконувати свої основні функції. Її регулюють 37 законів і понад 100 підзаконних актів, дія яких поширюється принаймні на 16 самостійних об'єктів авторського права в галузі науки, літератури й мистецтва, три види об'єктів суміжних прав, дев'ять видів промислової власності й на сферу захисту від недобросовісної конкуренції. Однак ефективність системи знижує цілий комплекс проблем, що вимагають невідкладного розв'язання.

Питання для контролю знань з теми 7:

1. Які особливості державного регулювання інтелектуальної діяльності в світі?

2. У чому полягає необхідність нормативно-правового регулювання інтелектуального бізнесу в Україні?

- володіння знаннями, навичками, досвідом, які є унікальними; орієнтація в діловому спілкуванні на партнерські відносини, а не на підпорядкованість;
- зростання професійних переваг із віком;
- свідома спрямованість на отримання морального задоволення від праці, а не тільки на максимізацію доходу;
- зорієнтованість на інновації.

Оскільки творчість виступає відмінною ознакою інтелектуальної праці, управління інтелектуальними трудовими ресурсами фірми можна визначити у якості управління творчим потенціалом, основними напрямками якого є:

- забезпечення фірми необхідними їй інтелектуальними трудовими ресурсами;
- підвищення рівня професіоналізму працівників знань;
- створення належних організаційних, економічних і психологічних умов для ефективної реалізації творчого потенціалу працівників;
- мотивація творців інтелектуальних продуктів.

Таким чином, творча праця, крім спрямованості на створення інтелектуального продукту, несе в собі ще два найважливіших аспекти: в її процесі відбувається відтворення персоніфікованого інтелектуального капіталу; саме це відтворення може бути серйозним мотиваційним фактором. Результатом творчої праці виступає не тільки створення нового інтелектуального продукту, а й інтелектуальний розвиток самої особистості.

13.2. Фактори впливу на мотивацію творців інтелектуальних продуктів

Варто зазначити, що інтелектуальна активність індивіда або групи, тобто активність інтелектуальної, творчої складової трудової діяльності, значною мірою залежить як від умовно-постійних (психологічний тип особистості, природна схильність до фізичної, розумової чи духовної праці, інтелектуальний потенціал тощо), так і змінних факторів, якими можна ефективно управляти з метою удосконалення процесів творчої трудової діяльності на підприємстві. Можна навести *такі групи факторів*:

- *фізико-психологічні* (стан здоров'я, настрій, ситуація в сім'ї);
- *фактори зацікавленості* (перспектива покращення свого статусу на підприємстві, міра співпадіння з особистими

В загальному вигляді, *мотивація* є теоретико-прикладною конструкцією, яка застосовується для опису поведінки людини в тій чи іншій ситуації, зазвичай пов'язаній із трудовою діяльністю в усіх її виявах, і для пояснення причин (як внутрішніх, так і зовнішніх) зміни цієї поведінки⁷⁸.

Мотивація праці – це усвідомлене спонукання до активної трудової діяльності суб'єкта, пов'язане з намаганням задовольнити певні потреби.

Мотивація праці розробників інтелектуальних продуктів є однією з найважливіших умов досягнення інтелектуального бізнесу його виробничих, інноваційних, ринкових цілей. Це обумовлено пріоритетною роллю інтелектуальних ресурсів в економіці знань, що формується, особливостями інтелектуальної праці, спрямування якої на досягнення цілей бізнесу вимагає нових підходів до її організації.

Працівник творчої інтелектуальної праці у процесі роботи не просто створює інтелектуальний продукт, а одночасно збільшує свій власний персоніфікований інтелектуальний капітал, який від нього не відчужується. «Створення наукомісткого продукту, не говорячи вже про інформацію, багато в чому є ідентичним процесу спілкування його виробника з творцями інших знань; цей діалог може бути очним або заочним, але саме засвоєння інформації, одержаної іншими дослідниками, є процесом, тотожним формуванню і набуттю нового знання»⁷⁹. Отже, у процесі творчої праці самовдосконалення співробітника відбувається внаслідок створення інтелектуального продукту.

Відповідно визначимо специфічні характеристики творців інтелектуальних продуктів, а саме:

- здатність до інтерпретації та трансформації знань;
- наявність творчої компоненти праці;
- автономність, прагнення до незалежності від роботодавця; професійна мобільність;
- невіддільність від особистих засобів виробництва;

⁷⁸ Колот А.М. Мотивація персоналу: підручник / А.М. Колот, С.О. Цимбалюк. – К.: КНЕУ, 2011. – С. 21.

⁷⁹ Цюпко І. В. Мотивація творчої інтелектуальної праці у контексті забезпечення конкурентних переваг для виготовлення інноваційної продукції / І. В. Цюпко // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2011. – Вип.21.1. – С. 342-343.

3. Що має за мету правове регулювання інтелектуального бізнесу?

Рекомендована література: [1, 19, 20, 21, 22, 26, 48, 65].

Тема 8. Інформаційне забезпечення інтелектуального бізнесу

План

8.1. Сутність, завдання, цілі інформаційного забезпечення інтелектуального бізнесу.

8.2. Джерела інформаційного забезпечення інтелектуального бізнесу.

8.3. Значення інформаційного забезпечення для розвитку інтелектуального бізнесу.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, інформаційне забезпечення інтелектуального бізнесу, цілі інформаційного забезпечення інтелектуального бізнесу.

8.1. Визначення, завдання, цілі інформаційного забезпечення інтелектуального бізнесу

Створення необхідних умов для здійснення сукупності різноманітних видів інтелектуального бізнесу відбувається у сфері інтелектуальної власності, яка являє собою середовище з внутрішньою єдністю, утворене державою, що охоплює різні галузі народного господарства і в якому досягаються нові, оригінальні та невідомі раніше результати різноманітної інтелектуальної діяльності людини у вигляді об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються чинним законодавством і за своєю природою є нематеріальними.

Інформаційне забезпечення – невід'ємна частина організаційного забезпечення управління інтелектуальним бізнесом.

Інформаційне забезпечення інтелектуального бізнесу розглядається з точки зору наявних інформаційних ресурсів, що використовуються особами, залученими до інтелектуальної діяльності, з метою створення об'єктів права інтелектуальної власності, набуття майнових прав на них та реалізації інтелектуального продукту.

Інформаційне забезпечення інтелектуального бізнесу – це сукупність інформації різного характеру, що призначена для прийняття рішень у сфері інтелектуального підприємництва.

Інформаційне забезпечення не обмежується діяльністю лише зазначених осіб. Інформаційні ресурси сфери інтелектуальної власності використовуються для вирішення різноманітних завдань і розв'язання проблемних питань вченими, фахівцями, представниками інших творчих прошарків нашого суспільства, а також іноземними фахівцями.

Засобами інформаційного забезпечення інтелектуального бізнесу є сукупність технічних пристроїв збирання, накопичення (збереження), обробки та передачі інформації.

Основні завдання інформаційного забезпечення інтелектуального бізнесу:

- постійне поповнення бази даних необхідною інформацією;
- своєчасне забезпечення відповідних споживачів достовірними даними;
- збирання, обробка відомостей про стан і результати роботи об'єктів управління для надання цієї інформації у вищі органи;
- обробка інформації, яка необхідна для аналізу, розроблення прогнозів та прийняття управлінських рішень.

Метою інформаційного забезпечення інтелектуального бізнесу є підвищення ефективності формування та здійснення операцій інтелектуального бізнесу, котрі реалізуються на основі використання сучасних засобів обчислювальної техніки, засобів передачі даних, математичних методів, перспективних комп'ютерних технологій.

8.2. Джерела інформаційного забезпечення інтелектуального бізнесу

Діяльність творців, винахідників і раціоналізаторів вимагає наявності інформаційних ресурсів, необхідних для використання при створенні інтелектуального продукту, який має потенціал перетворитися на об'єкти права інтелектуальної власності, а також для подальшого набуття прав інтелектуальної власності на нього. Такими ресурсами, в першу чергу, є загальні та спеціальні бібліотеки, які представляють собою сховища вітчизняної та іноземної літератури за різноманітною тематикою.

Важливим інформаційним ресурсом є джерела законодавства з питань інтелектуальної власності, об'єднані в загальну нормативно-правову базу з питань інтелектуальної власності (як на паперових, так і на електронних носіях), які забезпечують функціонування сфери інтелектуальної власності в Україні. До них відносяться 8 Кодексів,

вдосконалення механізмів управління і оцінки інтелектуального бізнесу необхідно підсилити роль держави у формуванні і розвитку українського ринку інтелектуальної власності шляхом своєчасного прийняття законодавчих актів, спрямованих на стимулювання інвестицій в інтелектуальну власність і підвищення її частки в господарському обороті підприємств.

Питання для контролю знань з теми 12:

1. У чому полягає сутність та головна мета управління інтелектуальним бізнесом?

2. Назвіть та охарактеризуйте основні складові управління інтелектуальним бізнесом.

3. Який комплекс дій передбачає реалізація механізму управління інтелектуальним бізнесом?

Рекомендована література: [46].

Тема 13. Мотивація розробників (творців) інтелектуальних продуктів

План

13.1. Сутність та особливості мотивації розробників інтелектуальних продуктів.

13.2. Фактори впливу на мотивацію творців інтелектуальних продуктів.

13.3. Мотиваційний механізм розробників інтелектуальних продуктів.

Ключові слова: мотивація, мотивація праці, мотиви, стимули, мотивація розробників інтелектуальних продуктів, чинники впливу на мотивацію, мотиваційний механізм розробників інтелектуальних продуктів.

13.1. Сутність та особливості мотивації розробників інтелектуальних продуктів

Здійснення підприємством будь-якої діяльності, випуск продукції, яка була б конкурентоспроможною на ринках, залежить не тільки від технічного оснащення підприємства, наявності сучасних технологій, чітко поставленої системи контролю якості продукції, маркетингових досліджень ринкового середовища та послідовного впровадження концепції просування товарів на ринки, а й від мотивації розробників інтелектуальних продуктів.

використовувати, продавати, дарувати такі об'єкти); забезпеченість кваліфікованим персоналом; здійснювати облік та вартісну оцінку об'єктів інтелектуального бізнесу, мати своєчасну інформацію про фінансові результати від інтелектуальної власності на підприємстві; контролювати об'єкти інтелектуального бізнесу, володіти інформацією щодо створення і використання інтелектуальної власності на конкурентних підприємствах.

Наведені етапи системи управління інтелектуальним бізнесом не є обов'язковими, тобто кожне підприємство, формуючи свою систему управління інтелектуальним бізнесом, може включати не всі етапи, а тільки найбільш підходящі, враховуючи специфіку своєї діяльності.

Реалізація запропонованого механізму управління інтелектуальним бізнесом підприємств передбачає такий комплекс дій:

1. Перевірка стану, діагностика та забезпечення оптимальними кадровими, інформаційними, науковими, матеріальними ресурсами задля впровадження механізму управління інтелектуальним бізнесом.

2. Усвідомлення керівництвом та донесення до персоналу необхідності формування портфелю конкурентоздатних інтелектуальних продуктів.

3. Урахування основних важелів впливу механізму управління інтелектуальним бізнесом у процесі визначення пріоритетів місії діяльності підприємства.

4. Створення дієвої системної мотивації, що забезпечить єдність цілей підприємства та колективу.

5. Визначення інструментів, урахування факторів та використання важелів впливу на власні фактори виробництва з метою адаптації до нових умов господарювання.

6. Чітка та налагоджена робота механізму саморегуляції безперервного генерування інтелектуальної власності як інструменту отримання прибутку.

7. Концентрація на отриманні запланованого результату та досягненні поставленої мети; постійне удосконалення механізму у процесі роботи.

8. Пошук додаткових резервів щодо підвищення конкурентоздатності продукції, надання послуг за рахунок використання інтелектуальної власності у процесі господарської діяльності.

Підводячи підсумок, можна сказати що управління інтелектуальним бізнесом є досить складним процесом. З метою

10 спеціальних законів, 26 законів і понад 100 підзаконних актів, затверджених Кабінетом Міністрів України або наказами відповідних центральних органів виконавчої влади. Частиною національного законодавства у сфері інтелектуальної власності є також понад три десятки чинних міжнародних та міжурядових договорів і угод⁵⁷ ⁵⁸.

Упорядковані за певними ознаками (структуровані) відомості, які створюються під час виконання функцій, покладених на Державну службу інтелектуальної власності України і заклади, які входять до державної системи правової охорони інтелектуальної власності, складають значну частину інформаційних ресурсів України у сфері інтелектуальної власності. До складу інформаційних ресурсів Державної служби інтелектуальної власності України входять публікації на паперових та електронних носіях.

Публікації на паперових носіях включають офіційні бюлетені «Авторське право і суміжні права» і «Промислова власність», описи до патентів на винаходи і корисні моделі, а також нормативно-правові, методичні та довідкові видання з питань інтелектуальної власності.

Офіційний бюлетень «Авторське право і суміжні права» видається з 2002 р. з періодичністю не менше двох разів на рік однією книгою. Офіційний бюлетень «Промислова власність» видається з 1993 р. з періодичністю двічі на місяць (починаючи з 2007 р.) у двох книгах: Книга 1 «Винаходи, корисні моделі, топографії інтегральних мікросхем» і Книга 2 «Промислові зразки, знаки для товарів і послуг, кваліфіковані зазначення походження товарів».

Опис до патенту на винахід (корисну модель) є найбільш повним і вичерпним джерелом інформації стосовно винаходу (корисної моделі). Опис розкриває суть винаходу (корисної моделі) і підтверджує обсяг правової охорони, визначений формулою винаходу (корисної моделі).

До складу електронних інформаційних ресурсів входять бази даних, інформаційно-довідкові системи і Цифрова патентна бібліотека. Зазначені ресурси більшою частиною складаються з патентно-інформаційних ресурсів, створенням яких займається

⁵⁷ Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування: [практичний посібник] / [Д. Лонг, П. Рей, В.О. Жаров та ін.] – К.: «К.І.С.», 2007. – С. 137.

⁵⁸ Інформаційні ресурси. Офіційний портал Державної служби інтелектуальної власності України. – Режим доступу: <http://sips.gov.ua>

Державне підприємство «Український інститут промислової власності».

В Україні функціонує міцна і ґрунтовна патентно-інформаційна база, створена з метою забезпечення виконання положень чинного законодавства у частині, що стосується проведення експертизи об'єктів промислової власності. Вона охоплює як національну, так і зарубіжну патентну документацію.

Найбільші в Україні інформаційні ресурси (як національної, так і зарубіжної патентної документації), придатні для проведення патентних досліджень, зосереджені у Фонді патентної документації громадського користування філії «Український центр інноватики та патентно-інформаційних послуг» Державного підприємства «УІПВ».

Основними Інтернет-ресурсами державної системи правової охорони інтелектуальної власності вважаються офіційний веб-портал Державної служби інтелектуальної власності України (www.sips.gov.ua), веб-сайт Державного підприємства «Український інститут промислової власності» (www.uipv.org), веб-сайт Українського центру інноватики та патентно-інформаційних послуг (www.iii.ua) і веб-сайт Державного підприємства «Українське агентство з авторських і суміжних прав» (www.uasrg.kiev.ua).

Крім того, до джерел патентної інформації, інформації з питань авторського права, інформації щодо комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності відносяться певні зарубіжні та міжнародні джерела у мережі Інтернет, доступ до низки яких надається як на безоплатній, так і на оплатній основі.

Необхідна інформація експертного та наукового характеру також публікується у різних періодичних вітчизняних і зарубіжних виданнях: спеціалізованому виданні ДСІВУ «Промислова власність у цифрах», журналі «Інтелектуальна власність», журналі «Винахідник і раціоналізатор», «Теорія і практика інтелектуальної власності», «Интеллектуальная собственность. Промышленная собственность» тощо.

Відомості про способи комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, реалізації результатів творчих напрацювань у господарстві та отримання доходів не є такими розповсюдженими, як наведена вище інформація. Джерельна база таких відомостей в Україні досить обмежена нормативно-правовими документами внаслідок того, що ці питання відносяться до сфери діяльності різних органів влади за відсутності загальнодержавного органу координування.

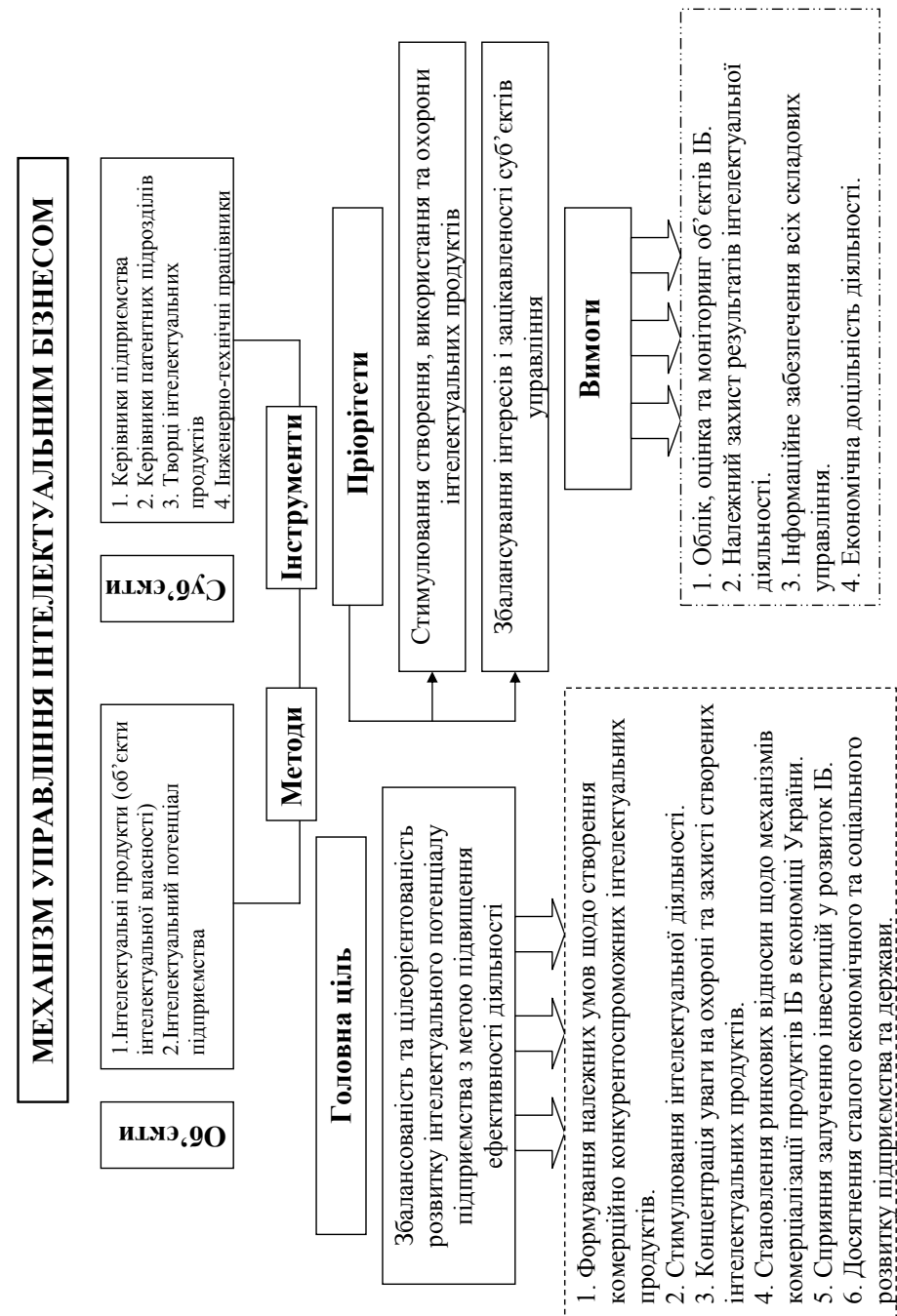

Рис.12.1. Механізм управління інтелектуальним бізнесом

дій, пов'язаних з розпорядженням інтелектуальної власності (а саме купівля, продаж, внесення в статутний капітал, договори комерційної концесії, ліцензійні договори і т.п.).

Слід зазначити, що процеси управління інтелектуальним бізнесом в багатьох компаніях та організаціях не визначені і не формалізовані і, як наслідок, ефективність управлінської діяльності недостатньо висока.

Це підтверджує і практичний досвід у сфері управління інтелектуальним бізнесом, що свідчить про те, що через відсутність відпрацьованих механізмів і процедур управління інтелектуальним бізнесом, незважаючи на прийняття у багатьох організаціях в кінці 1990-х рр. прогресивної ідеології у сфері інтелектуальної діяльності, а також розвиток мотиваційних схем, інституційної бази та відповідної інфраструктури, орієнтованої на комерціалізацію об'єктів інтелектуальної власності, процес управління інтелектуальним бізнесом постійно «натикається» на підводні камені у вигляді невідпрацьованих процедур, неузгодженої документації, дублювання функцій різних підрозділів, низьку інформованість персоналу.

12.3. Механізм управління інтелектуальним бізнесом та його основні елементи

Впровадження механізму управління інтелектуальним бізнесом повинно сприяти всеосяжному залученню в господарський оборот наявних на підприємстві об'єктів інтелектуальної власності, збільшенню темпів оновлення їх структури при забезпеченні захисту інтересів як творців інтелектуальних продуктів, так і власників прав – самого підприємства та орієнтації на кінцеві комерційні результати.

Застосування механізму управління інтелектуальним бізнесом має за мету забезпечення реалізації монопольних прав на результати інтелектуальної діяльності та збільшення доходів від підвищення якості чи зниження собівартості продукції, розширення ринків збуту, підвищенню ефективності та результативності діяльності.

Складові реалізації механізму менеджменту інтелектуального бізнесу на підприємстві зображена на рис. 12.1.

Для того, щоб ефективно використовувати об'єкти інтелектуального бізнесу, підприємству необхідно мати повний правовий захист об'єктів (для отримання повного дозволу

8.3. Значення інформаційного забезпечення для розвитку інтелектуального бізнесу

В умовах сьогодення, на тлі швидкого розвитку процесів інформатизації та комп'ютеризації, проблема інформаційного-аналітичного забезпечення інтелектуального бізнесу набуває досить важливого значення.

У діяльності сучасних підприємств передача інформації, використання сучасних інформаційних технологій є неодмінним і першорядним фактором ефективного функціонування. При цьому особливе значення набуває забезпечення оперативності та достовірності відомостей. Інформація відіграє важливу роль у наданні відомостей для прийняття управлінських рішень і є одним з факторів, що забезпечують зниження витрат виробництва і підвищення його ефективності. Необхідною також є інформація про виникнення в ході виробництва відхилень від планових показників, що вимагають прийняття оперативних рішень.

Істотну роль у прийнятті рішень відіграє науково-технічна інформація, що містить нові наукові знання, відомості про винаходи, технічні новинки своєї фірми і фірм-конкурентів. Це безперервно поповнюваний загальний фонд і потенціал знань і технічних рішень, практичне і своєчасне використання якого забезпечує фірмі високий рівень конкурентоспроможності.

Інформація є основою для підготовки відповідних доповідей, звітів, пропозицій для вироблення і прийняття управлінських рішень.

Зміст кожної конкретної інформації визначається потребами управлінських ланок і вироблюваних управлінських рішень. До інформації пред'являються певні вимоги: стислість, чіткість формулювань, своєчасність надходження; задоволення потреб конкретних керуючих; точність і достовірність, правильний відбір первинних відомостей, оптимальність систематизації і безперервність збору і обробки інформації.

Важливу роль у використанні інформації відіграють способи її реєстрації, обробки, накопичення та передачі; систематизоване зберігання і видача інформації у необхідній формі; виробництво нової числової, графічної та іншої інформації

З огляду на можливості реалізації інноваційних процесів в Україні формування інформаційного середовища інтелектуального бізнесу доцільно почати з створення інтегрованої інформаційної

системи, яка вже на першому етапі дозволить володіти інформаційними ресурсами та забезпечить їх ефективне використання.

Розвиток технологій призводить до ускладнення процесів виробництва, прискорення процесу прийняття управлінських рішень. Прогрес економіки сьогодні багато в чому визначається передовими інформаційними технологіями. У найбільш розвинених країнах, що переходять від індустріального до інформаційного суспільства, стрімкий розвиток інформаційних технологій проявляється в посиленні інформаційного забезпечення в економіці й управлінні, а також у постійній диверсифікованості інформаційного сектора. Все це свідчить про важливу роль інформаційного забезпечення у розвитку інтелектуального бізнесу.

Питання для контролю знань з теми 8:

1. Охарактеризуйте поняття інформаційного забезпечення інтелектуального бізнесу.

2. Назвіть цілі та завдання інформаційного забезпечення інтелектуального бізнесу.

2. Перерахуйте основні джерела інформаційного забезпечення інтелектуального бізнесу.

3. Яку роль відіграє інформаційне забезпечення у сфері інтелектуального бізнесу? Наведіть приклади.

Рекомендована література: [16].

Тема 9. Ідеї для розвитку інтелектуального бізнесу.

Конкуренція на ринку інтелектуального бізнесу

План

9.1. Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт.

9.2. Ідеї, відбір та оформлення ідей на шляху до створення інтелектуального продукту.

9.3. Конкуренція на ринку інтелектуального бізнесу.

Ключові слова: інтелектуальна власність, інтелектуальний продукт, інтелектуальний актив, ідея, відбір ідей, оформлення ідей, конкуренція, конкуренція на ринку інтелектуального бізнесу, недобросовісна конкуренція.

– збереження інформаційної інфраструктури науково-дослідних робіт, а також захист інтелектуальної власності і підтримання її прав;

– розробка та реалізація програм розвитку територій з високою концентрацією науково-технічного потенціалу;

– створення інститутів розвитку, що здатні забезпечити залучення інвестицій у розвиток інтелектуальної сфери;

– формування механізмів реалізації пріоритетів структурної модернізації економіки на основі випереджаючого розвитку нового технологічного укладу, формування сучасних виробничо-технологічних структур з потенціалом росту на сучасному ринку.

12.2. Структура управління інтелектуальним бізнесом

Дуже істотною умовою ефективного управління інтелектуальним бізнесом є формалізація процесу управління – визначення функцій, послідовності їх виконання, керуючих факторів і ресурсів, а також учасників процесу.

Структуру управління інтелектуальним бізнесом мають визначати такі пріоритетні завдання:

– розвиток інтелектуального бізнесу, що включає планування та реалізацію, сприятливе середовище та мотивацію працівників;

– аналіз ринку, який складається з можливостей, конкурентів та порушників (наприклад патентних прав);

– захист прав інтелектуальної власності, охоплюючий правовий захист, комерційні таємниці та дисциплінарні стягнення;

– обмін об'єктами інтелектуального бізнесу, що включає купівлю, продаж, трансфер технологій та спільні НДДКР.

Розвиток інтелектуального бізнесу передбачає його планування, організацію, реалізацію поставлених завдань. Йдеться про створення таких умов на підприємстві, які будуть сприяти інтелектуальній творчості та впровадженню нових науково-технічних розробок, їх облік та використання у виробництві.

Аналіз ринку передбачає виявлення можливостей та рівня інтелектуального ресурсозабезпечення своїх конкурентів, постійний моніторинг свого ринку з ціллю виявлення порушників.

Захист прав інтелектуальної власності передбачає отримання певних охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності та певні дії відносно правопорушників.

Обмін інтелектуальної власності являє собою повний комплекс

Ключові слова: управління, управління інтелектуальним бізнесом, структура управління інтелектуальним бізнесом, механізм управління інтелектуальним бізнесом, елементи механізму управління інтелектуальним бізнесом.

12.1. Основні аспекти управління інтелектуальним бізнесом

Управління інтелектуальним бізнесом можна розглядати у трьох площинах:

- управління як процес, тобто перетворення одного результату творчої діяльності в інший;
- управління як функція – тобто цілеспрямований інформаційний вплив на людей (в першу чергу на творців інтелектуальних продуктів), що здійснюється з метою направити їх дії і отримати бажані результати;
- управління певною структурою, що здійснює розроблення або використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Управління інтелектуальним бізнесом – це система стратегічно пов'язаних між собою методів і засобів спрямована на творчу діяльність новаторів, виявлення резервів досягнення високих результатів, збільшення вартості та результативності інтелектуального бізнесу.

Головною метою управління інтелектуальним бізнесом є забезпечення ефективного розвитку та реалізації інтелектуального потенціалу підприємств.

У цих умовах першочерговими завданнями впровадження механізму управління інтелектуальною власністю є⁷⁷:

- різке збільшення інвестицій на наукові дослідження, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи і на людський потенціал;
- розвиток і розповсюдження ключових технологій сучасного й новітнього технологічних укладів, що здатне забезпечити підприємствам конкурентні переваги;
- створення регіональної інфраструктури, що забезпечує комерціалізацію результатів НДДКР;

⁷⁷ Арабаджиев С. И. Высокотехнологичное производство – основной вектор структурной модернизации экономики Сибири / С. И. Арабаджиев // Вестник ОГУ. – 2008. – № 80 (январь) – С. 63.

9.1. Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт

Сучасна ринкова інтелектуальна економіка – це змішана економіка, в якій інтелектуальний продукт створюється під впливом власних ринкових зусиль, які спрямовують підприємницьку активність на зростання інтелектуального капіталу. На цій основі інтелектуальний бізнес – це відповідний вид діяльності з метою отримання доходу за результатами комерціалізації інтелектуального продукту. Він передбачає повну самостійність щодо прийняття господарських рішень та відповідну відповідальність за результатами цих рішень.

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність», інновації – це новостворені (засновані) і/або вдосконалені конкурентоздатні технології, продукти або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного та іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і/або/ соціальної сфери⁵⁹.

Основою будь-якої інновації, як правило, є інтелектуальна власність. Особливої актуальності набувають питання сутності та об'єктів права інтелектуальної власності в умовах сучасної законодавчої бази, трансформації інтелектуальної власності в інноваційний продукт⁶⁰.

Поняття «інтелектуальна власність» охоплює три основні складові:

- інтелектуальний продукт – продукт творчої діяльності, що має значення для певного, інтелектуально підготовленого кола осіб;
- інтелектуальна власність – сукупність прав особи на результати інтелектуальної, творчої діяльності;
- нематеріальний актив – цінності, що належать підприємству, у вигляді патентів, технологічних та технічних новітніх досягнень,

⁵⁹ Про інноваційну діяльність: закон України // Інтелектуальна власність. – 2002. – № 18. – С. 63–70.

⁶⁰ Волков О. І., Денисенко М. П., Гречан А. П. та ін. Економіка та організація інноваційної діяльності: Підручник (третє видання). – К.: Центр учбової літератури, 2007. – С. 566.

інших об'єктів інтелектуальної власності⁶¹.

Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт здійснюється за такими етапами⁶²:

- вибір варіанта створення нового виробу або нової продукції (на основі дієздатної моделі, розробки принципово нового виробу або нової продукції);

- генерація і відбір найбільш вдалих ідей щодо створення нового виробу або нової продукції;

- фільтрація (відбір) ідей вилучення непридатних для подальшого розгляду;

- кінцевий вибір ідей;

- етап НДДКР і створення конструкторського прототипу;

- створення продукції для дослідження в ринкових умовах;

- реалізація більш масштабних планів: модифікація виробів та їх дрібносерійне виробництво або модифікація продукції та її обмежене виробництво; освоєння ринку та його сегментів; визнання, що ідея була хибною; припинення виробництва;

- зустрічне рішення про випуск нового виробу та його серійне або масове виробництво, або виробництво нової продукції у великих розмірах.

Слід відмітити, що інноваційний процес спрямований на отримання кінцевого продукту, яким є інноваційний продукт. В основу цього процесу покладена трансформація інтелектуальної власності в кінцевий продукт інноваційної діяльності, яку можна здійснити лише в інноваційному процесі.

9.2. Ідеї, відбір та оформлення ідей на шляху до створення інтелектуального продукту

В сучасних умовах інтелектуальний бізнес все частіше витісняє фізичну працю. Не дивно, що дану сферу економіки прийнято вважати однією з найбільш перспективних. Серед форм інтелектуальної діяльності можна назвати бухгалтерію, аудит, моніторинг, аналіз діяльності підприємства, експертні дослідження та ін. А також надання таких послуг, як професійні консультації, в тому

⁶¹ Интеллектуальная собственность в Украине: правовые основы и практика. – Т.4: Оценка интеллектуальной собственности / Под. ред. А. Б. Бутник-Сиверского. – К., 1999. – С. 12.

⁶² Бутнік-Сіверський О. Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт // Інтелектуальний капітал. – 2003. – № 5. – С. 9.

- вести відкриту, тобто прозору діяльність. Для цього необхідні бухгалтерська звітність та робота зі засобами масової інформації.

- важливу роль відіграє внутрішня політика, що проводиться в тій країні, в якій знаходиться підприємство. Для вкладів інвестори вибирають найбільш стабільні країни.

- ефективний захист прав інтелектуальної власності – це важливий інструмент для залучення інвестицій в інтелектуальний бізнес, передачі технологій і «ноу-хау», дотримання законних прав українських правовласників. У середньо- і довгостроковій перспективі це приверне увагу інвесторів, сприятиме розвитку української економіки. Згідно зі статистикою, 56,5 млн. з 218 млн. робочих місць в країнах-членах ЄС прямо створюються підприємствами, які ефективно захищають інтелектуальну власність; одночасно заробітна плата співробітників таких підприємств в середньому на 40% вище, ніж їхніх колег з інших сфер⁷⁶.

- істотним чинником залучення інвестицій є співвідношення прибутку і ризику. Частина інвесторів вибирають менший ризик і погоджуються на менший прибуток. Частина інвесторів виберуть більш високу прибутковість вкладень, незважаючи на підвищені ризики.

Питання для контролю знань з теми 11:

1. Що є інвестиціями в інтелектуальний бізнес? Що може бути джерелом таких інвестицій?

2. Які є напрями інвестицій в інтелектуальний бізнес? У чому полягає їх сутність?

3. Назвіть основні умови залучення інвестицій в інтелектуальний бізнес.

Рекомендована література: [33, 34, 38].

Тема 12. Механізм управління інтелектуальним бізнесом

План

12.1. Основні аспекти управління інтелектуальним бізнесом.

12.2. Структура управління інтелектуальним бізнесом.

12.3. Механізм управління інтелектуальним бізнесом та його основні елементи.

⁷⁶ <http://newsprolife.com.ua/evrosoyuz-pomozhet-zashhitit-intellektualnuyu-sobstvennost-v-ukraine>

- придбання інтелектуальних продуктів у матеріальній формі (проектно-кошторисної документації, програм, методик, «ноу-хау»);
- вкладень у людський капітал, тобто витрат на освіту, підготовку та перепідготовку кадрів, навчання тощо.

Інвестиції в інтелектуальний бізнес здійснюються за такими напрямками (рис. 11.1):

Рис. 11.1. Напрями інвестування в інтелектуальний бізнес

В залежності від економічної ситуації обирається вид інвестицій, які здатні забезпечити стратегічні інноваційні ідеї реальним тактичним етапом їх виконання. На даний час, відмічається активізація залучення інтелектуальних інвестицій в соціально-економічних циклах розвитку країни.

11.3. Умови залучення інвестицій в інтелектуальний бізнес

Для залучення інвестицій підприємство, яке займається інтелектуальною діяльністю, повинно:

- мати добре відпрацьований і перспективний план діяльності на майбутнє. Інвестори хочуть знати, що їх вклади принесуть прибуток.
- мати хорошу репутацію в суспільстві. Інвестуючи в «тіньове» підприємство, інвестори ризикують залишитися без прибутку, тому вибирають тільки ті підприємства, які викликають довіру.

числі юридичні, психологічні, медичні, консалтингові, економічні, фінансові. Все це може стати прекрасною ідеєю для реалізації інтелектуального бізнесу в мережі Інтернет та в реальному житті. Проведення семінарів, бізнес-тренінгів – все, що допоможе зробити своє відкриття, займатися тим, що поки що не пізнано.

Безперечно, позитивно впливає на розвиток інтелектуального бізнесу і неграмотність більшості населення. Саме з цієї причини велика кількість людей потребує отримання консультацій досвідченого фахівця. Величезна кількість людей потребують послуг інтелектуального бізнесу внаслідок невдалих спроб з'ясування своїх прав, свобод, статусів, гарантій та інших можливостей.

Отож, Ви вирішили створити інтелектуальний продукт. Першим етапом цього процесу є *відбір ідей*. Виникає питання – де взяти ці ідеї? Адже спочатку певна інновація виникає й існує у вигляді ідеї, викладеної з тим чи іншим ступенем глибини. Ціль новатора-винахідника полягає у просуванні своєї ідеї і впровадженні у виробництво, причому економічна доцільність (одержання прибутку чи навіть покриття витрат) його цікавить не завжди. Отже, потрібне джерело ідей та вміння їх підбирати і «відсіювати».

Ідеї можуть мати різне походження. Джерелами таких ідей виступають: бачення винахідника; сигнали ринку; логіка розвитку галузі; результати наукових досліджень; дії конкурентів.

Інформаційними джерелами при створенні нових інтелектуальних продуктів можуть бути: інформація від клієнтів, у тому числі – отримана за допомогою вивчення їх думки і спеціальних опитувань; інформація, отримана з періодичних видань, відвідувань ярмарок, виставок, конференцій; інформація, отримана при здійсненні порівняльного аналізу продукції, технології і методів роботи конкурентів (з використанням прийомів бенчмаркетингу); надходження раціоналізаторських пропозицій, в тому числі шляхом організації гуртків якості, груп «мозкової атаки»; інформація про імпорту техніки і технологій.

В умовах підприємства дуже часто відбір ідей на першому етапі проводиться експертами. Це кабінетна процедура. У якості інструмента для відбору ідей може бути запропонований набір запитань, які виконують роль сита. Якщо не отримано позитивної відповіді хоча б на одне запитання, то така ідея найчастіше відкидається. Ідеї, що залишилися, передаються на наступний етап і т.д.

Етап 2. Оформлення ідеї. Хибною є думка, що покупці згодні купувати «голу» ідею. Вона мусить бути викладена на папері у певній послідовності.

Традиційно підприємці готові працювати із готовими бізнес-планами. Простішою формою є так звана «інноваційна пропозиція». Обов'язковою графою бізнес-планів інноваційних пропозицій є «наявність патентів та ліцензій». Ваша ідея може бути оформлена у вигляді патенту, адже цей документ може бути предметом продажу. В Україні ринок патентів і ліцензій наразі знаходиться у стадії формування, а в світовій практиці – це нормальне явище. Але навіть запатентовані науково-технічні новинки використовуються у світі лише на 3–5 %. А в процесі подолання шляху від ідеї до її втілення у товар «відсів» ще більший: з кожних 100 ідей розробляється не більше однієї, з кожних 100 нових товарів, у яких втілені нові ідеї, ринок відкидає понад 90 %.

9.3. Конкуренція на ринку інтелектуального бізнесу

Головною ланкою у механізмі передачі і розповсюдження знань, перетворення ідеї на інтелектуальний продукт є розвиток цивілізованого інтелектуального ринку, який на сьогодні, завдяки, масовому характеру інтелектуальних продуктів стає головним узгоджувальним елементом у розповсюдженні останніх.

Розвиток та становлення інтелектуального ринку України на сьогодні прямо залежить від формування цивілізованого конкурентного середовища. Для суб'єктів ринку головним є найефективніше використання вкладених у виробництво ресурсів та пропозиція на ринок кращих, ніж у конкурентів, товарів.

Зв'язок конкуренції з продукцією інтелектуального інформаційного ринку є діалектичним. Конкурентна боротьба, яка загострюється, викликає необхідність інтелектуальної діяльності, яка інтенсифікує цей процес. Чим гостріша конкуренція, тим у виробників менше відкладених «про запас» наукових ідей. На відміну від привнесених ззовні інтелектуальних продуктів, в більшості нежиттєдіяльних, які потребують постійної адміністративної підтримки та стимулювання, конкуренція постійно відтворює внутрішній інтерес до інтелектуальної діяльності. Він є досить ефективним, оскільки виникає у процесі взаємодії інтересів суб'єктів ринку в умовах, які потребують відповідної реальної відповідальності за свої дії.

роду науково-дослідницьких, інжинірингових та консалтингових фірм. Таку форму інтелектуальних інвестицій відносять до інновацій.

Більшість країн з ринковою економікою мають у своєму розпорядженні в інтелектуальній сфері цілий ряд установ, які функціонують за рахунок субсидій з боку фірм та окремих приватних осіб. Такі недержавні фонди, асоціації, центри, університети та коледжі називають неприбутковими закладами, а фірми та приватних осіб, які виступають у ролі інвесторів, – донорами. Подібний альтернативний бюджетному та підприємницькому сектор економіки, через який здійснюються інтелектуальні інвестиції, як правило, має благодійні цілі. Результатом діяльності таких закладів в інтелектуальній сфері є покращення життєвого рівня окремих верств населення, а отже, виграш суспільства в цілому.

Інвестиції в інтелектуальний бізнес є недешевим задоволенням. Жоден інвестор не погодиться вкладати свої гроші (часто величезні суми), якщо не буде впевнений на 100 % в тому, що отримає колосальний прибуток. Часто переконливим аргументом виступає охорона інтелектуальної власності, яка служить прискорювачем в просуванні інтелектуальної діяльності. Як приклад, можна згадати про Японію, темпи технічного розвитку якої можна сміливо співвіднести з інтелектуальною власністю і, перш за все, з патентною системою.

На сьогоднішній день інтелектуальна власність виступає одним з основних інструментів в управлінні інтелектуальним бізнесом. І найбільше – в Європі і США. Це і допомога при прийнятті рішень про злиття компаній, створення об'єднаних підприємств, інвестування в інтелектуальні проекти.

11.2. Види інвестицій в інтелектуальний бізнес

Основним об'єктом інвестування в інтелектуальний бізнес є наукомістка продукція у різних її видах. *Інвестиції в інтелектуальний бізнес можуть здійснюються у вигляді:*

- придбання виключних прав користування на об'єкти інтелектуального бізнесу (купівля патентів, ліцензій на винахід, промислові зразки);

- придбання інформаційних послуг через наймання різного роду спеціалістів, вчених і практиків за контрактом чи у вигляді разового придбання інформаційних послуг (консультування, експертиза, рекомендації та ін.);

– рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності);

– майнові права, що впливають з авторського права, досвіду та інші інтелектуальні цінності;

– сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»);

– права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також іншими майнові права;

– інші цінності.

Однією зі складових інвестиційного ринку є ринок інтелектуальних товарів і послуг. Об'єктом цього ринку виступає особливий товар – інтелектуальна власність індивідуума чи колективу⁷⁵.

Залежно від виду, інтелектуальна власність по-різному реалізується на ринку інтелектуальних товарів і послуг. У більшості випадків інтелектуальні товари та послуги стають об'єктом інвестицій, однак вони можуть бути реалізовані й на споживчому ринку. Інвестор придбає інтелектуальні товари та послуги для використання в інвестиційній (підприємницькій) діяльності з метою подальшого отримання доходу. Тому вкладення в інтелектуальну власність можуть носити назви *інтелектуальних інвестицій*.

Інвестиції в інтелектуальний бізнес уявляють собою вкладення в об'єкти інтелектуальної власності, що впливають з авторського права, винахідницького і патентного права, права на промислові зразки і корисні моделі.

Фінансування інвестицій в інтелектуальний бізнес може здійснюватися за рахунок таких джерел: бюджетних асигнувань і коштів державних підприємств; приватного капіталу (юридичних і фізичних осіб); спонсорських коштів.

Щодо першого з перелічених джерел, то воно здійснюється державою з метою підвищення інтелектуального потенціалу суспільства. Інвестиції до науково-дослідницької діяльності реалізуються у вигляді венчурних проектів, через створення різного

⁷⁵ Литвин О. В. Об'єкти права інтелектуальної власності як інвестиції в підприємницьку діяльність // Промислова гідраліка і пневматика. – 2006. – № 1. – С. 3.

Таким чином, *конкуренція у сфері інтелектуального бізнесу* є базою для виникнення та відтворення творчої активності, інтенсифікації виробництва та піднесення його на новий якісний рівень. Слід зазначити, що конкурентна боротьба в інтелектуальній сфері не завжди йде законними напрямками, а саме: «скупка мізків», промислове шпигунство, «піратська продукція» та інше. Існує широке коло проблем, пов'язаних з недобросовісною конкуренцією на ринку інтелектуальних продуктів.

Великі проблеми в цій сфері виникають з приводу існування піратської (неліцензійної) продукції та особливостей перебігу цих процесів на ринку об'єктів інтелектуальної власності.

Протягом декількох останніх років (починаючи з 1993 р.) були введені заходи щодо захисту інтелектуальної продукції від недобросовісної конкуренції, які відповідали західним стандартам. Але вони не дали бажаних результатів через високий рівень недобросовісної конкуренції на ринку об'єктів інтелектуальної власності, широке розповсюдження піратської продукції, неліцензійних товарів, відсутністю традицій у вирішенні подібних проблем. Хоча слід відзначити, що проблеми недобросовісної конкуренції в інтелектуальній сфері обговорюються дуже активно, але відома лише незначна кількість оздоровчих ініціатив. За оцінками спеціалістів, у відомчих органах Державного патенту розглядався лише 1 % випадків, кваліфікованих як «ultimo ratio» (піратство)⁶³.

Тому у процесі розвитку ринкових перетворень у сфері інтелектуального бізнесу найважливішим на сьогодні є створення певних умов для припинення недобросовісної конкуренції. Вони повинні бути спрямовані проти таких дій, які здійснюються в ході торгівлі або промислової діяльності підприємців, що суперечать чесній практиці господарської діяльності, а саме:

- дії, які здатні викликати змішання із продукцією або послугами промислової чи торгової діяльності підприємств інших суб'єктів господарювання;
- хибні твердження, здатні дискредитувати продукцію або послуги промислової чи торгової діяльності підприємств;
- інформація або твердження, які здатні ввести публіку в оману щодо характеру, способу виготовлення, якості, придатності чи кількості продукції або послуг;

⁶³ Патентное дело. Дайджест российской и зарубежной прессы. – 1996. – №8–9. – С. 9.

– дії, спрямовані на неправомірне привласнення, розкриття або використання комерційної таємниці та інші⁶⁴.

«Піратство» у сфері інтелектуальної власності отримало надзвичайно широке розповсюдження. Існує думка, що відмінна особливість наших конфліктів від західних з приводу використання об'єктів інтелектуальної власності пов'язана з відсутністю в Україні відповідних механізмів примусового використання патентних та ліцензійних норм та із правовим нігілізмом українського бізнесу. Ми вважаємо, що насправді йдеться про певною мірою законні, витончені заходи відняття грошей у держави, чи один у одного окремими особами або групами осіб, тобто саме про зловживання правами, а також банальне ігнорування чужих прав.

Проілюструємо найтипівіші ситуації недобросовісної конкуренції на ринку об'єктів інтелектуальної власності України. Розвиток приватного бізнесу в кінці 80-х рр. почався з індивідуальних підприємств, які займалися нелегальним копіюванням аудіокасет. У наш час продаж та прокат нелегальних копій набув дуже великого розмаху. Сьогодні типова ситуація, коли нові фільми, права на демонстрацію яких мають лише кінотеатри, копіюються «піратами» та продаються на відеокасетах (наприклад копії фільму «Титанік»). Лише у Москві (Росія є найбільшим експортером нелегальної продукції, яка надходить в Україну) сотні таких фірм. Ще одна форма «піратства» – показ кабельним телебаченням копій фільмів декілька разів на добу. Нікого не хвилює, що дозволено, а що заборонено, оскільки відсутні кола, які б були зацікавлені у судовому розгляді таких порушень⁶⁵.

Подібна ситуація спостерігається і на ринку програмного забезпечення. До 95% програмного забезпечення для персональних комп'ютерів в Україні є контрафактними. Для порівняння: такий же рівень неліцензійного використання програмного забезпечення, за даними агенції В5А, у В'єтнамі складає 99 %, у Китаї – 96 %, в Омані – 95 %, у середньому по країнах СНД – 95 %, крім Росії (91 %).

⁶⁴ Всемирная организация интеллектуальной собственности. – Женева. – 1995. – С. 7.

⁶⁵ Хрустальова В. Проблеми становлення цивілізованого конкурентного середовища на інтелектуально-інформаційному ринку України // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – К., 2000. – № 1. – С.121.

виключних правочинностях: «забороняти» і «дозволяти», в такому разі буде присутня правочинність лише з використання (розпорядження). Це особливо важливо враховувати, коли право на інтелектуальну власність є внеском до статутного фонду в обмін на корпоративні права.

Питання для контролю знань з теми 10:

1. Які Ви знаєте етапи розробки проекту інтелектуального бізнесу?

2. Яким чином розвинуті країни розв'язують проблему передачі і використання результатів інтелектуальної праці?

3. Назвіть та охарактеризуйте способи комерціалізації продуктів інтелектуального бізнесу.

Рекомендована література: [55, 61, 64].

Тема 11. Інвестиції в інтелектуальний бізнес, їх види, переваги та недоліки

План

11.1. Сутність та значення інвестицій в інтелектуальний бізнес.

11.2. Види інвестицій в інтелектуальний бізнес.

11.3. Умови залучення інвестицій в інтелектуальний бізнес.

Ключові слова: *інвестиції, інвестиції в інтелектуальний бізнес, види інвестицій, умови залучення інвестицій в інтелектуальний бізнес.*

11.1. Сутність та значення інвестицій в інтелектуальний бізнес

У ст. 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. дається таке визначення інвестицій: *«Інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект⁷⁴»*.

Такими цінностями можуть бути:

– кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери;

⁷⁴ Закон України «Про інвестиційну діяльність». – Закони та постанови. – К., 1992.

власність» як до права використання результату інтелектуальної діяльності⁷³.

Можливі два основні шляхи комерціалізації проектів інтелектуального бізнесу: 1) безпосередня комерціалізація через передачу (продаж) прав на об'єкти інтелектуального бізнесу, як інтелектуальні продукти; 2) опосередкована комерціалізація шляхом продажу інтелектуальних продуктів, у виробництві яких використано об'єкти інтелектуальної власності.

Комерціалізація через використання об'єктів інтелектуального бізнесу у власному виробництві вважається найбільш вигідною у зв'язку з тим, що прибуток від продажу інтелектуального продукту залишається у власника об'єктів інтелектуального бізнесу.

Комерціалізація об'єктів інтелектуального бізнесу виникає при використанні результатів інтелектуальної діяльності на умовах укладання договорів, наприклад, між співавторами патенту; між власниками патенту й авторами у зв'язку з виплатою винагороди за використання об'єкта промислової власності; між власниками патенту під час комерційної реалізації інтелектуального продукту та ін. Договори про передачу права власності, як зазначено чинним законодавством України, слід здійснювати у письмовій формі і зареєструвати у чинному порядку.

Згідно з чинним законодавством України про охорону прав інтелектуальної власності комерційну реалізацію прав на результати інтелектуальної діяльності в повному обсязі або частково власник охоронного документа здійснює шляхом передачі прав власності або видачі дозволу на його використання шляхом укладення ліцензійного договору.

За ліцензійним договором власник, наприклад, патенту (ліцензіар) надає своєму контрагенту (ліцензіату) право на використання патенту в зазначених межах своїх прав. Залежно від обсягу переданих прав розрізняють договір виключної і невиключної ліцензії.

При наданні виключних прав застосовується тріада правочинностей – володіння, користування і розпорядження. Враховуючи нематеріальний характер результатів інтелектуальної діяльності, ряд спеціалістів розглядають власність на об'єкти творчої діяльності не як класичну тріаду правочинностей власника, а в інших

⁷³ Станіславик О. В. Комерціалізація результатів інноваційної діяльності / О. В. Станіславик, К. В. Ковтуненко // Праці Одеського політехнічного університету. – 2011. – № 2. – С. 304.

Щодо країн з розвинуеною ринковою економікою, де існують тривалі традиції боротьби з піратською продукцією, то найнижчий рівень піратства спостерігається у США – 28 %⁶⁶.

За останні роки положення на українському ринку трохи покращилося, але це завдяки активній політиці провідних західних та вітчизняних фірм, які виходять на український ринок з широким спектром послуг, а також технічних засобів захисту свого продукту, які передбачають створення за допомогою апаратних або програмних засобів штучних перешкод, що ускладнюють розповсюдження програмного продукту без дозволу автора, а саме використання апаратних ключів, що встановлюють на порти комп'ютера, дистрибутивних та ключових дискет, жорсткої прив'язки програми до конкретної електронної обчислювальної машини, індивідуальних кодів та паролів законних користувачів та інше.

Щодо книжкового ринку, для якого відсутня офіційна статистика, за приблизними оцінками до 50 % всіх видань, які користуються масовим попитом, є піратською продукцією.

До товарних знаків ставлення таке ж, як і до інших об'єктів інтелектуальної власності. Наочним прикладом є продаж спиртних напоїв. За даними західних спеціалістів, до 70% продажу європейського лікеру з італійською маркою «Амаретто», що продається у країнах Східної Європи та в Україні, є підробкою. В Україні діє велика кількість підпільних виробників, які незаконно використовують чужі об'єкти інтелектуальної власності.

Захист інтелектуальних продуктів від недобросовісної конкуренції здійснюється шляхом правового (адміністративного) захисту та економічних заходів. Правовий захист інтелектуальної власності передбачає установлення примусових форм її охорони, захист прав її використання, гарантію реалізації прав авторів (суб'єктів) за допомогою широкого використання процедури розгляду суперечок, і, в разі необхідності, застосування до піратів громадянських та кримінальних санкцій. Хоча, Закон України «Про авторські та суміжні права» передбачає відповідальність за піратство, але, на відміну від Росії, у нас поки що не постраждав ніхто⁶⁷.

⁶⁶ Как убить дракона? // Бизнес. – 1998. – №11 (270). – С. 76.

⁶⁷ Закон України «Про авторське та суміжні права» // Галицькі контракти. – 1997. – № 8. – С. 48.

Слід зазначити, що на сьогодні спеціалісти вказують сумніви щодо ефективності законодавчих заходів боротьби з цим явищем в Україні, враховуючи економічну ситуацію. Законодавчим шляхом, а особливо тими заходами, яким це проводиться в нашій країні, піратство в Україні неможливо викоринювати, ними можливо лише загнати торговців піратською продукцією «з лотків на квартири або в підвороття».

З вищевикладеного видно, що найбільшим успіхом користуються контрафактні товари там, де спостерігається дефіцит оригінальної продукції, відсутній відповідний захист об'єктів інтелектуальної власності та досить складна соціально-економічна ситуація. Досить розповсюджена теза, що ступінь цивілізованості країни визначається ступенем розвитку інтелектуальної сфери, існуванням в ній ринкових відносин, а також захистом прав на об'єкти інтелектуальної власності. Тому стан, який склався сьогодні на інтелектуальному ринку України, можна розглядати не лише як використання чужих досягнень, а й як наслідок нерозвиненого, ринку ІБ та недосконалості механізмів його регулювання, правових можливостей захисту інтелектуальної продукції.

Таким чином, у руслі ринкових перетворень, інтегрування України у світове господарство вирішення проблеми усунення недобросовісної конкуренції в інтелектуальній сфері є вкрай важливим.

Питання для контролю знань з теми 9:

1. Розкрийте сутність етапів трансформації інтелектуальної власності в інноваційний продукт.
2. Що може виступати інформаційними джерелами при створенні інтелектуальних продуктів?
3. У чому полягає особливість конкуренції на ринку інтелектуального бізнесу?

Рекомендована література: [34, 53].

Тема 10. Розробка і комерціалізація проектів інтелектуального бізнесу

План

- 10.1. Розробка проектів інтелектуального бізнесу.
- 10.2. Зарубіжний досвід процесу комерціалізації продуктів інтелектуальної діяльності.

Механізм комерціалізації об'єктів інтелектуального бізнесу – це сукупність умов, правил, процедур, що супроводжують рух інтелектуального капіталу на шляху до отримання продукту.

Способи комерціалізації проектів інтелектуального бізнесу наведено на рис. 10.2.

Рис. 10.2. Способи комерціалізації проектів інтелектуального бізнесу

Зауважимо, що для менеджера інтелектуальний капітал має два основних компоненти: людський капітал та інтелектуальні ресурси. Людський капітал чи інтелектуальна сила створюють інновації, і те, що можна описати й ідентифікувати, стає інтелектуальними ресурсами. Деякі інтелектуальні ресурси, звичайно ті, що мають більший комерційний потенціал, отримують правову охорону і стають інтелектуальною власністю. Відзначимо, що головною ознакою інтелектуального продукту, що має потенціал комерціалізації, є віднесення його до категорії «інтелектуальна

Для того, щоб отримати від об'єктів інтелектуального бізнесу прибуток або іншу користь, необхідно ввести їх до господарського обігу, тобто вивести на ринок.

Іншими словами, об'єкти інтелектуального бізнесу в процесі їх виведення на ринок підлягають *комерціалізації*.

У цьому процесі є обов'язково як мінімум чотири учасники:

- автор розробок (винаходу, сорту рослин, корисної моделі тощо);
- стратегічний партнер,
- менеджер;
- інвестор.

Рис. 10.1. Рух інтелектуального продукту від створення до комерціалізації

Комерціалізації підлягають результати інтелектуальної діяльності у вигляді інтелектуальних продуктів. Взаємозв'язок такої діяльності, проектування та комерціалізації її результатів наведено на рис. 10.1. Слід звернути увагу на те, що створення об'єктів інтелектуального бізнесу, одержання прав на них, доведення до стану, придатного до використання, – усі ці дії пов'язані із витратами. Тому, патент на момент його одержання, як уже зазначалось вище, є збитковим.

10.3. Шляхи та механізми комерціалізації об'єктів інтелектуального бізнесу в Україні.

Ключові слова: *інтелектуальна діяльність, розробка проектів інтелектуального бізнесу, механізм комерціалізації продуктів інтелектуального бізнесу.*

10.1. Розробка проектів інтелектуального бізнесу

Все що потрібно для створення своєї компанії, що надає послуги в інтелектуальній сфері, – це компетентність в тій чи іншій науковій або прикладній сфері діяльності. Надавши документи, що підтверджують статус компанії, інтелектуальний бізнес зарекомендує себе як надійне, професійне підприємство. Причому, для початку інтелектуальної діяльності абсолютно не обов'язково мати великі капітали. Надавати консультації можна в мережі Інтернет. Для цього достатньо мати в наявності комп'ютер і доступ до мережі.

Інтелектуальний бізнес може бути заснований на наданні послуг розумової, творчої діяльності (власної або найнятого персоналу), а також на продажі, наданні у користування результатів такої діяльності. Уже сьогодні існує безліч фірм, що надають послуги з написання різних текстів, наповненню контентом Інтернет-ресурсів, розробці індивідуального програмного забезпечення для компаній ІТ-сфери і безліч інших форм комерціалізації інтелектуальної діяльності.

Формою комерціалізації інтелектуального бізнесу може стати як індивідуальне підприємство, так і інші види реєстрації юридичних осіб. Послуги інтелектуального бізнесу можна надавати як в режимі офлайн, так і в мережі Інтернет.

Отож, розглянемо основні етапи розробки проекту інтелектуального бізнесу більш конкретно.

I етап. Зародження та відбір ідей для інтелектуального бізнесу.

II етап. Оформлення ідей та оцінка її конкурентоспроможності; попереднє представлення її потенційному інвестору.

III етап. Створення прототипу (якщо йдеться про товар). Якою б привабливою не була ідея, вона є лише гіпотезою, яку необхідно довести. Технічну й технологічну здійсненність ідей підтверджують або спростовують на другому етапі за результатами науково-дослідних робіт (НДР), дослідно-конструкторських (ДКР) і дослідно-технологічних робіт (ДТР). Етап створення прототипу означає фізичне втілення задуму товару й одержання одного або кількох зразків товару.

IV етап. Етап патентного захисту завершує першу стадію життєвого циклу товару – стадію розробки. Ця стадія здійснюється в тих випадках, коли в новому товарі передбачено реалізацію об'єктів інтелектуальної власності, що відповідають умовам патентоздатності.

V етап. Комерціалізація об'єктів інтелектуальної діяльності як відтворення руху інтелектуального капіталу з метою отримання прибутку. В свою чергу, інтелектуальний капітал – це знання, які можуть бути перетворені в прибуток та оцінені.

10.2. Зарубіжний досвід процесу комерціалізації продуктів інтелектуальної діяльності

У цілому зарубіжними країнами накопичено величезний досвід з побудови процесу комерціалізації продуктів інтелектуальної діяльності: сформовано основні заходи, а також інструментарій реалізації даних заходів.

На нашу думку, особливу увагу слід приділити вивченню зарубіжного досвіду комерціалізації інтелектуальної власності, створеної за рахунок бюджетних коштів. Його аналіз показує, що, незважаючи на відмінність застосовуваних схем, ряд країн мають подібні риси.

У Великобританії, Франції та Японії традиційно сильні державні структури для комерціалізації результатів, отриманих за рахунок бюджетних коштів. Водночас США на певних умовах передають права на інтелектуальну власність, створену за рахунок бюджетних коштів, організаціям-розробникам, і там найбільше поширення отримала модель, при якій саме фірми-підрядники володіють найбільшим потенціалом управління комерціалізацією⁶⁸.

На ранніх етапах формування системи комерціалізації, коли науково-дослідні інститути та університети не володіли належною компетентністю у сфері управління проектами ІБ, значною була роль спеціалізованих державних структур в цій області (Британська технологічна група у Великобританії, ANVAR у Франції).

Важливою тенденцією в розвитку стало також формування корпоративних структур, які виступали в ролі виразників інтересів наукових організацій і одночасно партнерів державних органів.

⁶⁸ Дегтяр А. О., Гончаренко М. В. Зарубіжний досвід державного регулювання процесу комерціалізації інтелектуальної власності // Державне будівництво. – 2013. – № 2. – Режим доступу до журн.: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2013-2/index.html#ua>. – Назва з екрану.

У світі відомі різні шляхи комерціалізації інтелектуального бізнесу та залучення передових технологій у виробництво.

Одним із шляхів комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності є отримання ліцензій та «ноу-хау» на відомі технології⁶⁹.

Норми щодо ноу-хау існують в європейському законодавстві, але відсутні в Угоді ТРІПС⁷⁰. За висновками експертів, питання щодо правового статусу «ноу-хау» виникає переважно при укладанні ліцензійних та інших договорів щодо розпорядження об'єктами права інтелектуальної власності⁷¹.

Розвинуті країни розв'язують проблему передачі і використання результатів інтелектуальної праці шляхом створення національних інноваційних систем. Національна інноваційна система – це сукупність національних державних, приватних та громадських організацій та механізмів їх взаємодії, у рамках яких, по суті, проводиться діяльність зі створення, просування і використання промисловістю об'єктів інтелектуальної власності. У таких країнах, як США, Японія, Корея, Англія, Франція тощо, створені і успішно працюють власні моделі комерціалізації інтелектуальної власності. Порівняння даних, наскільки ефективно ці країни здійснюють передачу технологій з науково-дослідних установ у сферу бізнесу, показало, що за більшістю показників модель США є кращою⁷².

Процес побудови комерціалізації інтелектуального бізнесу у різних країнах має свою специфіку, що пояснюється насамперед умовами, в яких формувалася науково-дослідна система кожної з країн.

10.3. Шляхи та механізми комерціалізації об'єктів інтелектуального бізнесу в Україні

Використання інтелектуальної власності в господарській діяльності здійснюється на умовах її *комерціалізації*.

⁶⁹ Ноговіцин О., Онисько Є. Промислова політика: ставлення до комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 3. – С. 9.

⁷⁰ Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРІПС). Результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів: Тексти офіційних документів. – К., 1998.

⁷¹ Шевелева Т. Правові аспекти регулювання відносин, пов'язаних з комерційною таємницею, в проекті Закону України «Про охорону прав на комерційну таємницю» // Інтелектуальна власність. – 2008. – № 7. – С. 9–14.

⁷² <http://www.autm.net/AM/Template.cfm?Section=Documents&Template=/CM/ContentDisplay.cfm&ContentID=5951>